



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS AARBØGER

UDGIVNE AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1925



KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE
1925

Redaktionsudvalget:

Redaktør P. Eliassen, Kolding (Formand).

Bankdirektør J. F. Kiær, Fredericia.

Seminarielærer Marius Sørensen, Jelling.

Konrad Jørgensens Bogtrykkeri - Kolding.



INDHOLD

	Side
Tørrild Herred. Af Kantor <i>Heltoft</i> , Viborg	1
Præsterne i Engom og Hedensted Sogne. Af <i>Marius Hansen</i>	31
Iver Jørgensen Oxholm. Ved Lærer <i>L. Jespersen</i> , Sdr. Vilstrup	74
Forhistoriske Mindesmærker i Lindeballe Sogn. Af <i>Rasmus Mortensen</i> . (Med 1 Kort og 1 Billede).....	85
Da Vejle savnede en Læge. Meddelt af <i>Arnold Hansen</i> .	95
Smaastykker: Lidt om den gamle Kirke i Kongsted. (Med 1 Skitse). Af <i>J. J. Ravn</i> . — Slægten Linnemann. Af <i>J. Jensen</i> . — Viuf (Viv). (Med et Kort). Af <i>J. J. Ravn</i> . — 3 Slægter Fevejle. Ved <i>A. E. Bryndum</i> ...	112
Vejle Amts hist. Samfunds Regnskab for 1924.....	140
Helligkilder i Vejle Amt. Af <i>August F. Schmidt</i> . (Med 3 Billeder)	141
Almind By for 100 Aar siden. Ved <i>Poul Lindholm</i> . (Med 1 Kort).....	160
De første Kartoffler i Danmark. Ved <i>A. Ravnholt</i>	168
Gamle Præstegaarde. Ved <i>P. Eliassen</i>	182
Øster Starup Præstegaard. Ved <i>P. Knudsen</i> . (Med 1 Plan og 1 Billede)	186
Nr. Stenderup Præstegaard. Ved <i>P. Knudsen</i> . (Med 1 Plan og 1 Billede)	192
En brav Mands Rimkrønike. Ved <i>P. Eliassen</i> . (Med 1 Billede)	197
Smaastykker: Lidt om Bakkeskraaningerne og Staldgaarden ved Koldinghus. Af <i>A. Ravnholt</i> . — En tysk Officers Erindringer om Slaget ved Kolding. Ved <i>I. T. Rohde</i> . — Ringridninger og Fastelavnsridt i gamle Dage. Af <i>Peter Petersen</i> . — Hvolbøl Mark i Jerlev. Af <i>J. J. Ravn</i> . (Med 1 Kort). — Ved et Besøg paa Karberg Kirketomt. Af <i>Søren P. Sørensen</i> . (Med Billede). — Da Vejle savnede en Læge. Af <i>P. Eliassen</i> . — Dalby Mølle 1719. Af <i>T. O. Achelis</i> . — Et Par Uddrag af Brusk Herreds Tingbog. Af <i>J. J. Ravn</i> . — Uddrag af Eltang-Sdr. Vilstrup Kirkebog. Af <i>J. J. Ravn</i> . — Indsamlingen i Vejle Amt til Nationalmuseet	222

TØRRILD HERRED

EN HERREDSBESKRIVELSE OG DENS
FORFATTER

VED

KANTOR **HELTOFT**, VIBORG

Det tredie Capitel om Hover Sogn.

*Dette
Sogns
Situation*

Hover, som er et Annex til Jellinge, strækker sig langs hen med Schibet Sogns nordre Side, og derfor følger næst efter i dette Capitel. Til de tre Sider imod Sønden, Østen og Norden, ligger dette Sogn meget højt, gandske omgivet med sammenhængende Banker og dybe Dale. Alleene til dend vestre Side falder Eggen ievn og flak. Paa dend søndre Kant ned af de saa kaldte Uhre-Banker gaar en temmelig stor Land-Vej til Weile Kiøbstad, hvilken for Biergenes Højdes Skyld, ikke uden Vanskelighed og en Slags Skræk, kand passeres, især af fremmede og ubevante. Bøndergodsets Hartkorn er ialt 116 Tønder 6 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Desuden er her 2^{de} Herregaarde og 2^{de} Møller. Her og i Schibet Sogn findes dend mindste Heede eller Lyng-Jord i det gandske Herred, ia slet intet, undtagen noget smaat Lyng-Spring hist og her paa de gamle Skov-Banker. Derimod har Hover Sogn desmerre Skov, efter sin Størrelse og i Forhold mod de andre Sogne. Jord-Arten er frugtbar, dog noget leeragtig.

*Størrelse
og natur-
lig Be-
skaffen-
hed*

*Konge-
Tiende*

Konge-Tienden er i Aaret 1720 solgt af Kongen til Herregaarden Leerbech, som ligger i Sognet ikke

langt fra Kirken. Samme Tiende staar for 13 Td. 2 Fdk. Hartkorn.

*Kirkens
Hart-
korn*

Kirken siges at være matriculeret for 14 Tønder 5 Skp. a), foruden Kirke-Jorden, som ieg ikke veed hvor meget er.

Egere

Hover Kirke har, saalænge mand veed, hørt deels til Leerbech og deels til Ruballegaard, indtil 1750, da dend blev solgt fra det sidste Sted til Obrist Brochtorff paa Grundet, hvis Enke endnu eyer dend med Juri vocandi.

Dends visse aarlige Udgifter, foruden de kongelige Skatter, ere saaledes:

*Aarlige
Udgifter*

Kirke-Skat	2 Mk.
Studie Skat	4 — 2 Sk.
Cathedraticum	4 —
Londons Kirke	1 — 6 —
Conrectoris Løn	2 —
Visitats Penge	1 Rdl.
Lyse Penge til Jennum Skole i Schibet Sogn efter Fundats af 24. Februar 1741	3 Rdl. 2 —
	6 Rdl. 3 Mk. 8 Sk.

For Brød og Vin at holde faar Præsten noget Korn af et Par Bønder, som forklares videre ved Jellinge Sogn.

*Bygning
og Be-
gravelse*

Kirken er en ordentlig Korsbygning. Dend er tækket med Stene paa dend nordre og Blye paa dend søndre Side. Her er intet Taarn dog hænger Klokken i Kirkens vestre Ende, og har denne Inscription: Peder Lassøn b) 1730. Casparus Kønig me fecit Viburgi.

I Hover Kirke er 2^{de} aabne Begravelser. Dend ene

a) Saaledes er Kirkens Hartkorn bleven mig tilmeldt baade fra Eyerens Fuldmægtig paa Grundet, saa og fra Colding Amtsstue. Derimod har jeg en Fortegnelse over Konge- og Kirketiendernes Hartkorn i Thyrild Herred, udstædet i Rentekammeret, dend 23de Mai 1702, hvilken sætter Hover Kirke for 17 Td. 2 Skp. Hvilket der nu er det retteste, kand jeg ikke sige. Imidlertid har jeg indtil videre fulgt Efterretningen fra de første Steder.

b) Assessor Peder Thøgersen Lasson til Ryslet, eyede i nogle Aar Ruballegaard og Hover Kirke, og i hands Tid er Klokken omstøbt.

under Choret, og dend anden udbyggt fra dend nordre Side af Muuren, lige over for Kirke-Døren eller Vaabenhuset, hvilket giver udvendig et smukt Syn, og formerer dend forhen ommeldte Korsbygning. Til dend aabne Begravelses Vedligeholdelse er henlagt et Sted, Skyeberg kaldet i Worbasse Sogn, for hvis Afgift dend hidindtil har været holden i god Stand. Begge Begravelser tilhører de Nisseners Familie, som tilforn har eyet baade Ruballegaard og Leerbech. I begge ere og endeel Ligkister, men ingen, som nu har læselig Paaskrift. Imidlertid skal, efter Hr. Etatsraad Hofmans Beretning i Fundat Tom. 4, pag. 748, Ober Krigs Commissarius og Etatsraad Lorentz Nissen, som døde 1707, være hensat i dend store Begravelse tilligemed sin Frue Ide Sophie Glud | ikke Moth, som hun paa samme Sted kaldes, thi hun var en Datter af Biskop Glud i Wiborg, hvilket sees af de Gluders Stam-Tavle i samme Skrift og Tome pag. 629. :|

Sammesteds skal og være begravet en Cecilia Cathrine von Nissen. I den anden Begravelse under Choret skal findes hensat afgangne Nicolai Nissen til Ruballegaard og Elsebeth Magrethe Nissen.

Paa Pulpituret ere 2^{de} indelukte Stoele, hvoraf dend ene er til Leerbech, og dend anden, som er dend største og staar lige for Kirkegulvet, hører til Ruballegaard.

Paa dend sidste findes endeel adelige Vaabener aftegnede, hvoriblandt skal være de Nisseners og Mothers. Midt i Kirken hænger en liden Messing-Lysekrone. En Inskription, som endnu findes paa Logget eller Dækket over Fonten giver til Kiende, at samme er bekostet 1646 af Præsten Hr. Jørgen Pedersen og Hustru.

Paa dend nordre Side i Choret findes alle Præsterne Navne optegnede i dend Orden, som de herefter opregnes ved Jellinge Sogn. Paa Prædikestolen staar

Nicolaus Nissen, Magdalena Nissen 1684, samt endeel adelige Vaabener.

Kirkens Kalk og Disk er af Sølv. Paa dend ene Side af Kalken staaer: Erich Brochenhuus med Vaaben og Aarstal 1652. Paa dend anden Side: N. R. I. 1682. Paa Patellen eller Disken: Rasmus Stæhr, Johanne Bergenhammer a). Desuden er en stor udarbejdet Æske af Sølv til Brødet, som indeni er stærk forgyldt. Oven paa samme staaer: Bendix Bojsen b) med Vaaben og Aarstal 1685, og under Bunden læses følgende: Bendix Bojsen foræret denne Oblat-Eske til Herrens Altere i Hover Kirke 1685.

Endnu er til de syges Betiening i Hover Sogn en liden Sølvkalk og Disk. Paa Foden af Kalken sees: P. T. S. L. c) A. J. D. L. Derimellem et adeligt Vaaben, og siden det Aarstal: 1735 dend 9de Novbr.

Skolehuus i forrige Tider ved Hover Kirk.

I forrige Seculo havde Johan Brochenhuus til Leerbech ladet opbygge ved Hover Kirke et Huus, hvori skulde holdes Skole for Leerbech Godsdes Børn og Ungdom, og hands Søn Erich Brochenhuus har under 6te Februar 1655 oprettet en Foundation derom, som findes indført i Etatsraad Hofmans Samlinger Tom. 4, pag. 751. Men denne Stiftelse er alt længe siden igen undergaaet. En af forrige Tidens Præster, Magister Laurids Gonsager har efterladt sig, dog uden Navn, en gammel Opskrift paa adskillige Ting, baade Jellinge Kald og visse Steder, i begge Sogner vedkommende d). I samme mælder han ogsaa om denne

a) Disse eyede Ruballegaard og Hover Kirke fra 1738 til 1750.

b) Hand har uden Tvivl været af de Nisseners Familie.

c) Er den forommeldte Assessor Peder Thøgersen Lassons og Frues Navne.

d) Dette gamle Mssc., som er næsten paa et Par Ark Papir har nuværende Sognepræst, velærværdige H. Povel Wedel, haft dend Godhed at laane mig, foruden andet mere, til Brug og Tieneste ved dette Værk. Mand har deri adskillige Mærkværdigheder, som efterhaanden skal blive anført.

[Af Fodnote d fremgaar det, at Pastor Wedel ikke er Fortatter til Skriftet. Se Indledningen Side 210. — J. H.]

Skole saaledes: »Ved Hover Kirke er af Velbⁿ. Johan Brochenhuus og hands Frue F. Helveg Bille stiftet et Skolehuus og dertil lagt Løn etc., hvilket de Velbⁿ. Folks Søn Erich Brochenhuus med en Fundats, dat. Leerbech d. 6te Februarii 1655, har confirmeret. Huset er der nu en Person i, som skulde holde Skole, men faar intet af Lønnen, de 12 Rigsd. Med det andet gaar det heller ikke saa rigtig og ubeskaaret til, som Fundatzen tilholder. Efter Salig N. Nissens Død fremlagde jeg Fundatsen paa Skifte for de 2^{de} Commissarier Hr. Holger Parsberg og Claus Liime, men der blev intet vedgjort, og mine Breve indebeholden, indtil jeg berettede klagelig og androg det skriftlig, for vores Hr. Biskop D. Chr. Lodberg, som i Kiøbenhavn talede med dem derom. Jeg beraabte mig og paa Opbudet, som skeete efter Erich Brochenhuus, ved 2^{de} Herre Mænd Erich Lunav og Knud Bilde, Wiborg dend 26de Martii 1664, hvor der staar, at Leerbech Gaards Taxt er saa modereret, at dend som eyer dend, skal holde Skolehuuset ved lige, eftersom dend ellers havde bleven høyere taxeret. Og saa fik jeg Fundatsen igien.«

Saavidt gaar Hr. Gonsagers Beretning herom, af hvilken sees, at denne Skole allerede dend Gang hældede igien til sin Undergang, som nu for længe siden er paafulgt. Nu er derimod en anden Skole for hele Hover Sogn og noget af Schibbet oprettet i Høxholt Bye, som er i god Stand og skal handles om paa sit Sted.

Til Hover Sogns Fattige er af Salig Landsdommer Nicolai Nissen til Leerbech, paa hands yderste, skænket en Capital paa 100 Rigsdaler, hvorfor siden er kjøbt en Ejendom paa Weile Byes Mark. Denne leyer Leerbechs Eyere og Sognepræster hen, til hvem de

Legatum
til
Sognets
Fattige

kand, og Afgiften, som aarlig indkræves til Mortens Dag, og ohngefæhr beløber sig 5 til 6 Slette Daler, bliver da af dem uddelt til de Fattige, men herom er ikke noget skriftligt.

*Leerbech
Gaard*

Et kort Stykke Vey til Norden for Hover Kirke ligger Leerbech, nu completeret Herregaard, hvis frie Hovedgaards Taxt er 45 Td. 2 Skp. 1 Fdk. Jordskyld, 4 Td. 7 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Skovskyld og 4 Td. 2 Skp. Møllerskyld, og desforuden har fra gammel Tid lagt til Gaarden et Stykke af Sindberg Kirkes Jorder, som staar for 1 Td. 6 Skp. 1 Alb., kaldet Gryds Enemærke a). Endnu bruges til Leerbech nogle afbrudte Gaardes Jorder fra Hover Bye, hvis Hartkorn er 13 Td. 4 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Af begge sidste Deeles svares de kongelige Skatter, ligesom af andet Bøndergods, men for Tiende skal Gryds Enemærke have været frie fra gammel Tid. Af Jorden fra Hover Bye faar derimod baade Præsten og Degnen aarligt Vederlag for Tiende, Offer og Accidentier fra Leerbechs Eyere, som fra fordums Tid af har været saaledes, til Præsten: 2 Td. Rug og 6 Td. Byg og til Degnen 1 Td. Rug og 1 Td. Byg, og saaledes betales endnu denne Afgift aarlig.

*Tillig-
gende
Bønder-
gods*

Det underliggende Bøndergods Hartkorn strækker sig over 220 Tønder, som alt er nu i skikkelig Stand. Den nuværende Eyer, Mons^{or} Mogens Nellemann har vidst at hielpe Bønderne paa Fode, uden enten sin egen Skade eller andres Fornærmelse, ved at anvise dem paa beleilig Tid, overflødig Arbejde i Skoven for Betaling. Derved har mangen en fortient ikke aleene sin hele aarlige Udgift til Kongen og Husbonden, men endog tilovers til anden Fornødenhed.

a) Leerbechs Eyere svarer af denne Kirkejord aarlig 12 Skp. Byg efter Capitels Taxten, og Penge 4 Mark.

Leerbech-
gaards
Herlig-
heder

Til Leerbech er god Skov baade ved Hovedgaard- den og paa Godset. I de saakaldt Weile-Kiær, har denne Gaard en skøn Eng, som ventelig har tilforn hørt til Wejle, men det er ubekjendt, hvordan dend er kommen derfra a). Ved Siden af denne Eng løber Aaen, hvor Leerbech har dend Lax- og Ørte-Fangst, hvorom tilforn er nældet i det første Capitel. Begge Deelee er en stor Herlighed ved Leerbech. Engen giver got Høe, og Fiskeriet en Afgift af henimod 50 Rixdaler af Forpagtere, som given er een eller fleere af Weile Borgere, siden det er dem beleiligt, og derimod noget langt fra Leerbech, at dends Eyere ikke saavel kand sielv betiene sig deraf. Baade Engen og Fiskeriet regnes i Matriculen til Weile Sogn og ere begge anslagen for 9 Td. 3 Skp. 2 Alb. Hartkorn. Der er et gammelt Reglement, som fastsætter, hvor nær Weile Byes Fiskere maa komme Strømmen i Weile Fiord med deres Garn for ikke at hindre Fiskens Op- gang i Aaen til Skade for dette Fiskeri, som tilforn har tilhørt Kongen, men ved en eller anden, nu ube- kjendt Leylighed, er for mange Aar siden overdraget til Leerbech.

Bygning

Denne Hovedgaards Bygning er i god Stand. Borge- gaarden bestaar af 3 store og et mindre Huus, som udgjør en Fiirkandt. Igiennem den liden Bygning falder Passagen over en Broe imellem Borge- og Lade- gaarden. Rundt omkring dend øverste Gaard ere store og dybe Grave, hvori er et smukt Springvand b). Bag ved Borgegaarden findes Haugen, som er vel anlagt og har gode Frugtræer.

a) Efter anden Beretning, som ventelig er den visseste, har baade Engen og Fiskeriet tilforn hørt til Weile Ladegaard, hvorfra det er solgt til Leerbech, eller og kommen dertil i dend Tid, Kongen eyede denne Gaard.

b) Desforuden er og Springvand baade i Kiøkken og Bryggerset til Husets Fornødenhed, saa og i Ladegaarden til Fæets Brug.

Allerførst i dette Seculo ohngefæhr 1702 eller 1703, afbrændte Ladegaarden ved Lynild og skal igien være opbyggt af Geheimeraad Moth. Dend er nu ligesom Borgegaarden i nogenlunde god Stand.

Teglbrænderi og Mølle

Strax uden for Gaarden har Mons^r. Nellemann for nogle Aar siden oprettet et skiønt Teglbrænderi, og længere ind i Skoven ligger Leerbech Mølle under Hovedgaardens Taxt, hvorunder Mølleskylden tilforn er anført.

Fiskeri ved Gaarden og Jagt samt Tiender

Foruden dend forhen omtalte Fiskerie i Weile eller Schibet Aae er der ved Gaarden selv, i Parker og Gravene, god Forraad af Gieder, Karudser og andre Slags Fisk. Skoven giver ogsaa, foruden en smuk Situation til Gaarden, skøn Jagt, undertiden endogsaa med store Dyr. Kort sagt: Leerbech er en god Gaard efter sin Størrelse, hvortil ikke lidet hælper 3^{de} Tiender, som nu opbæres hertil, nemlig: Jellinge Kirkes Tiende og Kongetienderne baade af Hover Sogn og Schibet Sogns nordre Side.

Leerbechs forrige Beskaffenhed

Hvad ellers denne Gaards Beskaffenhed i de ældste Tider er angaaende, da er dend vistnok en gammel Herregaard, dog har dend ligesom andre slige Steder, ikke været nær det tilforn eller af Begyndelsen, som dend nu er, men er ved Tillæg af nedbrudte Bøndergaardes Jorder, Tid efter anden bleven anseelig forbedret. Derom tales i Mag. Gonsagers forommælte Mssc. saaledes: »Leerbech havde før dend keiserlige Krig, baade sine Ager- og Engskifter tillige med Bøndernes i Hover blandede, men paa det Velb. Johan Brochenhuus kunde faae ald Gaardens Jord samlet, saa udskiftede hand Annexpræstegaarden med Kongen, og Præsten fik igien Vederlag i Herligheden til Annexgaarden, som dend nu kaldes, i Rouballe a), og

a) Om dette Skifte imellem Kongen og Brochenhuus om Annexgaarden i Hover samt Præstens Vederlag derfor, gives nærmere Oplysning under Jellinge Sogn ved Præstens Beneficia og Indkomster.

Styvl's Mark, som Jellinge Mænd giver 10 Skp. Rug og 10 Skp. Byg af aarligen. Der nu ald Hovre Bye hørte bemelte Johan Brochenhuus til, da lagde han 8^{te} Gaarde øde i Hovre, og deres Jord i et Stykke til Leerbech Gaards Enemærke, som blev indgryftet norden for Hover og østen for Leerbech. Saa var da Hover af 16 Gaarde bleven til 8, indtil An. 1676 dend 2. Septbr., da Velbaarne Hr. Landsdommer Nicolai Nissen lagde endnu 2^{de} Gaardes Jorder til Leerbech og indgryftet det, som samme Gryft kand sees sønden for den forrige, saa Hover By er nu kuns 6 Gaarde, og de 10 Leerbech underlagde, hvorfor de høyfornemme Folk, baade selv og ved deres Fuldmægtige og Forpagter, har givet mig hvert Aar Rug 4 Ørter, Byg 4 Ørter, hvilke 5 Td. Rug og 6 Td. Byg Præsten nyder for dend Afgang i Hover Bye.«

Jeg har tilforn sagt, at Leerbech er en gammel Gaard. Mand ved tilvisse, at dend for næsten 300^{de} Aar siden, har allerede været dend Brochenhuusiske Familie tilhørende, som et Herresæde; thi i et Documente af Aar 1490, som findes i det danske Magazins Tom. 4, pag. 11, nævnes en Per Brochenhuse til Leerbech, som har underskrevet samme Documente til Vitterlighed. Hvor mange af denne Familie eller andre ellers forhen kand have eyet dette Sted, kand jeg ikke give nogen Efterretning om a). Men siden finder

a) Det er ilde, at mand fra forrige Tider har kuns saa liden Efterretning om mange, ikke alene fornøvelige, men endog magtpaaliggende Ting. Mand maa mestendels samle vidt omkring og finder endda lidet tilstrækkeligt, som mand gjerne vilde vide. Saaledes klager de fleste, og det er ikke gaaet mig bedre ved dette Værk. Det har fra min Side ikke manglet paa ald mulig Flid i at søge og sanke ald dend Kundskab, ieg har vidst at kunne faae om de hertilhørende Ting, men med aldt dette seer ieg selv gandske vel og beklager, at her feiler meget i mange Maader, saasom: baade forhen om Haraldskiers, her om Leerbechs, og siden om de fleste andre Herregaardes Eyre, især i de ældre Tider, ligeledes om Præsterne og deres Levnit og Fatis, samt adskilligt mere, hvorom maaske een eller anden kunde, ved anden mig ubekjendt Efterretninger, vide god Besked.

Imidlertid har jeg gjort, hvad mig har været muligt, og vil jeg haabe,

mand efterhaanden flere af denne gamle adelige Stamme at have eyet Gaarden, ihvorvel dend Kundskab ieg hidindtil har kunnet samle derom er ikke ret sammenhængende eller tilstrækkelig.

Mag: Laurids Gonsager, idet forhen omtalte Skrift, taler om en Johan Brochenhuus, der tilligemed en Jacob Breyde |: hvilke han kalder Velbⁿ. Svende :| har i Hover Kirke Søndagen for Barnaba Dag 1535 taget et Sognevidne om Annexgaarden i Rouballe, at dend fra gammel Tid af har været givet til Hover Kirke af en Frue Inge Stangbergs for en ugentlig Messe at læse baade for hendes egen og hendes Forældres Siæle.

Denne Johan Brochenhuus har da uden Tvil haft Leerbech, ligesom det er vist, at een af samme Navn har eyet dend Aar 1544 a).

I de Aar 1572 og 1579 har atter en Johan Brochenhuus været Herre til Leerbech b), hvilken vel næppe kand være dend forrige, men ventelig enten en Søn eller Sønesøn af ham.

Efter ham har Kield Brochenhuus eyet Gaarden i endeel Aar, dog kand jeg af Mangel paa tilstrækkelig Kundskab, ligesaa lidet fastsætte nogen vis Tid om ham som om hands Forfædre. Til Aaret 1622 nævnes Johan Brochenhuus til Leerbech c).

at denne Undskyldning maa tages for tilstrækkelig, baade paa dette og alle andre Steder, hvor der ikke er givet dend Oplysning, som mand gjerne havde ønsket: Ut desint vives, tamen accipienda voluntas.

*) Eieren Johan Brokkenhuus til Leerbek døde 1514 begravet i Odense og Berte Rantzau, Søn R. R. Peder Brokkenhuus og R. Gedske Reventlou, Søn Johan B. 1554, Hvitf. p. 1424 og Hanne Juul, Søn Kield B. døde 1616, 66 Aar og H. Edele Uhlfeld, Søn Johan B. døde 1640 og H. Helvig Bille, Søn Erich Broch. Befalm. over Mandahl 1667 og H. Ingeborg Parsberg, hands Søn Johan B. døde ung.

[Denne Fodnote er ikke skrevet af Buchholtz, men er en senere Tilføjelse. — J. H.]

a) Danske Magaz. Tom. 3 pag. 269,

b) samme Skrift Tom. 4 pag. 24 og 28.

c) Etatsraad Hofm. Samlinger 4 Tom. pag. 593.

Dend tredie Johan Brochenhuus til Leerbech tales om, til Aaret 1634. Hand var gift med Frue Helvig Bille, og er dend, som i næstmelte Aar har giort Mageskifte med Kongen om Annexgaarden i Hover, og derefter formerede Leerbech Hovedgaards Mark med 8^{te} nedbrudte Steders Jorder fra samme Bye. Hands Dødsaar er ubekientd, men en Søn Erich Brochenhuus arvede Gaarden efter ham, og i det Aar 1655 oprettede en Foundation om dend Skole, som i Faderens Tid var anlagt ved Høver Kirke, skjøndt dend siden ey var længe ved Magt, som tilforn er viist.

Erich Brochenhuus er ellers uden Tvil dend sidste af denne Familie, som har besiddet Leerbech.

Saavidt mand kand slutte, er hand geraaden i Fatigdom, thi Mag. Gonsager taler om et Opbud, som var skeet efter ham ved 2^{de} Adelsmænd i Wiborg dend 26. Martii 1664. Maaske dend haarde Svenskekrig, som faldt ind i hands Tid og ruinerede saa mange andre, kand og have sat ham tilbage; medmindre det ommeldte Opbud skal være det samme, som Tillysning til Skifte efter hands Død, og at hand ved dend Tid maa være afgaaet.

Siden skal Hr. Lange Rodsteen, som var Obrist Lieutenant af Artilleriet, været Eyre af Leerbech. Hand døde 1673 og ligger begravet i Hornstrup Kirke a).

Derefter kom Gaard og Gods i Landsdommer Nicolai Nissens Være. Af ham er Leerbech Mark endnu forøget 1676, med 2^{de} afbrudte Gaardes Jord fra Hover Bye. Hand er død nogle Aar før forrige Seculi Udgang. Ruballegaard eyede hand tilligemed Leerbech. Høver Kirke har og hørt til Leerbech i hands Tid og uden Tvil længe forhen.

Etatsraad og Oberkrigscommissarius Herman Lo-

a) vid. Hofmanns Samlinger Tom. 4 pag. 728.

rentz Nissen, en Søn af forrige, tiltraadde begge Gaarde efter Faderens Død, men solgte i dette Seculi Begyndelse Leerbech til Geheimeraad Moth, efter at Ladegaarden var ved Lynild gandske afbrændt.

Hr. Geheimeraad Moth overdrog derefter Gaard og Gods til sin Datter og Svigersøn Hr. Baron Güldencrone, men Aaret vides ikke. I Hr. Baronens Tid blev Leerbech forbedret med Kongetienderne af Hover og Schibet Sogne, som (han) i Aaret 1720 købte af Salig Kong Frederik 4^{de}. Men nogen Tid derefter købte Høystbemelte Konge igien Leerbech Gaard og Gods af Güldencrone, og var det tilhobe Deres Kongelige Majestæt i endeel Aar tilhørende, indtil Højsalig Kong Christian 6^{ttus} solgte det alt igien 1744 til Regimentsquartermester, siden Justitsraad, Emanuel Thygesen, som dog var ikke selv ret længe Eyer deraf, men enten i samme eller og næstfølgende Aar overlod Leerbech med alt sit tilliggende til Clemen Marcusen. Hand boede her til sin Død, som skeete 1755, hvorefter Gaard og Gods blev ved Auction købt af

Mons^r. Mogens Nellemann fra Fyen, en god Landmand og nuværende Eyer. I hands Tid er Bøndergodset, som tilforn var kuns i maadelig Stand, bleven meget forbedret. Desuden er og skeet adskillige nye Indretninger ved Gaarden, iblandt andre med dend forommeldte Teglbrænderi.

En Fjordingvej til Vesten fra Leerbech er i Hover Sogn endnu en anden Herre- eller Sædegaard, af Navn Ruballegaard, som tilforn har havt noget, men nu siden 1750 slet intet Bøndergods. Efter Hr. Gonsagers Beretning er dend opbyggt i Begyndelsen af det 17^{de} Aarhundrede, ohngefehr 1610, og samlet af 2^{de} Bøndergaarde, Steensgaard og Ruballegaard samt en Boel, som kaldtes Brenderup. Mand maa slutte, at det Sted,

Ruballe-
gaard

Dends
første
Opbyg-
gelse

som da hedde Ruballegaard, maae have været det største, siden alle 3 forenede Steder beholdt det Navn.

I mange Aar har Præsten haft af denne Gaard 1 $\frac{1}{2}$ Ørte Rug, 1 $\frac{1}{2}$ Ørte Byg og 1 Tønde Havre, men dend Afgift er nu forlængst kommen af Skik. Hr. Gonsager mælder derom, iblandt andet, saaledes: »Som Ruballegaard nu ikke i lang Tid har været beboet, saa staar det derhen, om Salig Landsdommer Nicolai Nissens Arvinger ville give noget af det Korn; thi over Skifte efter dend Salig Mand blev det ikke decideret, men Arvingerne tilfunden med Præsten at give Liquidation.«

Dette har Hr. Gonsager skrevet 1690, og det er troeligt, at fra dend Tid har Præsten ikke mere nødt denne Afgift.

Eyere

I de ældre Tider skal Ruballegaard være beboet af en Friederich Munck, dernæst af Manderup Abildgaard og siden af Helvig Ahrenfeldt, hvilken en gammel skreven Fortegnelse over Herregaardene i Riber Stift, som jeg har set hos Velærværdige Hr. Grønlund i Ribe, og er forfattet 1609, beretter, men af dette Aarstal sees tillige, at de har haft Ruballegaard, før end dend blev saaledes forøget og opbyggt, som Hr. Gonsager mælder at være skeet i Aaret 1610.

Siden dend Tid har ieg ikke kunnet finde noget til Oplysning om denne Gaards Eyere inden henimod Slutningen af forrige Seculo, da dend har været samlet med Leerbech, i det mindste baade i Landsdommer Nissens og Etatsraad Herman Lorentz Nissens Tid, og har dend sidste uden Tvil beboet Ruballegaard, efter at han havde solgt Leerbech, indtil hands Død paafulgte 1707. Efter ham skal Krigscommissarius Nicolai Nissen have eyet Ruballegaard, og skal hand være død 1716 eller

1717 a). Hvorefter dend blev solgt til Assessor Peder Thøgersen Lasson til Ryslet, som ey selv beboede dend, men lod ved Tienestefolk drive Avlingen. Efter hands Død kom dend i Aaret 1738 til

Rasmus Stæhr, som indtil 1750 eyede Ruballegaard tillige med Hover Kirke, Hopballe Mølle, Jennum og Ruballe Byer, men i bemelte Aar afhændede det alt-sammen ved Auction, og det separatim saa at hvert Sted fik sin egen Eyer, og blev skilt fra Gaarden, og blev denne for sig selv kiøbt af

Conrad Jørgensen Tranekier. Hand boede her til sin Død 1756, da hands Enke solgte dend til

Malte Friis fra Fyen, som eyede Ruballegaard indtil 1760, da hand igien solgte dend til

Peder Hellesen, som har været her hidindtil, men nu nyelig har ved Auction overdraget dend til Johan Christian Trone.

Gaardens Hartkorn er 16 Tønder 4 Skp. 2 Fdk., og 1 Td. 4 Skp. 3 Fdk. Skovskyld. Herforinden er solgt fra Gaarden i Aaret 1750, en Tønde Hartkorn tillige med Hopballe Mølle. Jorden er temmelig god; Skoven har derimod tabt noget, dog kand dend med Tiden blive bedre, da dend har gode unge Træer i skøn Fremvæxt. Borgegaardens Bygning er gammel og be-

*Ruballe-
gaards
nuvæ-
rende
Beskaf-
fenhed*

a) Hvad ieg tilforn har erindret, i Anledning af Leerbechgaards Eyere, maae ieg, endnu engang, her igientage. Endogsaa om de Nisseners Familie, som i de yngre Tider har eyet begge Gaarde, har ieg dog ikke engang kunnet faae nogen ret tilforladelig Efterretning, men har for dend største Deel, med mundtlige Fortæelser af gamle Folk maattet behielpe mig, tillige med hvad ieg har kunnet samle hist og her, deels af Hr. Gonsagers Beretning i forommelte Mssc, deels af Hr. Etatsraad Hofmans Samlinger af Fundationer ved Thyrlid Herred, og saa videre. Jeg har ved at sammenholde det ene med det andet, søgt, saa vidt muligt, at uddrage det visseste. Om der da kunde endnu findes Feyl i min forestaaende Beretning, beder ieg, at samme maa oversees, og ikke tilskrives mig, som har gjort ald min Flid for at finde det rette. Det skulde ellers være mig særdeles kiært, om ieg, saavel om denne, som flere Ting, maatte siden blive bedre underrettet af andre.

staar af 2^{de} Huse, hvoraf dend eene er teglhængt, dend anden med Straaetag. Derom er endnu Grave med en Broe over fra Ladegaarden.

Denne sidste er i nogenlunde skikkelig Stand. Strax udenfor Gaarden ligger en temmelig stor og god Kjøkken- og Frugthauge, og endnu en anden mindre. Paa Gaardens Mark er et Par Afbyggersteder, kaldet Skræder-Husene.

Til dend nordre Side fra Ruballegaard ligger inde i Skoven Hopballe Mølle, en god Eyendom, som tilforn har hørt under Gaardens Taxt, men siden 1750 har været skilt derfra. Dends Mølleskyld er 4 Tønder 2 Skp. og Jordskyld 1 Skp. 3 Fdk. Desuden ligger nu til denne Mølle et Stykke Jord, som tilforn har hørt til Ruballegaard, men er solgt derfra tillige med Møllen i forommeldte Aar, og er ansat for 1 Tønde Hartkorn.

Til Sønden og Østen fra Rugballegaard er Høgsholt, en Landsby, Leerbech tilhørende, som staar i Matriculen for 26 Td. 5 Skp. 2 Fdk. Jordskyld, og 4 Skp. 1 Fdk. Skovskyld. Her er Skolen baade for Hover Sogn og dend heele nordre Side af Schibbet Sogn, undtagen Ruballegaard. Hopballe Mølle og Jennum Bye, hvilke Steder tilligemed Ruballe Bye i Jellinge Sogn, har sin egen særdeles Skole i Jennum, hvorom forhen er mældet. Høgsholt Skole er først oprettet i Salig Clemen Marcussens Tid, men kom ikke i fuldkommen Skik og Orden, førend nuværende Eyere af Leerbechgaard, Mons^r. Nellemann forfattede, som største Lodsejer, en Fundats derom af 4^{de} Februarii 1758, som siden er approberet: Skolen skal holdes hele Aaret igiennem, og derhos er Skoleholderen forbunden, om Søn og Helligdage, ikke alene at catechisere efter Prædiken, naar Præsten ey har Leylig-

Hopballe
Mølle

Høgsholt
Bye
og
Skole



hed, men endog i Degnens Fraværelse at forrette hans Tieneste med Sang og Læsning i Kirken. Derfor er han tillagt i Skoleløn 7 Rdl. 1 Sk. i Penge, 4 Tdr. 7 Skp. 1 Fdk. Rug og ligesaa meget Byg, Græs paa Høgsholt Mark til en Koe og 6 Faar med deres Lam, samt til deres Vinterfoeder 157 lis^ø Høe, og Halm af samme Vægt, og derhos et Læs Brænde af hver halv Gaard i Skolens District.

For at gaae Degnen til Haande i hands Tieneste, skal hand nyde efter Forordningen af 29^{de} April 1740, dends 4^{de} Post.

Hover
Bye Noget længere til Østen, ey langt fra Kirken, ligger Hover Bye, Leerbech tilhørende. Dend var forhen langt større, men har maattet aftage, ligesom Herregaarden skulde voxe, dog har Bønderne endnu 27 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Jordskyld og Skovskyld 6 Skp. 1 Fdk. 2 Alb.

Gaarde Gaarde, et eenligt Sted, ogsaa under Leerbech. Dets Hartkorn er 7 Td. 2 Fdk. 2 Alb. og Skov 2 Fdk.

Uhre Uhre, en Landsby, hvoraf endeel ligger til Leerbech, og noget til Grundet Gaard. I Matriculen er dend anslagen for 32 Td. 5 Skp. 1 Alb. Hartkorn, foruden 3 Td. 5 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Skovskyld.

Sophien-
lund Sophienlund kaldtes tilforn Tagkierhuus, et lidet Sted, som eyes og beboes af Mons^r. Berg. Det er smukt bygget, og Marken i mange Maader forbedret, især med store Digger indhegnet baade af nuværende Eyer og hands Fader. Hartkornet er 1 Tønde 1 Album.

Holms
Mølle Holms Mølle, Grundet Gaard tilhørende, staar for 10 Td. 5 Skp. Møleskyld, og 1 Td. 2 Fdk. 2 Alb. Jordskyld. Dend har foruden Maaleværket, en Stampemølle a).

a) af Holms Mølle har Præsten nu dend gandske Korntiende, formedelst en Accord derom sluttet med Konge- og Kirke-Tiendernes Eyer af Dato 2. Januar 1766. hvorom skal gives nærmere Oplysning ved Jellinge Sogn og Præstens Rettigheder.

Lochdam og Graverhuset ere 2^{de} smaae Steder uden Hartkorn.

Da der nu er ikke mere at erindre ved Hover Sogn, følger til Slutning en Fortegnelse over alt dets contribuerende Bøndergods:

	Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	Td.	Skp.	Fdk.	Alb.
Under Leerbech Hovedgaard er af Sindberg Kirkes Jorder.....	1	6	»	1				
Og af Hover Byes Jorder .	13	4	3	1	15	2	3	2
Høgholt..... Jordskyld	26	5	2	»				
Skov		4	1	»	27	1	3	»
Hover Bye..... Jordskyld	27	6	2	2				
Skov		6	1	2	28	5	»	1
Gaarde..... Jord	7	2	2	»				
Skov	»	2	»	»	7	1	»	2
Uhre..... Jord	32	5	»	1				
Skov	3	5	3	1	36	2	3	2
Sophienlund.....					1	»	»	1
Holms Mølle, Jordskyld...					1	»	2	2
Summa paa Hover Sogns Bøndergods					116	6	2	1

4^{de} Capitel om Jellinge Sogn.

(Gengives ikke, da Stoffet er benyttet til flere Afhandlinger i Vejle Amts Aarbøger: Marius Sørensen: Af Jelling Sogns nyere Historie. 1916. — J. Heltoft: Af Jelling Sogns Historie. 1922).

5^{te} Capitel om Kollerup Sogn.

Det ligger en gandske kort Vey til Norden og Østen fra Jellinge og har Windelef i Nørvangs Herred til Annex.

Foruden 2^{de} smaae Herregaarde og Præstegaarden har Kollerup Sogn kuns 80 Tønder 2 Skp. 3 Fdk. Hartkorn Bøndergods; saa det derfor er det mindste Sogn i Herredet.

Kongetienden

Kongetienden er anslagen for 9 Tønder 4 Skp. og oppebæres til Skovgaard; dog svares deraf aarlig 6 Ørter Korn til Præsten i Kollerup for Kaldets Ringheds Skyld efter Christ. 3^{lie} Gavebrev af 9 Mai 1555. Endnu betales af Kongetienden aarlig til Sognepræsten i Fridericia ved dend Tydske Menighed noget Havre, eller og, som fra gammel Tid skal have været Skik, 7 Rixdaler i Penge, men Adkomsten hertil er mig ubekjendt.

Kirken

Kirken; som tilforn har baaret Navn efter St. Nicolaum, skal staae for 9 Tønder 2 Skp. Hartkorn. Dend har fra mange Tider hørt tilligemed Jure vocandi til Skovgaard, nu Herregaard i Sognet, indtil Capitain Balthasar Linde solgte denne Gaard i Aaret 1740 og da selv beholte Kirken, som hands Enke har eyet efter ham til Snapsting 1766, da hun solgte dend med Kaldsrettighed til Hans Erich Saaebye til Brandtberg Gaard, som nu er Eyer deraf.

Dends Bygning

Bygningen er af gammeldags Grundmuur med et Taarn, som vel er kuns lav, men igjen des bredere.

Taarnet og et lidet Stykke af Kirkens sønder Side er lagt med Tagsten, men ræsten med Blye.

Ornamenter

Paa Klokken er en gammel Inscription med Munkeskrift, saaledes:

HERMAN: : ME: FE[CJT: ☼¹⁾

Hvad Meningen deraf skal være, forstaar jeg ikke; en Oedipus selv kand maaskee finde Vanskelighed nok ved at opløse denne mørke og uforstaaelige Tale.

Indvendig har Kollerup Kirke ikke noget synderlig mærkværdigt, undtagen et par Gravskrifter over de 2^{de} første Evangeliske Lærere, hvis Indhold skal blive meddelt siden ved begges Navne. Kalk og Disk er af Sølv, hvorpaa staar een af forrige Præsters, Severini Christiani Svenstrupii Navn med Aarstal 1663.

Fra dend nordre Side i Kirken oven over Fruentimmerstolene har Captain Linde i sin Tid ladet udbygge en indlukket Stol, som endnu tilhører Skovgaardis Eyere. Kollerup Kirkes visse aarlige Udgifter ere, foruden de Kongelige Skatter:

Studieskat	»	—	»	M. 10 Sk.
Cathedraticum	»	—	4	»
Londons Kirke	»	—	»	— 14
Cenrectoris Ripensis Løn	»	—	2	»
Kirkeskat	»	—	3	»
Visitatspenge	1	—	»	»
Lysepenge til Hygom Skole.....	3	—	2	»

= 6 rdl. 2 M. 8 Sk.

Præsterne ved Kollerup og Windelef Menigheder siden Reformationen har været efterfølgende:

1. H^r. Knud Bertelsen. Baade hands og hands Kones Gravskrifter findes endnu paa 2^{de} smaa Steenfliiser ved Siden af Skriftestoelen og Alteret. Paa dend eene staar: Her ligger begrafuet Salig Her Knud Bertelsen, Prest thill Kollerup og Windelef, som er hensofuet i Herren then 29 Novembris Aar

Paa dend anden, som ligger tæt ved Siden af dend første og derfor giver mig Anledning til at troe, dend er lagt over H^r. Knuds Kone findes alleene dette: Her

¹⁾ d. v. s. Herman har gjort mig.

J. H.

ligger begrafuet Salig Inge Knudz, som er hensofuede i Herren den 9 Martii, Aar 1575.

Hvad Aar hand er død findes nu ikke meere paa hands Liigsteen, skiondt det tilforn har været anført, men er gaaet bort med et lidet Stykke af Steenen, som er afstødt, og kand altsaa ikke gives nogen tilforladelig Efterretning derom. Kunde mand regne Faderens Dødstid at være skeet i samme Aar, som hands Søn og Successor Hr. Jens Knudsen er bleven Præst i Kollerup, skal det være skeet 1571, men dend Beregning er uvis, da Hr. Knud kand maaskee faaet sin Søn adjungeret nogle Aar før sin Død. Saa meget er imidlertid tilforladeligt, at hand i det mindste har levet indtil forommeldte Aar. I hands Tid, nemlig 1543, er skeet en Forandring i Henseende til Præstegaarden, at i Stedet for Præsterne tilforn havde boet strax Østen for Kirken, der, som nu kaldes Lurebye, blev Hr. Knud forfløttet til Kollerup Bye og fik sin Præstegaard paa det Sted, hvor hands Efterkommere har boet indtil denne Dag, hvorom skal gives omstændeligere Beretning siden. Dette maa ey her forglemmes, at Hr. Knud Berthelsen skal med egen Haand have hugget og opbygget sin nye Præstegaard, som tilforn havde været en Bondegaard, og skal dend Økse, som hand havde brugt dertil, forsynet siden og ziiret med et Elfenbeensskaff, have været giemt i Kollerup Præstegaard som et rart Inventarium hos hands Eftermænd indtil Hr. Hans Bierthes Død, da dend skal være bortkommen i hands Sterfboe.

Om Hr. Knuds Børn vides ey meere, end at en Søn har succederet ham, som følgelig er den 2^{den} Evangeliske Lærer ved Kollerup Kald. Hands Navn var Jens Knudsen. Hand har levet til dend 15^{de} Julii 1605, da Gud kaldede ham i hands Alders 63^{de} og

Embeds 34^{te} Aar, hvilket hands Gravskrift, som findes paa en Sten midt for Alteret, vidner, og følger heraf, at hand maa være fød 1542 og bleven Præst 1571.

Paa samme Steen nævnes ogsaa hands Kone Kierstine Terchilddatter, samt at hand med hende har avlet 12 Børn, nemlig 5 Sønner og 7 Døttre, men det er og ald dend Efterretning, mand har enten om Forældrene eller Børnene. Af en stor Deel gamle Originale Tingsvidner, som endnu findes i Præstens Gjemme, seer mand ellers, at baade H^r. Jens Knudsen og hands Fader maa have haft adskillige Disputer og Fortrædeligheder om adskillige af Præstegaardens Ejendomme og Rettigheder, hvilke de paa tilbørlig Maade har stræbt at holde i Hævd for dem selv og deres Efterkommere, og aldtid har haft Medhold af Vidnerne om deres Sags Rigtighed, som mand endnu kand forstaae af Documenterne, der ellers ved deres Ælde ere hist og her blevene deels mutilerede, deels vanskelige at læse.

3. Hands Eftermand kaldtes H^r. Daniel, men Navnet er ogsaa det eeniste, ieg med nogen Vished veed om ham. H^r. Laurids Haarlunds endnu efterlevende Enke fortæller vel, at samme H^r. Daniel skal være kaldet til Weile, og at hand skal i Krigens Tid |: som ventelig maa have været dend Keyserlige :| være død ved følgende Anledning: Der blev en Dag et Barn døbt, ved hvilken Leylighed endeel af de fiendtlige Officeers, som laae i Byen, skal ikke alleene have indfunden sig i Kirken, men endog gaaet op til Alteret for at ofre. H^r. Daniel, som ey vidste i hvad Hensigt de kom og mindst ventede sig saadan Godhed af Landets Fjender, skal derover være bleven saa altereret, at han gik hiem og døde kort Tid derefter. Men da ieg har nøye forespurgt mig herom i Weile,

og mand der veed ikke engang af hands Navn at sige, maae her ventelig være en Feiltagelse, i det mindste i Henseende til Stedet, saa at, om Hr. Daniel er bleven forfløttet og noget sligt er hændet ham, maae det være skeet paa et andet Sted.

Dend 4^{de} Præst var Hr. Søren Andersen, om hvem mig ikke heller er meere bekjendt end det blotte Navn, og at hand er død ohngefæhr 1656.

5. Hr. Niels Christensen Brun kom til Kaldet i næstmelte Aar efter Hr. Søren Andersen, hvis Datter Mette Sørensdatter hand og har haft til Egte, men levede kuns 3 Aar som Præst, sc. til 1659, da hand blev succederet af

6. Hr. Søren Christensen Svendstrup, som forestod Kaldet i 18^{ten} Aar og imidlertid var gift med hands Formands Enke, Mette Sørensdatter. Hun fødte ham i det mindste 3 Børn, nemlig 2^{de} Døttre Anne Cathrine og Elisabeth, og en Søn Christen Svendstrup, som siden blev Præst til Neuling og Sinding Menigheder i Hammerum Herred. Videre Efterretning har ieg ikke kunnet samle enten om Forældrene eller Børnene.

7. Hr. Hans Jørgensen Bierth kom næst efter og er ordineret 1677. Hand har været 2^{de} Gange gift. Først med Ingeborg Nielsdatter, som efterlod ham en Søn, Conrad Hansen, der siden som Student rejste udenlands. Dend anden Kones Navn var Mette Jørgensdatter, som overlevede ham med 7 Børn, nemlig 3 Sønner: Jørgen, Andreas og Herman, og 4 Døttre: Ingeborg, Anna Maria, Cathrine og Deliane.

1703 blev Hr. Bierth Provst i Herredet og levede 6 Aar derefter, nemlig til dend 23^{de} Martii 1709, da hand afgik. Han skal have været en god og redelig Mand.

8. Hr. Laurids Niels Haarlund, barnfødt d. 20^{de} Maii 1674 i Holstebro, hvor hands Fader var Chirurger. Sine Studeringer begyndte hand i sin Fæderne Bye, men kom siden til Odense 1694, hvorfra hand, efter at have i 3^{de} Aar freqventeret først Skolen og siden Gymnasium, blev dimitteret til Universitetet 1697. Tvende Aar derefter, nemlig dend 16^{de} April 1699, udstod hand Examen Philosophicum, Caractere Laudabili, og siden efter 2 Maaneders Forløb, i samme Aar, Attestats, og fik da haud-illaudabilem baade ved Examen og for Dimisprædiken. I hands 12 Studenteraar havde hand 3 Tienister som Præceptor og skiltes fra hvert Sted med Berømmelse. Dend sidste Condition var hos Hr. Schoutbynacht Günthelberg, hvis Børn hand informerede i 5 Aar, indtil hand efter Hr. Bierths Død blev af Høysalig Kong Frider. 4th kaldet dend 25^{de} Junii 1709 til Kollerup og Windelef. Hands Kaldsbrev blev udstædt i Dresden, hvor Hands Maist. dend Gang opholte sig paa sin udenlandske Reyse. Noget over 9 Aar derefter, nemlig dend 26^{de} Octob. 1718 indgik hand Egteskab med Magrethe Pedersdatter Wissing, som fødte ham en Datter, der blev igien bortkaldet i sin Barndom. Moderen, eller Hr. Haarlunds Enke, lever endnu i dette Aar 1767, over 90 Aar gammel, og har desuden i 15 til 16 Aar været stokblind. Imidlertid har hun, siden hendes Salig Mands Død gjort en smuk liden Stiftelse til Gave for efterlevende Præsteenker ved dette Kald, eller i Mangel af disse, da for Præsterne selv, som siden skal blive anført. Hr. Haarlund, som stedse viste sig en retsindig og ærværdig Mand baade i sit Embede og daglige Omgang døde dend 25^{de} Novemb. 1755 i sit Alders 82 og Embeds 47 Aar.

9. Hr. Christen Thissenius, fød dend 11^{te} Februarii

1724 i Nør Tisse i Salling, hvor hands Fader Christen Kreiberg var Degn. Moderen hedde Mette Mønsted. Efter at være bleven Student fra Wiborg Skole og siden at have rustineret de Academiske Examina, blev hand dend 20^{de} September 1754 af Kongen confirmeret og dend næstfølgende 6^{te} Novembr. i Ribe ordineret som Personel-Capellan til Kollerup og Windeluf i dend gamle Hr. Haarlunds høye Alderdom. Aaret derefter, sc. 1755 dend 13^{de} Februarii blev hand af Kollerup Kirkes daværende Eyer, Capitain Lindes Enke-Frue, kaldet som Adjunctus og Successor. Hands Kone er Mad^m Susanne Elisabeth Ahrensberg, en Datter af Salig Hr. Hans Ahrensberg i Hveisell. Med hende har han allerede 4 Børn, nemlig 1 Søn og 3 Døttre.

*Beneficia
ved
Kaldet*

Til nogen Forbedring ved dette lidet Kalds Præstelige Indkomster har Høysalig Kong Christian dend Tredie ved Gavebrev af 9^{de} Maii 1555 a), skiænket til Præsten i Kollerup 6 Ørter Korn aarlig af Sognets Kongetiende, hvilket Korn endnu rigtig leveres fra Skovgaards Eyere, som har denne Tiende, og har Præsten stedse fra gammel Tid faaet ommelte 6 Ørter Korn saaledes: Rug 2 Ørter eller 20 Skiepper, Byg 3 Ørter, som er 36 Skiepper, og Havre 1 Ørte, der gjør 20 Skiepper. Om denne Afgift er tilforn rørt noget ved Kongetienden.

Foruden disse 6 Ørter Korn af Tienden faaer Præsten endnu aarlig fra Skovgaard 2 Tønder Rug og 1 Tønde Byg, hvorfor er 1 Camer-Resolution af 28 December 1726, at det skal være til Vederlag for Tiende og Offer af et Bondested ved Navn Graungaard, som

a) Det er det Brev, hvorved Høybemelte Konge har under et eller paa eengang henlagt en og anden Gave til adskillige smaae og ringe Kald i Riber Stift.

Originalen forvares ventelig i Stiftskisten, men en Copie deraf, forsaa vidt Kollerup angaar, under Salig Biskop Lodbergs Haand og Segl, haves i Præstens Gjemme.

tilforn stod ohngefæhr for 12 Skp. Hartkorn, men er bleven nedbrudt og Marken lagt under Skovgaards Hovedgaards Taxt.

Fra Høygaard i Greis Sogn har Kollerup Præst til hver af de tre store Høytider om Aaret Offer 2 Rixdaler, som er Vederlag for Indkomsterne af nogle Jorder, der ere tagne fra Fløystrup Bye i Windelef Sogn og henlagte under bemelte Herregaard. Om samme 6 Rixdalers Afgift skal findes Stadfæstelse i en Seqvistrationsforretning, som for nogle Aar siden er holden over Høygaard og Grundet Gaarder.

Eyeren af Hvolgaard svarer ligeledes Præsten i Kollerup aarlig 12 Skiepper Rug og 20 Skiepper Havre samt 1 lis^{te} Smør, hvilket er Landgilden af Annexgaarden i Windelef, hvorimod Herligheden tilligemed Hoverie af denne Gaard hører til Hvolgaard.

For Brød og Vin til Kollerup Kirke at holde har Præsten fra gammel Tid haft Kirkens Jorder, hvilke tilsammen bærer Navn af dend store og lille Kirke-toft og staar i Matriculen for 1 Tønde 2 Skp. 2 Alb. Hand betaler heraf alle Kongelige Skatter og Paabudder, men for ræsten hverken Tiende eller anden Afgift i nogen Maade, og paa det, at det fremdeeles skal saaledes forblive i Tiden, er der ved Kiøbets Slutning om Kollerup Kirke imellem afgangne Capitain Lindes Enkefrue og Sr. Saaebye til Brandtberg i Aaret 1766 en udtrykkelig Clausul derom indrykket i Kiøbe-Contracten til desto større Forsikring for nuværende og efterkommende Præster at ingen Tvistighed derom nogensinde skal eller kand forefalde. Og har bemelte Frue Linde leveret til Forvaring i Præstens Gjemme en Afskrift af Kiøbecontracten, saavidt denne Post angaar under sin egen og Lavværges Haand og Segl til desbedre Efterretning og Vished for Fremtiden.

Af Windelef Kirkes Jorder har Præsten ligeledes et Stykke Eng, liggende ved Fløystrup, som er matriculeret for 3 Fdk. Heraf betaler hand ogsaa Skatterne, men ingen anden Afgift, undtagen hand forskaffer Brød og Viin derfor til Communicanterne i Windelef Menighed.

Ved Kollerup Kald er ellers for faae Aar siden giort en smuk liden Stiftelse af Salig Hr. Laurids Haaslunds Enke, Margrethe Wissing, idet hun med Gavebrev af 26^{de} Maii 1762 har skiænket dend hende tilhørende Konge-Qvæg-Tiende af Windelef Sogn til Kaldet paa de Vilkaar, at saalænge eller saa ofte der findes Præsteenke ved Kaldet skal hun nyde og opbære Indkomsterne af bemelte Qvæg-Tiende uden derfor at afgaae noget af dend sædvanlige Pension fra Præsten; men naar ingen Enke er, skal Tienden tilhøre Præsterne ved Kollerup og Windelef Menigheder. Af Gavebrevet, som ikke findes i Etatsraad Hofmanns Samlinger, er forfattet 3 originale Afskrifter, af hvilke en giemmes i Stiftskisten, en anden hos Præsten, og dend tredie skulde hos Testatricis næste Arvinger. Desuden er det og indført i Herredets Geistlige Protokol og findes fol. . . .

Præste-
gaarden

I de Catholske Tider og indtil 7 Aar efter Reformationen har Præsterne her ved Kaldet, som nu boer i Kollerup Bye, haft deres Bopæll i det Sted, som da kaldtes Kirkebye, men nu Lurebye, strax Østen for Kirken. Men i Hr. Knud Berthelsens Tid i Aaret 1543 er skeet Mageskifte imellem Høysalig Kong Christian 3 og Peder Juul til Brandtberg om dend gamle Præstegaard, som blev overladt Juul, saasom ham beleilig, hvorimod hand igien afstod til Bolig for Præsten et ham tilhørende Sted i Kollerup Bye, der er dend nuværende Præstegaard. Om Præsterne ellers vandt eller

tabte ved det Skifte, skal ikke være saa let at sige. Dend Præstegaard, som nu er, staar for 6 Tønder 1 Skieppe 2 Fdk. 1 Alb. Hartkorn og er en af de beste paa Avl, Græsning og andre Herligheder i det heele Herred. Især har dend en god liden Enemærkeskov liggende strax uden for Porten, af hvilken med liden Møye kand have, ikke aleene dend fornødne Brændevedd, men endog det Eegetømmer, der behøves til Præstegaardens Vedligeholdelse. Hr. Thissenius har og været nødt til at betiene sig endeel deraf til Gaardens Forbedring, som hand ved sin Ankomst fandt kun i maadelig Tilstand, idet de fleste Huse vare endnu de samme, som for meere end 200 Aar siden vare af Hr. Knud huggede med egen Haand. Baade Kornladen og Stald til Bester og andre Høveder er opbygd gandske af nye, og desuden er Stuehuset baade ind- og udvendig meget forbedret, saa Gaarden har faaet god Hielp i Hr. Thissenii Tid, er det hands Forsæt at sætte de andre endnu brøstfældige Huse i Stand.

Ved Kollerup Kald ere de visse almindelige Udgifter efterfølgende:

Præstegæsterie	1 rdl. 1 M. 8 Sk.
Studieskat	5 — 12 —
Cathedraticum	1 — 2 —
For Familie- og Folkeskat	6 — 4 — 4 —

Til Salig Hr. Haaslunds Enke har Hr. Thissenius svaret i aarlig Pension: 3 Tønder Rug, 3 Tønder Byg, 3 Tønder Havre, 2 Skiepper Boghvedegryn, 2 lis^o Ost og 15 Rixdaler i Penge.

Degnen til Kollerup og Windeflef Menigheder har sin Bopæl i Hygom Bye, hvor hand tillige holder Skole for Sognets Ungdom samt for Skovbølling i Jellinge Sogn efter Fundats af 18^{de} Martii 1741, hvis Indhold siden skal blive anført ved Hygom Bye. I

Udgifter
af
Kaldet

Degnen
og hans
Indkomster

Steden for Degne-Trave har hand aarlig 2 Tønder 2 Skp. Byg af Kollerup Sogn og 2 Tønder Rug af Windelef, som er lidet nok, hvorfor og Degneembedet ved disse 2^{de} smaae Menigheder er kuns gandske ringe. Imidlertid er hand befriet for dend Afgift til de Latinske Skoler, som ellers er en almindelig Byrde for de fleeste andre Degne heromkring.

Aarsagen til slig Befrielse er vel foruden Kaldets Ringhed fornemmelig denne, at disse 2^{de} Sogner har stedse haft ordentlig Sædedegne, og ikke, som saa mange andre i fordums Dage, Løbedegne fra Kiøbstætskolerne indtil dend Skik i de senere Tider blev afskaffet.

Lurebye

Strax til Østen for Kirken ligger Lurebye, en liden Bye, Brandbierg tilhørende, som staar alleene for 8 Td. 1 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Hartkorn og har god Mark. Det var her Præsten boede i gamle Dage, da Stedet hed Kirkebye. Navnets Forandring til Lureby menes at have saadan Begrundelse: Tæt udenfor Byen løber en temmelig stor Landevej, hvoraf et langt Stykke har i gamle Dage været saaledes indkastet med Grøfter, at det var de reysende umuligt at komme ud til nogen af Siderne. Denne indgrøftede Vey, som kaldes Trang-Trappe og endnu svarer til sit Navn for sin besværlige Gennemfarts Skyld, havde desuden tilforn tyk Skov og Buske paa begge Sider. Her skal i Krigens Tid under Kong Frederik den Tredie en Del af Egnens Bønder : som havde slagen sig i Selskab tilsammen for at give Fienden Afbræk ved al mulig Leylighed, og som endnu er bekjendt nok baade her og andre Steder i Landet under det Navn af Snaphaner :| haft god Leylighed til at oppasse de Svenske, af hvilke mangfoldige bleve i denne svære Passage nedlagde og siden begravet i en strax derved liggende

Mose. Da nu Byen ligger som før er melt, tæt ved denne Vey, har uden Tvivl Snaphanerne her haft deres Samlings- og hemmelige Opholdssteder for at oppasse Fienden, hvilket ventelig har givet Anledning til Navnet Lureby, ligesom og den ommelte Mose, hvori de fældede Svenske fandt deres Kierkegaard, til en Erindring derom kaldes Feld-Mose, og er det ikke mange Aar siden, man endda opgravede der af deres forraadne Beene. En kort Vey længere til Østen ligger Brandtberg, en gammel Herre- eller Sædegaard, som dog er incomplet, da det tilliggende Bøndergods beløber sig ikke meget over 40 Tønder. Gaardens eget tiendefrie Hartkorn er 17 Tønder 5 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Jordskyld og Sviins Olden eller Skov 1 Td. 1 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.

Brandt-
berg

Desuden er i forrige Tider en Bondebye, som kaldtes Lille Brandtberg, nedbrudt og dends Mark lagt til Hovedgaarden. Samme Jord er matriculeret for 14 Tønder 4 Skp. 2 Fdk. Hartkorn og er ufrie ligesom andet Bøndergods.

Præsten faar derfor og sin Tiende heraf saa tit dend Mark er i Brug, men for Qvægtiende, Offer og Accidentier af de nedbrudte Steder har hand i mange Aar ikke nødt noget uden dend sædvanlige Offer, som ellers skulde gives af Hovedgaarden selv, hvilket ikke er saa ringe et Tab, især ved et lidet Kald.

Da Manuskriptet til »Tørrild Herred« kom mig i Hænde, overvejede jeg først, om jeg skulde benytte det som Kilde til Sognebeskrivelser, eller om jeg skulde søge at faa Stoffet frem i sin Oprindelighed.

Jeg valgte det sidste — af to Grunde. For det første fordi Arbejdet er saa omhyggeligt og godt, at

det bør kaste Lys over *Forfatteren* fremfor over en tilfældig Lokalhistoriker. For det andet, fordi Stoffet vilde tabe i kulturhistorisk Interesse ved en Beskæring samt Omformning i Nutidssprog.

Selvfølgelig er der mange Huller i Beskrivelsen; dette beklager Forfatteren jo meget stærkt selv (Side 9 og 14).

Derimod er der ikke mange Fejl; i Fortegnelsen over Provsterne i Tørrild Herred har han dog mærkelig nok glemte Einspergs Forgænger, sin Svigerfader Jørgen Bang. Men som Helhed er Skildringerne yderst paalidelige og videnskabeligt underbyggede.

5. Capitel, den foran gengivne ufuldendte Beskrivelse af Kollerup Sogn, er indskrevet 1767 (Se Side 23: »dette Aar 1767«). To Aar efter opstaar Striden med Hr. Thissenius (se nærmere om ham Side 23 og 24). Kort efter denne Strids Slutning følger Provst Lorenz Buchholtz' Sygdom og Død.

J. H.

PRÆSTERNE I ENGOM OG HEDENSTED SOGNE

AF

MARIUS HANSEN

Ved Udgivelsen af min Bog: Tirsbæk Gods og Ejere maatte de to Sognes Præstehistorier — under Hensyn til Bogens Omfang — udgaa. — Da mange af de nævnte Præstemænd er kaldede af Tirsbæks Ejere og har staaet i nøje Forhold til Familierne paa denne Gaard, haaber jeg, hos min Bogs Læsere at kunne paaregne nogen Interesse for disse Præsteberetninger.

PRÆSTERNE I ENGOM SOGN

Sognet var før Reformationen anexeret Ørum-Daugaard.

1. **Niels Thomsen**, f. c. 1545 † 1612, er den første lutherske Præst i Sognet, som kendes. Han mødes den 8. Juni 1584 i Urlev Præstegaard med sine Embedsbrødre i Hatting Herred og vælges sammen med Niels Therchildsen i Ølsted, Peder Hansen i Hedensted, Jørgen Frantsen i Hatting (for Provsten Jens Persen i Urlev), Hans Bennedsen i Løsning og Rasmus Hansen i Tyrsted til at møde i Viborg den 15. Juni samme Aar for paa egne og paa de hjemmeblevnes Vegne at hylde den syvaarige Kongesøn, den senere Christian den Fjerde, som deres fremtidige Hersker.



Niels Thomsen er den første Præst, der boede i Sog-
net; han efterfølges af Sønnen:

2. **Jørgen Nielsen**, der nævnes i Biskop Jens Giød-
sens Liste over Aarhus Stifts Præster i 1620 i Anled-
ning af en kongelig Befaling af 10. Decbr. 1618 om,
at enhver Præst skulde yde 1 Daler til Universitetet.
Han døde i 1642 og blev begravet 21. Søndag p.
Trinitatis.

3. **Bernt Berntsen Fahlencamp** var Søn af Præsten
Bernt Fahlencamp i Pjedsted og Hustru Birgitte Bernts.
Han blev Student fra Roskilde Skole i 1635 og kom
her til Embedet i 1643; hans første Hustru var Anna
Nielsdatter, der føder ham to Sønner og en Datter.

Hr. Fahlencamp synes at have haft nære Forbin-
delser med Omegnens Herregaarde; et Par af hans
Daabsgilder viser os dette.

»St. Barbara Dag 1650 gik min Hustru Anna Niels-
datter i Kirche,« skriver han, »och samme Tid blev
min Søn Ernst ført i Kirchen. Hans Faddere var:
Welb. Knud Bille til Tirsbæk, Welb. Steen Bille,
Welb. Frue Lisbeth Bryske, som hannem bar, Welb.
Jomfru Giertrud Bille, Welb. Jomfru Hilleborg Bille,
Hr. Peder ¹⁾ i Sneede, Hr. Søren ²⁾ i Ørum och Maren
Jørgensdatter paa Tirsbæk, samt Jørgen Mortensen
ibd.«

I det følgende Aar, den 26. Novbr, fødes Datteren
Elen; og hun blev kristnet Fredag den 5. Decbr. s. A.;
»hende døbte M. Henrik ³⁾ i Vejle, hende bar W^{ib}. Frue
Ellen Arnfeld. Fadderne: Hendes Naade Frue Kirstin
(Munk) paa Boller. Jørgen Juel til Aggersbøll, Knud
Bille til Skjerrildgaard, Frue Lisbeth Bryske til Tirs-
bæk, Jfr. Wiveke Bille, M. Ferdinand ⁴⁾ i Lösning,

¹⁾ Peder Pedersen Bering 1640-58. ²⁾ Søren Pedersen 1610-50. ³⁾ Mester
Henrik Eriksen Pontoppidan 1642-59. ⁴⁾ Mester Ferdinand Pedersen Payng
16...-1660.

Hr. Holger¹⁾ i Pjedsted, Anne Lauridsdatter i Vejle, Abild Jespersdatter paa Aggersbøll och Anne Mester Henriks²⁾ i Vejle.

»Gud give hende Lyche och evig Salighed! Amen!«

I Begyndelsen af Aaret 1658 døde hans Fader og blev begravet i Pjedsted den 11. Januar s. A., og Moderen døde i Engom Præstegaard den 19. Febr. og blev begravet i Engom den 26. Febr. 1659.

I Hatting Herredsbog³⁾ har han nedskrevet forskellige Oplysninger om Kirkens og Præstegaardens Jorder, Udsæd, Tiender m. m., hvori det bl. a. hedder:

»Wdi Engom besidder Presten sielf Prestegaarden, huilchen er den allerringeste paa Brug i all Byen.

Marchen ehr en Wrebet march

Kierchen hafuer i samme Sogn VII smaa stycher Jord paa Asendrup march och en Toft wed Kierchen; och VIII stycher Jord paa Bredall march. Noch en Ager paa Heinsted march, Heinsted Sogn, huilchen Ager med for^{ue} Kierche Jord altid af Arilds Tid hafuer verit till Engom prestegaard, end och førend her kom Prester at boe; dog schylder samme Ager herfra till Heinsted Kierche aarlige III skilling.

Aarlige Landgilder af for^{ue} Kierche Jord, som Presten altid nyder af samme ehr: Rug 1 Ørte, Biug 1 Ørte, Are 1 Ørte, huorfor Presten holder fri Vin och Brød till Kierchen.

Kan saas i Prestegaardens Jord aarlige Ungefer Rug III Thd., Biug V Thd., Are XIII Thd.; men mesten Deel her af ligger i denne Tid Wdyrket.

Decimantes⁴⁾, naar Boill och halfue Gaarde regntis tillsammen med di fulde Gaarde, waare di da tillhobe 24. Men nu ehr der iche uden VII Halfuegaarde, som

¹⁾ Holger Sørensen Ørum 1649–72, ²⁾ Anna Lauridsdatter f. Krabbe.

³⁾ I Landsarkivet. ⁴⁾ Tiendeydere.

ehre folch udj; di andre ehre i denne feide Tid (1660) afbrendt, nederbrudt och gandsche øde.

Presten pleyede tilforn at bekomme af hver Heelgaard aarlige om Paasche 1 Snees Eg och om S. Michels Dag 1 Gaas, och ehr der ellers slet intet tillagt Presten, iche saa meget som it gadehuus.«

Efter Anna Nielsdatters Død indtræder han paa ny i Ægteskab; derom skriver han: »10. Mai 1660 waar mit Trolofuese i Randsløf Prestegaard med Erilig och Gudfrygtig Pige Anna Madsdatter Sommers; 17. Junij 1660 waar woress Brølup i Randsløf Prestegaard.

Gud gifve Lyche och Velsignelse!

B. Fahlencamp.«

Fahlencamp dør i 1674 og efterfølges af:

4. **Jens Krag**, der i Sognets Kirkebog for 1674—1705 har nedskrevet følgende:

Til Efterretning om mit Lif og Lefnet; Er jeg barnefødt i Assens i Fyen Aar 1637, den 14. Febr. *patre*: Jens Pedersen Krag, Ridefoged til Rantzauholm og Rykiold; *matre*: Magdalene Jacobsdatter Lork.

Informaties primo privatim etc Deinde er jeg efter min kiere Systems, erlig, gudelskende og dyderig Matrone Cathrine Rørring. S^e Peder Pedersen^s fordem Skriver over Kaaberværket i Norge, hendis Begierring forskikket til Trundhiem i Norrige, hvor jeg blef 5 Aars Tijd.

Ob mortem ∞ præmaturam sororis charissime a parentibus in patriam revocatus og blev sat til Nyborg Skole i Fyen under den heederlige og høylærde Mand Christoffer Christoffersen Rect. scholæ Neuburg, som siden var Hans Kongl. Mai^{ts} Resident udi Spanien, under hvis Disciplin jeg saa vidt paa 6 Aars Tijd tiltog, at han Anno 1657 demitterede mig til det

Kongl. Universitet i Kiøbenhafn, hvor jeg blev approberit af Professoribus etc.

Til privatum præceptorem eligerede jeg M. Erasmus Brockmanum.

Anno 1658, da det sidste svenske Indfald skeede udi Sielland, og Kiøbenhafns Bye blef belejret, har jeg været armeret og tillige med andre Soldater ladet mig commandere paa Vagt og Tog, hvor fornødent gjordes, hvorom mine lovlige testimonia berette baade fra Akademiet, saavel som ogsaa fra Hans Kongl. Mai^{ls} bestalter Obrist over Studenternes Regiment, erlig og velbyrdig Mogens Krag til Kaas noksom udviser. Anno 1660 reiste (jeg) til Fyen, forbleff hos min Fader et Aarstijd. 1661 kom jeg til erlig og velagtbar Mand, Søren Thomsen, Raadmand og fornemme Handelsmand i Nyborg, hans Børn at informere.

Anno 1663 kom (jeg) til Olind Christensen, Forvalteren paa Ørbeklund i Fyen og informerede hans Børn 6 Aarstijd. Omsider Aar 1669 er jeg recomman-deret af velb^r. Niels Frijs til Ørbeklund til velb^r. Steen Bille paa Tiirsbæk, hvis kiere og eniste Søn Henrich Bille jeg informerede 4 Aars Tijd.

Imidlertid har den heederlige og vellærde Mand Hr. Bernt Falencamp, Sognepræst til Engom, underdanigst hos Hans Kongl. Mai^{ls} ladet anholde, at hand mig til Medtiener etc. for hans Alderdom og store Svagheds Skyld, hvilket allernaadigst er tilladt og blef jeg ordineret Anno 1674 den 13. Novembris til Sognepræst til Engom Menighed etc.

Anno 1675 Domminica 8 Trin. (²⁵/₇) stod mit Brølup her i Prestegaarden med erlig, gudelskende og dyderig Matrone, Anne Matzdatter Sommer; men den

9. Juni 1703 døde min K. Hustru og blef begravet den 18. dito.

Gud samle os igen med Glæde!«

Den gamle Præstemand gifter sig snart igen; han skriver:

Den 21. October 1704 stod mit Brøllup i Hatting Prestegaard med Erlig, Gud- og Dydelkende M^{ll}. Inger Marie Jørgensdatter Hatting;« men Ægteskabet blev kun af kort Varighed; thi Jens Krag døde den 27. Maj 1705. — Hans Valgsprog var:

»Lidet er bedre i Herrens Frygt end et stort Lig-
g^rndefæ med Uro.«

5. **Peder Hansen Billeschou** var født c. 1676; han blev den 17. Juni kaldet til at succedere og derefter ordineret af Dr. Brammuis den 13. Novbr. 1705. I det følgende Aar, den 29. Juni, ægter han sin Formands unge Enke: Inger Marie Jørgensd. Hatting, som døde i Barnsnød den 19. Juni 1713 i hendes Alders 32 Aar; hendes Ligtext tog Provsten i Thyrs-
sted of Micha 4.10 og Exordium of Juda Brev V. 21. Præsten har tilført Kirkebogen:

*Docuisti me' Deus, fortunæ vicil fitudinem, cum maxi-
me splendet frangitur Juva porro!*

Derefter ægter han i 1716 Maren Pedersdatter Rose-
mejer Mulvad, en Datter af Præsten Hr. Peter Mul-
vad i Ringive, med hvem han havde flere Børn.

I hans Embedstid, den 13. Januar 1735, ned-
brændte Præstegaarden lige til Grunden.

Peder Billeschou, der var en Broder til den sam-
tidige Præst i Grejs, Laurits Hansen Billeschou, be-
skyldes for at have forhugget det til Kaldet hørende
Skovskifte, fordi han levede paa spændt Fod med
Tirsbæks Ejere: Niels Linde og Christen Linde og
derfor ingen Brændselsudvisning nød fra Gaarden.

Hans anden Hustru dør efter mange Aars Ægteskab; derom læser vi i Kirkebogen: »Den 6. Julj 1743 Kl. 11 salig i Herren hensov min anden allerkiereste 27 Aars Hustru, Maren Peders Datter Rosemejer Mulvad, hvis døde Legeme blev i Kirken begravet den 13. Julj, gl. 46 Aar. Ligprædiken over hende blev holdt af Prousten Nicolai Munch i Thyrsted. Billeschou døde den 25. Febr. 1753 og efterfulgtes af:

6. **Mads Grøn Kreidal**, der var født c. 1718 i Sandefjord i Aggerhus Stift i Norge; han ægter den 6. Maj 1754 Anna Sophie Christiansdatter Leth af København (f. $24\frac{1}{2}$ 1736), men forblev kun faa Aar i Engom, idet han den 9. Decbr 1757 befordredes til at være Sognepræst i sin Hjemegn for Lier, Sylling og Tranby Menigheder i Bragenes Provsti tæt ved Drammen.

Han var ikke velset paa Tirsbæk; thi han talte meget imod Herskabets »Sværmeri,« ogsaa fra Prædikestolen i Kirken, hvorover Fru Maren Loss blev baade rød og bleg, og Kancelliraaden saa bistert op til Præsten.

7. **Friderich Pedersen Deichmann** var i 16 Aar Præst for Haasum og Ramsing Menigheder i Rødding Herred i Viborg Stift, blev derefter kaldet og Palmesøndag den 19. Marts 1758 indsat til at være Sognepræst for Engom Menighed. Han var gift to Gange og havde i sine Ægteskaber mange Børn, ogsaa Tvilinger. Den 5. Nvbr. 1745 ægtede han Præstedatteren Maren Jensdatter Bloch af Haverslev († $31\frac{1}{3}$ 1752), med hvem han havde 2 Sønner og 3 Døtre; derefter ægter han en anden Præstedatter: Karen Marie Christiansdatter Kaalund af Farstrup, som fødte ham 6 Sønner og 2 Døtre.

Den 26. April 1757 viede Hr. Deichmann Kancelliraad Jørgen Hvass og Fru Maren Loss Linde paa

Kjærgaardsholm, og det var vel som en Belønning herfor, at han i det følgende Aar befordredes til Engom. Han syntes at have befundet sig saare vel i det livlige Selskab, han traf paa Tirsbæk, hvor han efter Beckers Beretning spillede Polskpas med Herskabet og med Gæsterne, men sad altid i Uheld og table, saa Kancelliraaden, der nobiliteres med Navnet Lindenpalm, til Gengæld med sine Gæster stod Fadder til de Børn, der døbttes i Kirken, og der maatte da aldrig ofres andet end Dukater; vi forstaar de gamles Ord om Pastor Deichmann: »Han var en lystig Selskabsbroder, der havde Kjærgaardsholm til Malkeko, og nu fik han Tirsbæk som Lysthave.«

Saa snart Søndagsgudstjenesten var til Ende, kastede Hr. Deichmann sin Præstekjole, steg til Hest og ilede til Tirsbæk, hvordan saa Vejret var. Da han saaledes engang i et himmelfygende Snevejr, tæt indsvøbt i sin lange Kappe, red igennem Assendrup, tilraabte han en af sine Sognefolk, som hilste paa ham: »Det er koldt!« — »Ja,« svarede Bonden, »havde jeg ikke andet at ride efter end ham, da blev jeg hellere hjemme!«

Præsten stak Pillen i Lommen; og Menigheden var vel forsynet. — Var Hr. Deichmann en livlig og velset Selskabsmand paa Tirsbæk, saa tjente han dog sit Herskab paa langt bedre Vis paa anden Maade; thi det er ganske sikkert ham, der har foreslaaet og ordnet alle de kønne Indskriptioner paa Engom Kirkes Inventar og forfattet de der staaende danske og latinske Lovprisningsvers til de rundhaandede Giveres Amindelse.

Da Præsteembedets Skovskifte ved en Fejltagelse blev aldeles omhugget i Vinteren 1773—74, saa klagede Hr. Deichmann i en Promemoria af 11. April

1774 til den daværende Kirkepatron Brigadier Halling, hvori han bad om, at hans Sognekald atter, som tilforn, maatte blive forsynet med tilbørligt Brændsel.

Brigadieren paategnede Ansøgningen følgende Resolution:

Præsten i Engum nyder af Assendrup Skov fornødent Brændsel og Hjultømmer, som ham ved Promemoria under Dags Dato er tilsagt.

Thyrsbech, den 18. April 1774.

Halling.

Saaledes fik Engom Præster en aarlig Udvisning af Træ i Assendrup Skov, indtil Kammerherre Fritz Benzon købte Tirsbæk; han ansøgte Kancelliet om en Afgørelse af, om der efter Hallings Resolution virkelig vedblivende tilkom Præsterne en saadan Udvisning, og hvis saa var, om der da i Stedet for maatte blive tillagt Embedet et Gaarden tilhørende Skovskifte i Assendrup Skov.

Daværende Sognepræst Johs. Leth maa erklære i Sagen den 1. Maj 1799, og derved ser vi, at Præsten aarlig havde modtaget et betydeligt Kvantum Brænde, nemlig: »24 Favne stort Træ og 6 Favne Knippelsbrænde foruden tilhørende Top og Kvas.«

Ved fire uvildige Mænds Skøn blev nu et Stykke Skov taxeret og udlagt Præsteembedet, i hvis Eje det er den Dag i Dag.

Hr. Deichmann og hans anden Hustru, Karen Marie, døde næsten samtidig; hun døde den 13. Oktbr. 1783; han i samme Aars sidste Dage og blev begravet den 5. Januar 1784; hans Alder var 65 Aar 9 Maaneder og 8 Dage.

8. **Johannes Andreas Leth** blev kaldet til Embedet den 25. Febr. 1784 og indsat 4. Søndag efter Paaske. Han var Søn af Præsten Jørgen Baggesen Leth i

Glenstrup i Aarhus Stift og Hustru Bolette Margrethe, f. Obel, og blev som den tredie af 6 Søsken født den 22. Febr. 1750. Sammen med sine to ældste Brødre blev han Student i 1766 og var theologisk Kandidat næppe 20 Aar gammel.

Den 29. Juni 1785 ægter han i Frue Kirke i København Christiane Magdalene Høpfner, en Datter af Hof- og Universitetsbogtrykker Nicolai Chr. Høpfner; men Ægteskabet blev barnløst.

Ligesom sine Forældre sluttede han sig tidligt til Brødremenigheden i Christiansfeld, og derved blev der igennem hans lange Præstetid i Engom en betydelig Vekselvirkning imellem »Brødrene« der og de »Hellige« i Sognet, som med de mange udensogns Meningsfæller fyldte Kirken om Søndagene. Pastor Leth stod saaledes i en velsignelsesrig Gerning og er utvivlsomt den betydeligste Præstemand, Sognet har haft.

Under den lange kirkelige Ølholmproces, der fulgte efter »Slaget paa Langskov Kirkegaard,« ser vi da ogsaa, de anklagede fremsende Begæring til Herredsfogeden i Vejle om, »at de maatte faa deres Meninger i kristelig Henseende prøvede ved Examination af tvende bekendte, retskafne og indsigtfulde Religionslærere for at faa en paalidelig Attest til Retssagen,« og de ønsker at stedes for »Præsterne Johannes Monrad i Øster Snede og for Johannes Leth i Engom.« — —

Efter at Leth havde virket som Præst i Engom i 36 Aar, resignerede han og holdt sin Afskedsprædiken i Engom Kirke Søndag Sexagesima, den 25. Febr. 1821. Derefter flyttede han med sin Hustru til Christiansfeld, hvor hans Moder tidligere var død som Præsteenke; her døde først hans Hustru og 5 Aar

senere døde Leth den 14. Juni 1826 i hans Alders 76 Aar 3 Maaneder og 21 Dage.

9. **Christian Carl Plesner** var en Søn af Provst Hans Philip Plesner i Fruering og Hustru Magdalene Cathr. Tegder; han var født i Voer den 6. Aug. 1777, blev Student i 1798 og cand. theol. i 1804, hvorefter han først blev Kapellan hos sin Fader og derefter Pastor vicarius for Tranbjerg Menighed paa Samsø.

Den 10. Aug 1809 ægter han i Uldum Anna Marie Loft, døbt $11/8$ 1787, Datter af Gaardejer Michael Loft og Hustru Karen Steffensen; men Samlivet blev kun kort, da hun allerede døde $9/6$ 1811, hvorefter han ægter hendes Søster Marie Sophie Loft, der var døbt den 18. Septbr. 1796.

Pastor Plesner tiltraadte Engom Embede i 1821, men døde i sit første Embedsaar og efterlod sig Enke med en Søn og to Døtre. — Hun døde i Engom som 88 aarig Kvinde, den 19. Maj 1884, saa de ældre mindes endnu saa vel »gamle Madam Plesner,« der boede i et lille Hus nær ved Præstegaarden, hvor hun sad Enke i 62 Aar og nød sin lille Enkepension under fem Præster.

10. **Daniel Friedenreich** var født i Nyborg i 1785; han blev Student fra sin Fødebys Skole i 1804 og tog sin theologiske Attestats den 20. Oktbr. 1807 med Karakteren: Laud egregie. — Derefter var han Huslærer i flere Aar, først paa Skovsbo og senere paa Holkenhavn i Fyn og kom til Engom i Juni 1822; han levede ugift, og Becker siger om ham, »at han var en stille tilbageholdende, men meget elskværdig Personlighed.«

Friedenreich døde i Engom den 15. Novbr. 1835.

11. **Christian August Jürgensen** var Søn af Kordegn og Jubellærer ved Borgerskolen i Kolding, Peter Jür-



gensen og Hustru Christine Sophia Buntzen og født i Kolding den 23. Novbr. 1797; han blev demitteret fra Kolding lærde Skole i 1819, cand. theol. 1825, og var derefter Missionær ved Kolonierne: Julianehaab, Godthaab og Holstenborg i Grønland.

I 1828 ægter han Marcussine Cathrine Wolf, Datter af Professor Niels Gjessing Wolf, Præst ved Vartov og senere ved Helliggeistes Kirke i København; i Ægteskabet var 6 Sønner og 2 Døtre.

Pastor Jürgensen blev kaldet til Engom i 1836. I hans Embedstid blev 2 Fattighuse opførte, nemlig et i Assendrup og et i Bredal. Skolen i Engom blev forbedret, og en ny Skole blev opført i Bredal.

Under Treaarskrigen led han og hans Familie ligesom Sognets øvrige Beboere megen Overlast af Fjenden.

Efter 15 Aars Virksomhed blev Aug. Jürgensen i 1851 befordret til Emmerslev ved Høyer i Møgel-tønder Herred, hvorfra han resignerede i 1863 og døde som Pastor emeritus i København i 1867, efterladende sig Enke og otte Børn.

12. **Jacob Buntzen Jürgensen**, Broder¹⁾ til foregaaende var født i Kolding den 29. Aug. 1813, demitteret fra Kolding lærde Skole i 1832, cand. theol. i 1837; derefter en kort Tid Lærer ved Usserød Fabriksskole og blev i Decbr. 1837 Adjunkt ved sin Fødebys Skole, hvor han tjente til ind i 1851, da han blev kaldet til Sognepræst for Engom Menighed; han blev indsat i Embedet af Provst Plesner i Glud paa 3. Søndag i Advent, efter at han var bleven ordineret i Aarhus af Biskop Brammer.

Ved hans Tiltrædelse var Præstegaarden meget for-

¹⁾ En tredje Broder: Jürgen Jürgensen var Præst i Højen-Jerlev i ganske kort Tid i 1851.

falden, hvorfor han lod den godt istandsætte og forbedre med betydelig Bekostning; men faa Aar senere, den 2. September 1863, om Aftenen Kl. 10, afbrændte den for anden Gang i Bund og Grund, og det tog et Aars Tid at opføre den ny Præstegaard. Ved Udgravning af Grunden til de ny Huse fandt man under Gaardens Stenbro forkullede Levninger af gammelt Bygningstømmer: Minder om Branden i 1735.

Medens Byggearbejderne stod paa, gav Etatsraad A. N. Hansen paa Tirsbæk Præsten og hans Familie fri Bolig paa Gaarden; »men denne Asyl Fred«, skriver Pastor Buntzen Jürgensen, »blev sørgelig forstyrret ved Krigens Udbrud, ved den fjendtlige Indmarsch og Indkvartering i 1864. — — Vi flyttede ind i den nyopførte Præstegaard i August s. A. — Her lever jeg ugift med mine 2^{de} ugifte Søstre; vi takke og prise Gud dagligen, som naadig og barmhjertig har ført os til denne Stund. — — Herren hjælpe os fremdeles indtil en salig Ende!«

Ni Aar senere skriver han: »Formedelst svækket Syn og svageligt Helbred ansøgte jeg om min Afsked og erholdt den i Naade og med Pension den 19. December 1873, og jeg holdt min Afskedsprædiken 1. Søndag efter Paaske den 12. April 1874.

Gud være lovet og takket for al din Miskundhed i Vorherres Jesu Christi Navn!«

Pastor Jürgensen bosatte sig i Vejle, hvor han døde den 11. Januar 1887. Søsteren, Anna Jürgensen bekendtgør hans Død, og Bladene gav ham følgende Omdømme: »Pastor emeritus Jacob B. Jürgensen af Engom, der har henlevet sit Livs Aften, her i Byen, var en lidet fremtrædende og meget elskværdig gammel Mand, afholdt af alle, der kendte ham nøje, og han var højagtet af sin gamle Menighed.«

13. **Johannes Erasmus Balslev** var Søn af Biskop Dr. theol. C. F. Balslev i Ribe; han blev født i Vejerslev paa Mors den 8. Juli 1835, blev Student fra Ribe Skole i 1855 og cand. theol. i 1863. Den 19. Juni 1866 holdt han sin Demisprædiken i Odense og begyndte sin præstelige Virksomhed som personel Kapellan for Østrup og Hjadstrup Menigheder i Fyn hos Consistorialraad Lassen, hvor han virkede til ind i 1870, da han bliver Kapellan pro loco for Storning-Stjør og Galten og ægter i samme Aar, den 9. November, Hertha Constance Møller, der var født den 29. Juni 1850 paa Østrupgaard af Forældrene Stamhusbesidder Jørgen Jensen Møller og Hustru Elisabeth Nue; men Ægteskabet blev barnløst.

I Februar 1874 kaldedes Pastor Balslev til Sognepræst for Engom Menighed; men hans Virketid her blev kun faaaarig, da han døde allerede den 30. December 1878. De ældre Mænd i Sognet mindes endnu saa godt Pastor Balslev og omtaler ham med den største Veneration; og ved hans Død skrev Bladene: »Han var en dygtig og nidkær Præst, elsket og højagtet af sin Menighed som Præst og som Menneske.« Han hviler paa Engom Kirkegaard.

14. **Harald Leopold Brix** er født i Foulum ved Viborg den 11. April 1849; hans Forældre var Sognepræst Jens Bøggild Brix og Hustru Anna Maria Nørschau. Han blev Student fra Viborg Skole i 1868 og cand. theol. i 1875, hvorefter han blev personel Kapellan hos Faderen i et Par Aars Tid.

Under Pastor Balslevs Sygdom blev han i Efteraaret, med Biskop Brammers Tilladelse, fritvirkende Hjælpepræst i Engom Sogn, hvor han da kom til at øve hele sin Præstegerning.

Efter Balslevs Død blev Pastor Brix under den 14.

sen er født den 9. Aug. 1870 i Hoven ved Tarm som Søn af Højskoleforstander Kr. Kristensen og Hustru Karen Marie Jensdatter, Student privat i 1886, cand theol. i 1894.

I et Par Aar var han Huslærer hos Provst Vilstrup i Borris; derefter residerende Kapellan i Sønder Omme-Hoven fra 1897 til April 1905, da han udnævnes til Sognepræst i Darum ved Bramminge, hvor han virkede til Maj 1916, da han kaldes til Tryggelev og Fodslette paa Langeland. — Den 10. Maj 1898 ægter han Bertha Alvilda Overgaard, født den 10. Maj 1873, Datter af Skolelærer og Kirkesanger i Nørre Felding K. Kristensen Overgaard og Hustru Karen Nielsen.

Kilder: Kirkehist Saml. III R. 2 B S. 207. Embedets Liber daticus. Sognets Kirkebøger. Lengnick: Personalh. Bidrag til Danmarks og Norges Gejstlighed. Indberetning til Provst Hans Rosendahl i Hatting, dat. 24. Marts 1832. Marius Sørensen: Bidrag til den jydsk Opvækkelses Hist. (Kirkeh. Saml. III R. 3. B. S. 610). T. A. Becher: Orion I. Frederik Barfod: Danmarks Gejstlighed. Wibergs Præstehistorie. Sophus Elvius: Danmarks Præstehistorie 1869—1884. Grohshenning og Hauch Fausbøll: Danmarks Præstehistorie 1884—1911. Danmarks Kirker. Familien Balslev. C. Klitgaard: Mogens Brix og Karen Pedersdatter Lassens Efterkommere. Vejle Amts Folkeblad ¹⁸/₈—1919. Vejle Amts Avis ²/₁—¹¹/₁ 1879, ¹²/₁—1887; ¹⁸/₈—1919.

PRÆSTERNE I

HEDENSTED OG STORE DALBY SOGNE

Ved Kongebrev af 23. Oktober 1553 »fick Sognepresten i Heinsted breff paa Heinsted prestejordtt, som ligger sønder oc nør fraa Heinsted kircke oc skyller i Ørtug korn, oc skall han det beholde till sijn underholling frij uden landgilde«.

1 **Peder Hansen** er den første Præst, som kendes; hans Navn staar paa Kirkens Klokke fra A° 1592, og vi har hørt, at han den 15. Juni 1584 deltager i Hyldningen i Viborg.

2. **Anders Madsen** Sognepræst og Provst i Hatting Herred o. Aar 1600.

3. **Mads Andersen** er nævnt i Biskop Jens Giødsens Skatteliste A° 1620. Om ham, der ogsaa blev Provst, berettes, at han i 1639 blev indstævnet for Provsteretten i Aarhus af Rasmus Sørensen i Rimmerslund, fordi han ikke vilde troløve dennes to Døtre, den ene var 12 Aar og den anden 9 Aar. Provsteretten kendte i denne Sag: »Den yngste skal afvises og den ældste skal overhøres af Provsten i Katekismus«. Om hans Død læser vi i Sognets ældste Kirkebog, der begynder med Aaret 1640. »Imellem den 1 och 2 Octbr (1640) imellem Torsdag och Fredag nat døde Hr. Matz Anderszøn.

Bleff begraffven her i Kierken den 8 ejusdem¹⁾ M. Jørgen Michelszøn Prousten i Hatting predichede. Men H. Søfren Pederszøn Ørumb haffde talt effter predichen«.

4. **Anders Mortensen Veile** var i Embedet fra 1640 til 1678. Han var Provst i ni Aar og har i Kirkebogen nedskreven en Del Optegnelser fra hans Tid

¹⁾ Samme Maaned.

om Svenskekrigen, om Vejrliget, om Kornpriser, alt iblandet Oplysninger om hans Liv, hvorom det hedder: »Anno 1605 d. 9 Decembris bleff ieg Anders Mortenszøn Veile født i Veile; min Fader Morten Giødszøn, min Moder Maren Peders Datter.

Anno 1611 bleff ieg aff dem sat til latinske Schole, da Her Søffren Givskoff var Scholemester och Oluff Lauritzøn var Hører

Anno 1624 bleff ieg aff for^{me} mine kiere foreldre sendt ofver til Roskilde, kom der udi Skolen d. 9 Martij ejusdem sat mit udi fembte lexic, da M. Søffren Hiort var Scholemester oc Johan v Hamp var Con Rector.

Bleff ieg forløffuet til Kiøbenhaffns Academi Anno 1629 . . . ; men deponerede først for Pestens Skyld Kyndelsmisse Aften 1630«. . . .

Efter flere private Informationer bliver han i 1636 Famulus hos Biskop Christen Hansen i Aalborg og i det følgende Aar Rektor ved Latinskolen i Thisted.

»Den 11 September udj dette aar (1640)«, skriver han, »bleff ieg indviet til det hellige Predicke Embede af Superintendenten Doctor Morten Matzøn. Efter ieg tilforn d. 7 Septembris var kaldet til Sognepræst aff det hæderlige Aarhus Capitel til Heinsted Kirke.

Domminica a. Trinitatis 19, det var den 11 Octobris bleff ieg declareret at være Sognepræst her udj Menighedernes Nærværelse aff Prousten .M. Jørgen Michelszøn udj Hatting.

D̄uca 20, som indfaldt den 18 Octob, sang ieg min første mesze her udj kirken.

Anno 1641, Torszdagen den 4 Febr. bleff ieg och min hustru (Kirsten Matz Datter²) troloffvet aff H. Oluff Matzøn i Wiisby, hendes Broder. D̄uca 1 Trin

1) Samme Aar. 2) Formandens Datter.

ac ejusdem, som indfaldt den 27 Junij stod vores brøllup her i prestegaarden, och blev (vi) wiede aff H. Søffren Pederszøn i Ørum.

A° 42 Torszdagen d. 24 Martij, som var vor frue afften, bleff vores Søn Matz fød mellem 7 och 8 slet om afftenen och ved 7 slet christnet aff H. Søffren i Ø.

Bleff baaren aff Elle Matzdatter; hans Faderre var Jens Michelszøn, Peder Widrichsøn, Søffren Nielszøn, Gieszaagger, Rasmus Søffrenszøn etc., Else Nielsis, Maren Holgers i Ustrup och Karen Enevolszdatter.

A° 44. Paasche Afften d. 20 Aprilis bleff Morten fød wed midnanttider udi Feidetiden.

Bleff baaren til Daaben aff Anne Matzdatter 2 Pa(a)-schedag nest effter, Faderne var Jens Michelsøn, Niels Tamiszøn, Niels Christenszøn etc bleff christnet aff mig selff Her I Kircken.

A° 46. Torszdagen den 21 Maji bleff Eiler fød i lysningen, christnet aff Her Søffren Pederszøn i Ørumb, baaren til Kirke aff Fru Lizebeth Bryske paa Tierszbeck, Faderne waar: Jomfruen Hilleborg [Giertrud, Wibecke] Bille, Morten Schenchell, Eiler Bille; Matz Tuorszøn, Akonsting (?) Jens Mortenszøn aff Weile, Karen Hanszdatter I Løsning och Maren Nielszdatter I Engumb.

Anno 1648 d. 26 Maji, som var en Fredag, bleff woris liden Datter dødfød ved middagslauet oc ned-satt her udj Heinsted kircke udj hendes Morfaders oc Mormoders begraffvelse d. 29 ejusdem.

Gu'd giffve os en salig hiemfart med hende oc en gledelig opstandelse for Christi skyld. Amen, det skal viszeligen skee udj Jesu naffn. Amen, Amen.

Anno 1650 d. 11 Junij I dagningen døde min Søn Matz Anderszøn.

Anno 1655 d. 24 Julij døde min Moder Maren Pederszdatter udj Veile.

A^o 1676 d. 15 April sub horam 10 vesperum¹⁾ døde min Hierte Kirsten Matzdatter. Bleff begraaffven d. 24 ejusdem.

I Kirkebogen har Sønnen og Efterfølgeren M. A. Gjødsen tilføjet:

»A^o 1678 den 14 April klokken kunde være 6 om morgenen døde min Hk. Fader Hr. Anders Mortensz Wejle bleff begrafven den 23 ejusdem. — «

5. **Morten Andersen Gjødsen** var fra 6 December 1671 adjunctus successor. Om sin Fødsel bemærker han i Kirkebogen »A^o 1644 d. 20 April ved Midnattider, som var i den første Svenske Fejdetid, er jeg Morten Andersen Gjødzøn fød i Hedensted Præstegaard a Patr. Hr. Anders Mortens Wejle, Matr. Kirstine Madtzdatter.«

Den 22 Septbr 1676 blev han af Dr. Gravius ordineret til Præst i Hedensted, hvor han lever nogle Aar som ugift, maaske fordi han var svagelig; derpaa tyder følgende Bemærkning i Kirkebogen: »Den 29 Juni 1674 blev jeg bered paa Sengen af Hr. Hans²⁾ min Svoger i Ølsted, fordi ingen for min store Svagheds Skyld troede mig til Livet. — — —

N. B. Samme Tider blev min Ligkiste gjort.«

Det varede dog hele 34 Aar, før der blev Brug for denne Kiste.

Den 11' Novbr. 1684 ægter han Maren Jensdatter Juel, Datter af Præsten i Ørum-Daugaard, Jens Jensen Juel og Hustru Anne Clemensdatter.

Maren Juel var født o. 1654; men Ægteskabet blev barnløst.

Morten Gjødsen lagde en smuk Ligsten³⁾ paa sine

¹⁾ henved Klokken 10 om Aftenen.

²⁾ Hans Andersen Grønbech, Præst i Ølsted fra 1674.

³⁾ Indskriften findes i Marius Hansen: Tirsbæk Gods og Ejere. S. 140.

Forældres Grave; Stenen er velbevaret og er indmuret i Vaabenhusets Kirkemur; i 1706 gav han »de nederste Stolerader til Hedensted Kirke.«

Han døde i Embedet d. 10 og blev begravet i Kirken den 17 Febr. 1708; her lod hans Enke, der overlevede ham i mange Aar, til hans Amindelse ophænge to, endnu velbevarede Mindetavler¹⁾.

Som 60aarig Kvinde gifter hun sig igen i 1714 med den rige Præst Hr. Hans Olufsen Nysted i Løsning-Korning; hun begravnes d. 24 Juli 1738, 84 Aar gl.

6. **Ove Mathiesen Steenberg** af Viby i Fyn var først Skibspræst og fra 14 Juni 1706 personal Kappellan hos sin Formand. Den 2 Marts 1708 kalder Dr. Bramnius ham til Sognepræst for Hedensted Sogn, og faa Maaneder efter ægter han Anna Kirstine Nielsdatter Sommer af Ørum-Daugaard, som var Enke efter Præsten Laurits Foss i Pjedsted. De fik i Ægteskabet 1 Datter og 3 Sønner, hvoraf den ene Laurits fulgte Faderen i Embedet ved hans Død i 1751.

7. **Laurits Foss Ovesen Steenberg**, der allerede fra 27 Oktober 1741 var adjunctus et successor, blev ordineret den 16 Aug. 1742.

I hans Embedstid, den 16 Septbr. 1759, kom S^t Dalby, der tilforn havde hørt under Urlev, som Annex til Hedensted.

Han ægter Cathrine Margrethe Nielsdatter Steenberg af Viby, døbt 6 Juli 1719, og faar med hende 2 Sønner og 2 Døtre.

Laurits Steenberg døde i 1768, og hans Enke den 19 Aug. 1782.

8. **Hans Jensen Foss** af Sønder Ho var Student fra Ribe Skole i 1757 og blev adjunct. et successor her

¹⁾ Billeder af disse Tavler og Indskrift findes i Marius Hansen: Tirsbæk Gods og Ejere S. 140-142.

fra 1766 den 17 September. Da han kom i Embedet, ægtede han sin Formands Datter: Karen Lauritsdatter Steenberg, der var døbt den 9 Oktober 1746; de faar 7 Børn sammen; men hun døde knap 30 Aar gammel og begravet den 15 April 1776.

Derefter ægter han Marie Cathrine Friis af Nordby, der føder ham 1 Søn.

Foss døde i Februar 1793 og blev begravet den 1 Marts; hans Enke overlevede ham i mange Aar og døde i Vester Nykirke den 14 December 1812.

Lige til Hr. Foss's Død skal een Familie have bevaaret Præstedømmet i Hedensted. — — —

»I hans Embedstid blev Hedensted Byes Marker udskiftet, og fordi, som de herværende gamle Sognefolks Sagn endnu (i 1832) lyde, Præsten ikke passede paa sin Præstegaards Ret, blev de ham meget og øjensynlig fornærmet ved at tillægge den de ringeste Jorder og endog ufordelagtig beliggende, for ikke at beholde de bedre Jorder, der laa nær ved Præstegaarden«. (Liber dat.)

9. **Andreas Nicolai Kirchhoff**, Provst, kom i Embedet den 22 Marts 1793, han var Nordmand, født i Christianssand af Forældrene Justitsraad Henrich Kirchhoff og Hustru Frederikke Tavlov; han var Student fra Nyborg Skole og blev cand. theol. i 1768, hvorefter han var residerende Kapellan først i Brenderup-Ore og senere i Østofte, hvorfra han befordredes til Hedensted-S^t Dalby.

»Her var han en agtet Lærer og en vindskibelig Landmand, der forbedrede Præstegaardens Avling og Bygninger og foranstaltede en Skolebygning for Hedensted Sogn opført paa Kirkegaarden. Men efter mange Aars Embedstid, fordi han forvoldtes Ubehageligheder af Sognebeboerne, blev han i 1804 for-

flyttet til Norge til Thunø og Vartei i Aggerhus Stift ved at bytte Embede med Eftermanden«. (Liber dat.)

10. **Urban Gottlieb Feiermann** var Holstener; han blev Kandidat i 1783 og kom i Embedet den 6 Juli 1804. Han blev senere Provst »og udmærkede sig ved at forværre Hedensted Kald, forringe Præstegaardens Bygninger, forhutle Avlingen, borthugge Skoven, opskære Tørvemosen og endelig ved i Aaret 1810 at erhverve et offentligt Laan af Aarhus Stiftsøvrighed paa 3000 Rdl., om hvis aarlige Afbetaling med Renter Eftermændene i mange Aar maae sukke, efterat Feiermann uden at anvende Pengemidlerne paa den af ham forringede Præstegaard i 1812 var bleven forflyttet til Øsby i det slesvigske, hvor han døde den 12 Januar 1823.« (Liber dat.)

Under Krigen var han Feltpostexpeditør og gjorde sig som saadan kun lidet afholdt af Bønderne, der stadig maatte holde 4 Heste i Beredskab. »Menigheden saa ikke med Misfornøjelse, at han flyttede«.

11. **Joachim Vilhelm Holm** kom i Embedet den 22 April 1812; han var født i Nakskov den 31 Aug. 1775 af Forældrene Snedkermester Henrich Holm og Hustru Charlotte Sophie From og blev Student fra sin Fødebys Skole i 1794. I 1799 bliver han cand. theol. og var derefter en Aarrække Lærer ved Søetatens Pige-skole og tillige Kateket ved Holmens Kirke.

Den 11 Juli 1806 ægter han Elisabeth Mathilde Krøyer, født i Maribo den 28 Decbr 1777, Datter af Købmand Christian Krøyer og Hustru Ellen Kathrine Hammer.

Om det Feiermannske Laan paa 3000 Rdl. siger Hr. Holm: »Hvad Erstatning Hrr. F.s første, anden og maaske 3die Eftermand herfor modtage, føle de bitterligen.



Det er et Kors paa Kaldet, en svær Byrde! Men Brødre, I sige som jeg: hellere lide end gjøre Uret. Hævnen hører Herren til. Det er en svær Byrde paa Embedet; men Gud vil hjælpe de Fredsommelige.«

Virketiden i Hedensted blev kun kort; thi allerede i 1816 blev Pastor Holm forflyttet til Fraude-Kærby i Fyn, hvor han døde i Foraaret 1852; hans Enke overlevede ham i 5 Aar og døde i Odense d. 5 April 1857.

12. **Hans Hatting Laurberg** har i Liber daticus givet en omstændelig Beretning om sin lange Studietid saavel før som efter hans theologiske Eksamen; men her maa vi nøjes med et kortere Uddrag.

Han var født i Skanderborg den 3 April 1781. Faderen, Laurits Laurberg, var da Comsumptionsforvalter og blev senere Toldkasserer i Svendborg.

Moderen var en Provstedatter: Ellen Kathrine Hatting af Hatting.

Laurberg blev Student privat i 1799 og tog i samme Aar den filologiske og filosofiske Eksamen ved Universitetet. — Efter disse Eksaminer opholder han sig i Hjemmet en kort Tid og drager derpaa i det følgende Efteraar igen til København for at studere Theologi. —

»Om Vinteren gik det ret godt«, skriver han, »men strax i Foraaret 1801 fik alt et krigersk Udseende; *inter arma silent Musæ*, og Studenterne maatte dyrke Pallas i Stedet for Minerva. Englænderne lagde sig for Kjøbenhavn, Slaget den 2 April begyndte. Jeg var Tilskuere deraf, og aldrig glemmer jeg den Aand og den sande National-Følelse, der den Dag og den Tid besjælede de Danske. — Det var Danmarks Højtidsdag; aldrig glemmer jeg den, og altid skal jeg glæde mig ved selv at have været Vidne til det for os saa hædrende Søslag.«

Laurberg blev Kandidat med Laud i 1803; derefter læste han i et Par Aar med sin yngre Broder Johan Jacob Laurberg¹⁾ og ernærede sig i flere Aar ved Lærervirksomhed; han »informerede« saaledes paa Borgerdydsskolen, hvor han havde 3 daglige Timer a 1 Mark. — — —

»I Sommeren 1807«, fortæller han, »rejste jeg til Svendborg, for at besøge min Fader; jeg tog til Søs og erindrer levende, hvor jeg med flere glædede mig ved at sejle igennem den store engelske Flaade, som, man sagde, gik med Tropper til Rygen og Pommern. En saa talrig og velbesat Flaade var virkelig et stolt Syn, især da vi mindst troede at have noget at befrygte deraf; men, desværre, snart skulde vi erfare, at det netop var Venskabs Maske, der skulde tjene til at bibringe os et desto sikrere og dødeligere Stød, og det lykkedes kun altfor vel. — —

Da jeg i Okt., efter at Samfærdselen paa ny var aabnet, kom tilbage, hvor ulig var da Kjøbenhavn, hvad den før havde været. Ikke blot, at saa mange af dens herlige Bygninger og dens skønneste Kirker laa i Gruset, at Tusinder af dens Indbyggere var blevne Krøblinger eller Stoddere, at Flaaden, Danmarks retteste og bedste Værn, var røvet; men tillige var den Aand veget bort, som besjælede alle i 1801.

I Foraaret 1808 søgte jeg og fik Walckendorfs Collegium. Min første Contubernal paa Collegiet var den bekendte N. F. S. Grundtvig, som ihvad end andre dømmer om ham, efter min inderlige Overbevisning, der kender ham nøje, *forener ualmindeligt Digtertalent med et tænkende Hoved og et Hjerte, der*

¹⁾ J. J. Laurberg f. 1787. Stud. 1805. Sognepr. til Bredsten fra 1823 og illige for Skibet fra 1826.

slaar høit og varmt for Christendom og for alt godt og ædelt. — —

Vi boede kun $\frac{1}{2}$ Aar sammen, da jeg som ældre Alumnus flyttede op i et bedre Værelse og fik en ny Contubernal: F. C. Sibbern, nu Professor ved Københavns Universitet, et af de grundigste Hoveder og fortræffeligste Mennesker, jeg kender. —

Paa samme Tid boede ogsaa paa Collegiet S. B. Hersleb, nu Professor i Theologien ved det norske Universitet; et herligt Hoved og Menneske.

Vi fire var bestandig sammen, saa ofte vore Forretninger tillod det, og jeg kan med Sandhed sige, at de to Aar, jeg tilbragte paa Walckendorfs Collegium, høre til de behageligste og nyttigste i mit Liv; thi her lærte jeg først at indse det tomme og utilfredsstillende i vore da moderne, al sand Christendom bortexegetiserende theologiske Systemer; jeg begyndte at faa Øjet aabnet for den store Gudfrygtigheds Hemmelighed, som nu er bleven mig til Vished: at Gud var i Christo og forsonede Verden med sig; og jeg kom efterhaanden til Overbevisning om, at al menneskelig Spekulation, selv den dybeste Philosophie, som ikke grunder sig paa Christendommen og ærbødig bøjer sig under samme, hverken formaaer at trøste eller berolige Mennesker; men at det er Troen paa Christi Forsoning, Overbevisningen om, at han kom ovenfra, og altsaa med Vished kunde sige os, hvorledes det staar til oventil, og at han har sagt os alt det, som er nødvendigt til Salighed, at det er denne Tro, som skjenker Fred i Liv og Død, Fred med Gud og med mig selv.«

Efter et toaarigt Kollegieophold blev Laurberg Huslærer hos Grev Gebhardt Moltke paa Glorup, hvor

han var fire Aar; og endelig i 1817 indtræder han i præstelig Virksomhed, idet han den 26 Februar kaldes til Sognepræst for Hedensted og S^t Dalby.

Derom skriver han: »Jeg blev ordineret i Aarhus af Biskop Birch den 9 Maj, hvor jeg prædikede over den dejlige Text Joh. 15.16. I Hedensted blev jeg indsat Trin. Søndag; jeg indsatte mig selv, da Amtsprovst Blicher¹⁾ formedelst mange Forretninger og ej kunde komme. — — — —

I Januar 1819 blev jeg tilfældigvis i Vejle bekendt med en ung Pige, Jfr. Marie Sophie Petersen fra Horsens. Hendes Fader var afdøde Eskadrons Chirug Petersen fra Horsens; ogsaa hendes Moder og Søskende havde Døden borttrøvet hende. Hun stod nu som ene i Verden, 25 Aar gammel, just i Begreb med at rejse til København, hvor en god Condition var hende tilbudt. Denne gode, blide Pige blev snart min Forlovede, og Trefoldigheds Søndag, 2 Aar efter, at jeg var indsat som Præst i Hedensted, førte jeg hende som Brud for Alteret i samme Kirke. Den gamle Jubellærer, Amtsprovst, Ridder og Dbmd., Brøndsted²⁾ fra Horsens viede os.

I de to Aar, jeg nu har været Præst her, har jeg haft al Aarsag til at være tilfreds med mine Sognefolk. Det er stille, skikkelige Folk, flittige Kirkegængere, som gjerne høre Guds Ord og tillige lægge det paa Hjertet. En talrig Ungdom fremstiller sig næsten altid ved Catechisationen; ogsaa Skolegangen er upaaklagelig.«

¹⁾ Niels Gudme Blicher, Spr. til Gauerlund og Vinding fra 1817 til sin Død i 1833.

²⁾ Christian Brøndsted, Spr. til Horsens fra 1785—1821, † 1823.

Pastor Laurberg havde et »forvokset« Legeme og et skrøbeligt Helbred; men »han var en yderst aandrig Mand og af sjælden Dygtighed.«

I 1827 døde han i Embedet og hans Støv hviler paa Hedensted Kirkegaard, hvor hans Grav dækkes af en Stengravramme med buet Sandstens Overlaag, hvorpaa læses:

HER HVILER STØVET
AF
H. H. LAURBERG
Sognepræst for Hedensted-St.
Dalby Menigheder, født d. 3 April
1782, død den 8 Marti 1827.

Tidlig indgik han den nidkære
Embedsmand, den fromme
Menneskeven, den trofaste Ægte-
fælle og Fader til den Herres
Glæde, hvis Ord han saa inder-
lig forkyn(d)te af! Alt for tidlig
syntes det, ingik Han til
Genforening med et her hos
Ham hvilende Barn. Hans
sørgende Enke M. S. Petersen
der i 8 Aar levede et kiærligt
Ægteskab med Ham, etc. kun
alt for dybt Hun
og hendes to Faderløse lod
ved hans Bortgang
sætte ham dette synlige Minde
med det Haab
. kun gaet forud.

Johs. Ev. 14 Kap. 13 V.

13. **Ole Nielsen Rafn** kom til Embedet den 8 Juni 1827 og har i Liber datic. nedskreven en lang, meget omstændelig, men kun mindre værdifuld Vita, hvoraf her anføres en Del Uddrag. Han var født i Kbhvn. den 10 Decbr. 1776. Faderen var Borger og Handelsmand N. Rafn, og Moderen hed Marie Nielsen.



I 1795 blev han Student fra Frue Skole og Kandidat i 1800, hvorefter han en kort Tid var Huslærer hos Kancelliraad Jessen paa Asserstrup paa Lolland; men herfra vendte han snart tilbage til Hovedstaden, hvor han blev Medlem af det nyoprettede Studenterkorps og var Vidne »til Kampen paa den for Danmark gloriofulde 2 April mod Nelsons stolte Flaade.«

Siden havde Rafn private Informationer og var i flere Aar 1^{ste} Lærer ved S^t Nicolai Arbejds- og Læseskole og fik som Løn: frit Værelse, Brændsel og 13 Rdl. om Maanednen.

Under denne Lærervirksomhed »kom Aaret saa svangert paa store Ulykker, nemlig 1807.«

»Som Medlem atter af Kongens Livkorps var jeg«, skriver han, »fortrinlig Vidne til de for Kiøbenhavn og dens Indvaandere saa ulykkelige Septemberdage, og disse Dage knækkede mit ellers muntre Lune og forandrede i den Grad min hele Sindsstemning saaledes, at jeg fra den Tik fik et alvorligt og stundom tungsindigt Anstrøg; — det fæle Skue, min Fødebye, det mig saa kjære Kiøbenhavn, frembød, vakte min Afskye og Væmmelse, min elskede Moders tvende Huse laa i Grus, og hendes Ejendele laa i Aske; Synet af den gamle taareblændte Kone, siddende som fremmed i en Afkrog paa en Bylt fra Branden reddede Klæder, gjennemborede mit Hjerte; og trøste formaaede jeg ikke; thi jeg trængte selv højligen til Trøst. Jeg bar imidlertid alt med stille Taalmod.«

Efter 9 Aars Kandidatliv blev Rafn den 3 Maj 1809 kaldet til Præst i Hurup i Thy.

»Førend min Reise fra Kiøbenhavn«, fortæller han, »giftede jeg mig med Frøken Martha v. Koss¹⁾ yngste Datter af en gammel Krigsmand (Major Adam Bun-

¹⁾ Hun var døbt i Kbhvn d. 19 Juli 1785.

ker v. Koss¹⁾ med hvem jeg hændelsesvis var bleven bekendt i Bombardementsdagene.

Kort efter reiste jeg til Aalborg, hvor jeg tilligemed nuværende Provst Bentzen²⁾, Snedsted blev af Biskop Jansen³⁾ i Budolphi Kirke indviet til det hellige Lærereembede, derpaa rejste jeg i Juli Maaned til Huurup og blev der indsat af afdøde Provst Gjerløff⁴⁾ til Hvidberg d. 9de Sønd. p. Trin.◀

Efter 18 Aars Virksomhed i Hurup søger han i Maj og kaldes den 8 Juni 1827 til Sognepræst »for det ledigværende Kald i Hedensted og Dalby i Weile Amt.«

Derom skriver han: »Denne hurtige Forfremmelse lovede mig ikke noget godt, og jeg var derfor ikke synderlig glad ved Budskabet. Den 2den Juli reiste jeg hjemme fra og til Hedensted, 23 Mile, og ad en kjedsommelig Vey, for dog blot at se og høre noget om mit ny Hjemsted.

Paa 3die Dagen efter Afreisen kom jeg mod Aften til Hedensted Præstegaard. Veyen op ad Hedensted Gade og forbi Præstegaardens store Vinduer og de høie Linde frapperede mod mit forrige Hjemsted; men da jeg nu kom ind i det store Gaardsrum og saa de vidtløftige Bygninger, faldt hele mit Mod og min Lyst til Hedensted; thi jeg indsaa strax, at denne uhyre Præstegaards Bygningers Vedligeholdelse vilde overstige en stakkels Præstemands Kræfter og Evner. Endnu mere forstyrret blev jeg ved at skue de mange vidtløftige, store Værelser, de mangfoldige Aflukker. — — —

Til dette forbavsende Skue kom end ydermere dette, at Folkelønningerne⁵⁾ befandtes større, end hvor jeg

¹⁾ Moderen hed: Dorteia Catrine Kjær.

²⁾ Niels Ludv. Chr. Benzen † 1846 som Sognepræst til Ringsted og Benløse.

³⁾ Biskop Rasmus Jansen.

⁴⁾ Christian Gjerløv Spr. til Hvidbjerg Lyngsø 1786—1821.

⁵⁾ I 1817 i Laubergs Tid fik Avlskarlen 100 Rdl. N. V.; den anden Karl 80 Rdl. Drengen 30 Rdl. Pigerne fik hver 40 Rdl. og noget Lærred.

før var, Skatterne¹⁾, som jeg forhen var befriet for²⁾, tilstrækkelige, — Rytterholdshest³⁾ kjendte jeg heller ikke før — nu kom dertil Enkepensionen til en ung Enke⁴⁾, — og til alt dette kom noget, som jeg aldrig havde ahnet, nemlig en Gjæld, som en Provst Feiermann skal have lagt paa Præstegaarden, og som de følgende Præster skulde betale med Afdrag og Renter: 72 Rbd. rede Sølv aarlig.

Mit Mod og min Lyst til Hedensted Kald var svunden bort i den Grad, at jeg nu hemmelig ønskede kun at forblive i mit forrige lille Huurup. Efter omtrent et Par Dages Ophold i Præstegaarden reyste jeg med et bekymret Sind den lange og kjedsommelige Vey tilbage. —

Jeg holdt min Afskedsprædiken i Huurup 7de Sønd. p. Trinit. under stort Tilløb; men jeg havde valgt til min Text: Psal. 81. 12–14, hvilken formodentlig ikke behagede mange. Torsdagen reiste jeg tilbage til Hedensted, og min Kone besluttede at følge mig for at se paa Herligheden. — — —

Det gik hende forresten ved Ankomsten til Præstegaarden, som det var gaaet med mig; de store Bygninger gjorde hende strax forbluffet; de mange Værelser og Aflukker gjorde hende bleg og mat; de trykkende Byrder gjorde hende halvsyg; i Soveværelset græd hun hver Nat og formente, at Guds Straffetime nu var kommen over os; . . . efter 2 Dages Ophold her forlod hun mig med Taarer i Øjnene og reiste alene den traurige Vey tilbage til vort forrige lille, gode Hjem. — — —

Imidlertid fik jeg mit Kaldsbrev og Kollats, og 19

¹⁾ Skatterne var i samme Aar 337 Rdl. 24 Sk. N. V.

²⁾ Huurup Emb. havde særdeles Lettelser i Skatter.

³⁾ Præstekaldet har en Landsenerhest under Nr. 68 til Haderslev.

⁴⁾ Madam Marie Laurberg.

Sønd. p. Trin. holdt jeg min Indtrædelsesprædiken, og efter Amtsprovst Blickers Begjæring indsatte jeg mig selv. — — —

Mit Bohave var fragtet af en Skipper Dolleriis fra Thisted og skulde føres til Horsens for 65 Rdl. Det blev indskibet i September Maaned, og af Breve fra min Kone først i Octbr., erfarede jeg, at hun var forvisset om, at jeg allerede havde modtaget mit Tøj; men her var endnu intet ankommen sidst i Octbr. Maaned. Nu fik jeg da en ny Sorg paa Halsen; og den Angest, at Skipperen maaske enten var en Bedrager eller og var forliist, plagede mig nu baade Nat og Dag.

Den 22 Octbr. kom Skipperen dog til Horsens med mit Tøj, hvoraf noget var ramponeret; imidlertid op-
livede det mig meget, at han kom. — — — —
Men Gud maa vide, hvorledes det vil gaa; Udsigterne ere mørke; Tiderne ere onde; imidlertid hjælpe de ikke faa Embedsforretninger og mange Skriverier til at forslaae mine mørke Tanker; og det er mig en stor Trøst, at de fleste Mennesker i min Menighed ere, som det lader, gode, enfoldige og gudfrygtige Mennesker, og i den Henseende saare forskjellige fra den Menighed, hvorfra jeg flyttede, — og kun dette synes mig, at Nærheden af de Store¹⁾ (og) Forholdet de (o: Bønderne) staae i til disse, og Nærheden af to i Jylland saa fornemme Kjøbsteder²⁾ har blandet deres Sæder og Smag med det Kjøbstedagtige, saa at de som Landmænd ikke fuldelig ligne sig selv; — de ere heller ikke saa blomstrende af Sundhed eller af saa godt et Udvortes, som det Lands Folk, hvorfra jeg kom; de ere muligen af en anden Folkerace; deres

¹⁾ En stor Del af Hedensted Sogn var Fæstegods under Bygholm og Tirsbæk.

²⁾ Horsens og Vejle.

Fødemidler mindre nærende; thi at de skulde være hengivne til hemmelige Laster, kan jeg ikke troe, skjønt Ungdommen forekommer mig at have tabt sit blomsterfulde Udseende.

Hvad der her i Egnen i disse Tider trykker Landmanden og undergraver hans Velstand er: Tjenestefolk; de ere ublu i deres Fordringer og Skyld i, at baade Herremænd og Præster maa bukke under.

Hvad Menigheden angaar, da fandt jeg den at være endnu gammeldags enfoldig, lidet kultiveret og oplyst, men vel dresseret i udvortes Høflighed og tilsyneladende udvortes Guds frygt.

Ungdommen fandt jeg lidet vant til Tænkning; Forstandsøvelsen forsømt og papegøieagtig dannet med Hensyn til Religionen.

Skolebørnene paa samme Vey, maadelig i Inden, papegøieagtige i Uden, uvante aldeles med Forstandsbrug, og nogle total forsømte. Tonen i Præstegaarden flygtig, moderne, falsk, og dog tilsyneladende gudfrygtig.

Soggenes Omstændigheder (er) kun maadelige, 2 a 3 Rige, en Del kjæmpende med Tidsomstændighederne, Resten Fattige og deraf en Del høist elendige og gamle Almisselemmer. Saa var Tilstanden. Enken var begjærlig og stridig, hun vilde bestemt have den halve Indtægt, men vilde kun med Stridighed deltage i den halve Udgift, hvilket forvoldte mig mange Bryderier og ubehagelige Timer, saameget mere, som hun snildelig vidste at skaffe sig af Høie og Lave, Geistlige og Verdslige, Medhold mod en for alle fremmed Mand. Jeg stolede forgæves paa deres Guds frygt og deres Retfærdighed og Redelighed mod en Præst. — — —
— Min eneste Trøst var, at hendes Afreise nærmede sig med stærke Skridt. — — —

Nu nærmede sig Foraaret; mine Heste kom fra Thye de første Dage i April; Foringen maatte jeg købe dyrt af Madamen, og for Avlskarlen maatte jeg betale 1 Mk. 12 Sk. daglig. . . . Først i Mai kom mine Fækreaturer fra Thye, men sidst i samme Maa-
ned døde en af Køerne af Blodpis formedelst den forandrede Græsning. Faar købte jeg af Egnens. Tag maatte jeg købe, og jeg gav mig strax ifærd med at oplægge omtrent 14 Læs. — — —

Den 13 Mai s. A. reiste Enken bort til Horsens og nu fik jeg friere Pusterum. Min Kone kom just fra Thye samme Aften. Nu fik vi arbeide i lang Tid med at bringe nogen Orden i det hele; men Frygten for at komme igjennem i dette Kald trykkede os dog jævnligt under Arbeidet. — — — —

Det er ingen let Egn at leve i, alt gaar paa rene Contant. Folkelønningerne ere store, Folkene dovne og magelige og ikke ordentlige, uagtet Menigheden er god at komme afsted med; og store ere Udgifterne; paa Produkternes og Kornprisernes Stigen beror næsten hele Præstens Velfærd. — — —

Nu er jeg her da efter Forsynets Villie; men hvorlænge jeg skal forblive her, kommer an paa et Forsøg, om jeg og kan have mit tarvelige Udkomme; kan jeg ikke dette, saa kommer jeg til at flytte igjen; uagtet enhver Flytning kan ansees for det samme som at udstaae en Ildebrand; dog, lad mig ikke lægge nye og store Planer, ingen ved jo, om Herren kommer og siger: »Saavidt og ikke længer.« Vist er det, at en fattig Candidat eller fattig Præst er neppe tjent med Hedensted Kald; thi kommer privat Gjæld til at trykke i Forening med dette Embedes eget Trykning, saa vorder Præsten i al Velærværdighed med sin samtlige Familie sønderknuset.

Midt under alskens Bekymringer var jeg i Horsens den 30. Sept. for at købe mig et Par Heste. Da jeg om Aftenen stod færdig at reyse hjem, kommer en mig bekendt Sognemand ind til Gæstgiver Petersen, hvor jeg logerede, og gratulerede mig. Jeg vidste ikke hvad denne Hilsen monne betyde, førend han lægger til, at jeg var bleven Præst i Vallensbæk tæt ved Kiøbenhavn. Jeg løb strax hen i Klubben og bad om at se Collegial-Tidende. Manden havde sagt Sandhed; jeg velsignede i mit Hjerte Kongen og hans Raad og takkede Gud, som altid er tilstede, naar Nøden er størst.«

Pastor Rafn virkede i Vallensbæk i 13 Aar; han entlediges den 19 Septbr. 1841 efter at han tillige med sin Hustru kort i Forvejen var bleven skrækkelig mishandlet af en udbrudt Slave, der brød ind i Præstehjemmet. — Han var iøvrigt — efter Tidens Lejlighed — en dygtig Præst, der under sin Præstevirksomhed blev en saa formuende Mand, at han i sit Livs Aftenstund kunde testamentere 10000 Rdl. til Københavns Kirkesag til Fuldendelse af den paabegyndte St. Johannes Kirke. — Rafn døde i København den 5 April 1862.

14. **Peter Sørensen**, der blev kaldet til Hedensted-St. Dalby den 26 Novbr. 1828, var født paa Hevringholm i Maj 1780, blev Student fra Aarhus i 1799 og Kandidat i 1802.

Om sig selv skriver han i en Indberetning til Provsten¹⁾: »Jeg har prøvet Skiebnens Gang i mange Stillingen som Sognepræst siden 18 Decbr. 1807, nemlig først Sognepræst til Nordenøernes Præstegield paa Færøerne med 7 Kirker udsat for farlige Sørejser un-

¹⁾ Indberetn. dat. 5/5 1832 til Provsten Hans Rosendahl i Hatting.

der 5 Aars Ophold til 1812; dernæst forflyttet til Branderup Sognekald i Ribe Stift fra 1814—21, derefter til Guldager Sognekald under samme Stift, hvorfra jeg blev forflyttet til mit nu anbettede Hedensted St. Dalbye Sognekald, hvor ingen aldrende Præstemand kan forblive, formedelst en extraordinair Gæld, der med Renter og Afdrag afbetales med 72 Rdl. Sølv aarlig, hvortil kommer, at der er Enkepension til en ung Enke paa Embedet.«

Medens han var paa Færøerne opkom der Uenighed mellem ham og Menigheden om Ydelsen af Gavesøjden, som ikke blev præsteret; og derfor var han ikke afholdt af Færingerne. I Aaret før hans Forflyttelse blev Uenigheden dog bilagt, saa Skilsmissen blev venskabelig.

Hans Husholderske hed Maren Sørensdatter Rosenberg eller »Maren Jydske«, som de kaldte hende paa Færøerne; hun var født i Hvidbjerg i Høsten 1775 og havde — maaske ikke uden Grund — gjort sig Haab om Præstens Haand; men han var af en anden Mening. — En Dag gav han hende et Brev at besørge, til hvem vides ikke; men Maren fattede Mistanke; hun aabnede Brevet og saa, at det indeholdt Tillysningseddelen for Præsten og en Pige, som ikke var hende kendt; imidlertid er hun ikke raadvild; hun skraber det fremmede Navn ud og sætter sit eget i Stedet, og næste Søndag blev der, til stor Forbavselse for Præsten, lyst for ham og hans tro Husholderske; — — — men han fandt sig taalmodig i sin Skæbne, og saaledes blev Maren Præstekone.

I Liber daticus bemærker han om sin Menighed: »Jeg vil sige, at jeg forefandt ved min Embedsførelse, at mine Sognefolk er skikkelige og sædelige, samt

flittige og andægtige Kirkegængere, saa at jeg lever i stedsevarende god Forstaaelse og Kærlighed med disse gode Mennesker, der ogsaa har givet mig Beviser paa deres Agtelse og Kærlighed til mig, og som de lagde tydelig for Dagen ved det for min Menighed sørgelige Budskab, at jeg under 6 Septbr. 1833 var kaldet til Barløse i Fyn.

Vi skilles her; men til vor Trøst samles vi hisset.«

I Barløse gik det ikke saa godt. Her havde han en Mængde forargelige Stridigheder med Degnen Jochumsen, ifølge hvilke de begge blev suspenderede og fradømt deres Embeder af Provsteret og Landemøde; men ikke af Højesteret; han entlediges den 28 Juni 1844 efter befalet Ansøgning og flyttede tilbage til Jylland, hvor han døde paa Horsted Mark i Højen Sogn den 28 Oktbr. 1876, som den daværende Gejstligheds Ældste.

15. **Peter Henrik Barthold Baumann** var født i København den 7 Januar 1803. Hans Forældre var Inspektør ved Alm. Hospital Søren Baumann¹⁾ og Hustru Mette Christensen. — Ni Aar gammel kom han i Metropolitanskolen, hvorfra han blev Student i 1819; og i 1824 tog han sin theologiske Embedseksamen med Laud. Derefter informerede og manudcerede han til ind i 1829, i hvilket Aar han kaldes til Kateket og 1^{ste} Lærer ved Borgerskolen i St Hedinge, hvor han ægter Ida Ulrikke Schrøder, Datter af Voldmester Christian Ulrik Schrøder og Hustru Kathrine Erichsen.

I 1834 forflyttedes han til Hedensted-St Dalby, hvor han døde den 8 Septbr. 1843. Paa hans nu sløjfede Gravsted staar et Jernkors i Granitfod, hvorpaa læses:

PETER HENRIK BARTHOLD BAUMANN

Født 7 Januar 1803

Død 8 Septbr. 1843

¹⁾ Født i Hornstrup • 1767 † 1837.

Efter alles Vidnesbyrd var han en saare elskelig og vakker Mand, stille og gudfrygtig, der følte varmt for sit Kald og røgtede det med utrættelig Nidkærhed, skønt under stor Legems Skrøbelighed i sine sidste to Leveaar. Han efterlod sig en frugtsommelig Hustru og 7 meget smaa Børn.

Hans Minde lever i Menighedens kærlige Erindring.
(Liber dat.)

16. **Johannes Gotthilf Møller** var født den 28 Juli 1811 i Slagelse, men levede sin Barndoms- og første Ungdomsaar i Fredericia, hvor hans Fader, Gotthilf Heinrich Møller var Major ved det der garnisonerede fynske Infanteriregiment; Moderen hed Johanne Jydtmann.

Som otteaarig Dreng blev han indsat i Byens lærde Institut, hvorfra han blev Student i 1828. Han blev cand. theol. i 1833 og i samme Aar Førstelærer ved et privat Institut i Middelfart, hvor han virkede, til han d. $\frac{2}{10}$ 1838 blev Kateket ved Trinitatis Kirke og Førstelærer ved Trinitatis Borgerskole i Fredericia.

Efter femaarig Virksomhed her kaldes han i Decbr. 1843 til Sognepræst for Hedensted-S^t Dalby og ægter i det følgende Aar Lovise Karoline Møller, Datter af Premierløjtnant i Kongens Regiment, Krigsraad Told Controleur Hermann Ancker Møller og Hustru Elisabeth Hansen.

Pastor Møller blev i Hedensted i 16 Aar; ved sin Bortrejse skrev han i Liber dat. om sine Sognefolk:

»Disse Menigheder, som jeg har omfattet med den største Kjærlighed, og som har givet mig saa mange Beviser paa Velvillie og Tillid, ville stedse bevares af mig i kjærlig og taknemlig Erindring. Ikke Ulyst til at fortsætte med Virksomheden her paa disse Steder; men andre Hensyn bevægede mig omsider til

at søge Forflyttelse, som ogsaa blev mig til Deel, idet jeg under 14. Aug. 1859 blev kaldet til Sognepræst for Dalby og Stubberup Menigheder i Fyn.«

Hr. Gotthilf Møller entlediges den 24 Novbr. 1882 og bosatte sig i Fredericia.

17. **Jacob Frederik Rudolf Wolf** blev født den 9 April 1816 i Vordingborg, hvor Faderen, Hans Wolf, var geografisk Landmaaler, hans Moder hed Bolette Cathr. Hansen. Han blev Student privat i 1837, Cand theol i 1845, Missionær paa Grønland fra ³¹/₁₂ 1849 og Seminarieførstander i Jacobshavn fra 1853.

Før han drog til Grønland ægter han, den 2 Febr. 1850, i Holmens Kirke i København, Hansine Elisabeth Antoinette Otilia Kjerulf, Datter af Ekvipagemester i asiatisk Kompagni, Peter Didrik Kjerulf og Hustru Juliane Marie Rohde.

Efter femaarig Virksomhed som Missionær vender han i 1858 tilbage til Danmark og befordres i det følgende Aar til Hedensted-St^t Dalby Embede, hvor han virkede til sin Entledigelse den 19 Oktbr. 1880.

18. **Jens Kristian Terkildsen** blev kaldet til Embedet den 21 Januar 1881. Han var født i København den 2 Januar 1825 af Forældrene, Urtekræmmer Jens Terkildsen og Hustru Marie Sophie Johansen.

Terkildsen blev Student privat i 1845, Cand theol i 1854, Kapellan i Lyderlev-Frøslev i 1860 og fra ³⁰/₁₀ 1871 Sognepræst i Malt-Folding. Her maatte han i 1878 erlægge en Bøde paa 80 Kr., fordi han paa 4 Sønd. efter Trin. havde ladet en Lægmand, Løjtnant Becher, prædike i Malt og Folding Kirker.

Den 6 August 1874 ægter han i Anst Stephanie Schousboe, Datter af Provst Jens Chr. Schousboe og Hustru Petrine Fr. Raben.

Pastor Terkildsen døde i Embedet den 20 Marts 1904

netop paa 23 Aars Dagen for hans Indsættelse til Præst, og blev under stor Deltagelse begravet paa Hedensted Kirkegaard, hvor Menigheden rejste en Granitsten med et stort Marmorkors som Minde paa hans Grav.

Paa Mindestenen læses:

J. CHR. TERKILDSEN
Sognepræst for
Hedensted og St. Dalby
1881—1904

Ved Gravmindets Side ses en Marmorplade med Indskriften:

STEPHANIE TERKILDSEN
f. Schousbo
* 21 Jan. 1845
† 4 Decbr. 1919
Salig ere de sagtmodige;
thi de skulle arve Jorden.

Terkildsen hørte til den gamle grundtvigske Præstetype, mild og blid i sin Forkyndelse; men han var hjertelig og varm. En stærk Astma hindrede ham i at tale, saa det var ret sjældent, at han prædikede i sine sidste Aar; kun ved enkelte Lejligheder kom han frem. Saaledes saa man ham altid ved Konfirmationen og paa de store Højtidsdage. — —

19. **Ludvig Christian Petersen** kom i Embedet den 22 Juni 1904. Han var født den 4 April 1859 i Sjøring af Forældrene Lærer Hans Peter Petersen og Hustru Christine Christensen; Student fra Aalborg Skole i 1879, Cand theol i 1885, Manuduktør i Hebraisk. I Oktbr. 1885 kaldes han til Sognepræst for Nørre Felling-Tvis, hvorefter han den 4 Decbr. s. A. i Snedsted ægter Mariane Jacobsen, født den 4 April 1859 i Arup Mølle, som Datter af Møllejer Jacob Chr. Larsen og Hustru Else Korsgaard.

Hun døde i Hedensted den 30 Oktbr. 1905 og hviler paa Hedensted Kirkegaard, hvor Menigheden satte hende et smukt Minde: En Granitsten med stort Marmorkors. Paa Stenen læses:

MARIANE PETERSEN
 født i Arup Mølle i Thy 4 April 1859
 død i Hedensted Præstegaard 30 Okt. 1905
 Og dette er den Forjættelse,
 han har tilsagt os det evige Liv
 Johs. 2,25

Pastor Petersen blev kun i kort Tid i N. Felding; thi allerede den 26 Maj 1887 kaldes han til Bredstrup ved Fredericia; hvorfra han befordredes til Hedensted-St Dalby. Her virkede han i 12 Aar, til han den 23 Oktbr. 1916 udnævntes til Sognepræst for Frederikshavn.

Ved hans Bortrejse fra Hedensted kom det rigtigt frem, hvor mange Baand, der i de 12 Aar var bleven knyttet mellem ham og Menigheden.

Efter Indbydelse af Sognets Menighedsraad blev der holdt en festlig Sammenkomst i »De unges Hjem« for Præsten og Sognets Beboere »alt i taknemmelig Paa-skønnelse af den gode og dygtige Maade, hvorpaa Pastor Ludv. Chr. Petersen gennem Aarene havde udført sin Gerning i Sognet.«

Sammenkomsten havde vunden overordentlig stor Tilslutning, og der lød hjertelig Tak og varme anerkendende Ord om hans Præstegerning, og Takken var ledsaget af et værdifuldt Sølvbæger med Gaver i Sølv og Penge i Guld.

Under 22 Febr. 1922 blev Pastor Petersen udnævnt til Sognepræst for sin gamle Menighed i Bredstrup; men her blev hans Virketid kun saa kort; thi han

døde Pinsemorgen, den 8 Juni 1924. — Han blev under stor Deltagelse jordet paa Hedensted Kirkegaard, hvor Bredstrup Menighed rejste ham et smukt Gravminde i Granit og med Marmorkors, svarende til Mindet paa hans Hustrus Grav. Indskriften er ganske kort.

Sognepræst

L. C. PETERSEN

* $\frac{4}{4}$ 1859 i Sjørring

† $\frac{8}{8}$ 1924 i Bredstrup

Rejst af Menigheden
i Bredstrup.

20. **Johannes Michael Sejers** efterfulgte i Embedet den 28 Febr. 1917 og blev den 22 April samme Aar indsat af Provst Vestergaard i Ørum. Pastor Sejers er født den 23 April 1864 paa Sejersgaard i Bjerregrav af Gaardejer Sejer Michelsen og Hustru Ane Jensen; han blev Student i 1884, og Cand theol i 1889, hvorefter han i kort Tid i Foraaret 1890 var uordineret Medhjælper i Glud-Hjarnø. I August s. A. blev han Adjunkt ved Viborg Kathedralskole, kort Tid før, den 28 Juni, ægtede han i Odder Anna Frederikke Mørup, født 15 Maj 1866, død den 31. Decbr. 1902. Hun var Datter af Dyrslæge Niels Sten Mørup og Hustru Mette Marie Jensen.

Den 30 Juni 1899 kaldes han til Sognepræst for Taanum og Hornbæk, hvor han den 30 Marts 1909 ægter Ingeborg Mathilde Therese Stamer, født den 30 Oktbr. 1866 paa Fussingø, Datter af Forpagter Jacob Stamer og Hustru Therese Albers.

Kilder: Kirkehist. Saml. III R. 2 B. S. 207. Do. V R. 2 B. S. 106. Saml. til jydsk. Historie og Topogr. X B. S. 117. Lengnick: Personalh. Bidrag til Danmarks og Norges Gejst-

lighed. Indberetning til Provst Hans Rosendahl i Hatting dat. 5 Maj 1832.

Embedets Liber daticus. Sognets Kirkebøger. Danmarks Kirker. T. A. Becker: Orion I. Frederik Barfod: Danmarks Gejstlighed. Wibergs Præstehistorie. Sophus Elvius: Danmarks Præstehistorie 1869—1884. Grohshenning og Hauch-Fausbøll: Danmarks Præstehistorie 1884—1911. Horsens Dagblad ²³/₃—04. Horsens Folkeblad ²⁴/₈—04. Vejle Amts Avis ²¹/₈—04 og ¹/₁₂—16. Vejle Amts Folkeblad ²¹/₈—²⁹/₈—04, ¹/₁₂—16 og ²⁵/₂—22.

IVER JØRGENSEN OXHOLM

DEN FØRSTE FASTE LÆRER I SDR. VILSTRUP

VED

LÆRER L. JESPERSEN, SDR. VILSTRUP

I Sammenligning med mange andre Sogne i Koldingegnen blev Sdr. Vilstrup ret stedmoderligt behandlet paa Skolevæsenets Omraade, idet Sognet ikke fik en af de Rytterskoler, som ellers tilflød Egnen i saa rigt Maal, saa at endog Pastoratets Hovedsogn, Eltang, fik to Rytterskoler, nemlig i Eltang Kirkeby og i N. Bjært. Hvad Grunden dertil har været, kan vel ikke oplyses; men Annekset, Sdr. Vilstrup, fik ingen Rytterskole, og den maatte saa klare sig foruden. Her skal ikke nærmere udvikles, hvorledes man klarede sig, indtil Skolevæsenet fik sin mere faste Udformning efter Skoleloven af 1814. Men samtidig dermed fik Sognet sin første faste Lærer, og det er om ham og hans ikke helt almindelige Livsskæbne, her skal fortælles.

Den 1. Oktober 1814 blev afskediget Underofficer Iver Jørgensen Oxholm constitueret som Lærer i Sdr. Vilstrup, og han kom til at virke der til sin Død 5. Maj 1841, altsaa i omtrent 27 Aar.

Skønt Underofficer var det dog ikke Soldaterblød, der flød i hans Aarer. Nej, han var ud af en gammel sønderjydsk Degneslægt, idet baade hans Fader og Bedstefader var Degne i Toftlund, Nørre Rangstrup Herred, Haderslev Amt.



Iver Jørgensen Oxholm har efterladt sig en kort Livsskildring og en Del andre Papirer, der tilsammen danner et godt Billede af hans Liv og Gerning, og det er væsentligt paa Grundlag af disse Papirer, at denne Skildring er bygget.

Bedstefaderen hed Hans Jørgensen; men udover at han var Degn i Toftlund, meddeles der intet om ham. Faderen, Jørgen Hansen, blev født i Toftlund 1731. I 1764 blev han gift med Mette Pedersdatter, som var Datter af Sognefoged og Kromand Peder N. i Arrild By og Sogn, Hvidding Herred. Hun var født 1741. Ægteskabet varede i 38 Aar til 1802, da Moderen døde. Faderen døde 1808. I Ægteskabet var 8 Børn, nemlig 6 Sønner og 2 Døtre; men de seks af Børnene døde allerede som smaa. De eneste to, som naaede Manddoms Aar, var Peder Jørgensen Oxholm (født 1771) og Iver Jørgensen Oxholm (født 1781), den yngste af Flokken. Peder Jørgensen Oxholm blev Faderens Efterfølger som Degn i Toftlund (1802—13), og dette Embede blev saaledes i tre Slægtled bestyret af samme Slægt, Søn efter Fader i omtrent 100 Aar, til P. J. O. døde ret ung 1813. Aaret efter var det altsaa, at Iver Jørgensen Oxholm, den sidste af Slægten, kom til Sdr. Vilstrup som den første faste Lærer. Han faar nu Lov selv at fortælle:

»Hos mine Forældre var jeg, indtil jeg blev 16 Aar og 3 Maaneder, gik i Skole hver Vinter fra Mortensdag til Palmesøndag og passede Kreaturerne om Sommeren; thi da var der ingen Skole, og havde ikke mindre end 8^{te} forskellige Lærere, hvoraf nogle var hel maadelige. I 5 Aar var jeg ved Bondearbejde, og i to Vintre holdt jeg Skole i Mellerup i Agerskov Sogn, Nørre Rangstrup Herred, Haderslev Amt, og var ved Bondearbejde om Sommeren.

1805 i Februar Maaned blev jeg, efter derom indgivet Ansøgning, antaget til at indtræde paa det lollandske Seminarium til den første Oktober s. A., for der at dannes til en duelig Ungdomslærer. Men omtrent en 14 Dage førend jeg modtog Bevis fra Seminariets første Lærer, Biskop Boysen, for min virkelige Antagelse til Seminarist, blev jeg beordret til at møde i Ribe til Session. Jeg medbragte et Bevis fra daværende Amtsprovst Mechlenborg om, at jeg [efter] indgivet Ansøgning til Direktionen for bemeldte Seminarium havde faaet Haab om at blive antaget og ventede hver Postdag efter Bevis for min virkelige Antagelse. Men da Sessionen ikke reflekterede noget derpaa, saa blev jeg indskrevet til Soldat ved det fyenske Infanteri Regiment. Nogen Tid derefter indgav jeg en allerunderdanigst Ansøgning til det høj kongl. danske Cancellie om at vorde fritaget for Soldat paa Grund af, at jeg var bleven antaget til Seminarist; men da der efter nogle Maaneders Forløb endnu ingen Resolution var falden paa bemeldte Ansøgning, og det blev henimod den Tid, jeg skulde indfinde mig saavel paa Seminariet som ved Regimentet, besluttede jeg — efter en fra bemeldte Seminarium demitteret Seminarists Raad — at følge med ham til Seminariet. Efter at jeg havde meldt mig hos Seminariets første Lærer, fik jeg Logie hos en Bonde der i Byen.

Da jeg havde været der i 4 Uger, modtog jeg et Brev fra min Broder Peder Jørgensen Oxholm — Degn i Toftlund — som indeholdt, hvad Resolution der var falden paa min Ansøgning. Den var omtrent saaledes: »Da Suplikanten er indskrevet til Soldat, førend han modtog det virkelige Bevis for sin Antagelse til Seminarist, saa skal det have sit Forblivende med den skete Udskrivning.«

Paa Grund heraf maatte jeg nu forlade Lolland igen og begive mig til mit Hjem for derfra videre at afgaa til Regimentet i Fredericia. Da jeg havde været paa Eksercerskolen der i 10 Uger, marscherede jeg med flere til Regimentet i Rendsborg, hvor jeg forblev til Efteraaret 1806, da Regimentet blev forlagt til Ekernførde, hvor det forblev indtil først i August 1807; thi da blev det forlagt til Landsbyen Gjedrof, hvor det laa i Lejr i 9 Uger. Derfra marscherede det til Fredericia, hvor jeg gjorde Tjeneste ved Regimentet indtil den 20. Dec. s. A. Fra bemeldte Dato af blev jeg ansat som Skriver (Underofficer) paa General Telleqvists Kontor og forblev der indtil sidst i Februar 1809, da General Kommandoen blev forlagt til Randers, hvor den forblev indtil 1. Dec. 1813, da den igen blev forlagt til Fredericia, og i den kritiske Stilling, hvori Landet den Gang befandt sig, var Generalkommandoen to Gange i Kolding og een Gang i Fyen.

Jeg forblev bestandig som Skriver ved bemeldte Generalkommando indtil den 1. Oktober 1814. Hvorledes min Opførsel i den Tid har været samt min Duelighed som Skriver, kan erfares ved at læse de Attester jeg har erholdt, saavel fra de forskellige Kommandører for bemeldte Generalkommando Stab, som fra de kommanderende Generaler selv.»

Hermed endte saa Oxholms militære Løbebane. Det ses ikke, om han muligvis havde tænkt sig at blive i Militærtjenesten; men det fremgaar af en af hans anbefalinger, at han blev afskediget paa Grund af Brystsvaghed.

Straks efter sin Afskedigelse fra Militærtjenesten blev Oxholm saa Lærer i Sdr Vilstrup, og kom såaledes i den Virksomhed, som han stillede imod, da hans Indkaldelse hindrede hans Uddannelse paa Seminariet.

Foreløbig maatte han nøjes med at være konstitueret, da der krævedes Eksamen for at opnaa fast Ansættelse. Imidlertid var der paa den Tid endnu saa faa seminaristisk uddannede Lærere, at der maatte indrømmes betydelige Lempelser. Og saadanne opnaaede Oxholm da ogsaa.

Efter at have undervist i Sdr. Vilstrup fra 1. Okt. 1814 til 1. April 1815 fik han en Slags Lærereksamen. Efter tre Maaneders Undervisning hos Amtsprovst Købke i Egtved stillede Oxholm til Eksamen for Ribes samlede Gejstlighed, nemlig Biskop Hjorth, Stiftsprovst Koefoed og Pastor Lindberg.

Hans Eksamensbevis ser saaledes ud:

»EKSAMENSBEVIS:

Efter foregaaende Undervisning af S. T., Hr. Pastor I. P. Købke, Sognepræst for Egtved og Ødsted Menighed har Iver Jørgensen Oxholm, konstitueret Skolelærer i Søndervilstrup, underkastet sig den befalede Skolelærer Eksamen i Ribe den 7. August 1815, hvor følgende Karakterer blev ham tilkendte:

For Læsning	godt	For Methodik	meget godt
« Sproglære	godt	« Skriftlig Prøve	godt
« Regning	godt	» Cathecisation	godt

Han erholdt saaledes Hovedkarakteren godt. Hvilket herved af undertegnede Cencorer bevidnes.

Ribe, den 7de August 1815.

Hjorth. Koefoed. Lindberg.

Købke.

Midt under Eksamenslæsningen i Egtved Præstegaard synes Oxholm at have tabt Lysten til Skolegerningen. Han indgik nemlig til Kongen med en Ansøgning om at maatte søge de Embeder, som Kongen bestemte for veltjente Underofficerer. Han henviste til, at hans Helbred allerede fra Barn af var mindre godt, saa han ikke kunde ernære sig ved

Bondearbejde, men var bestemt for Skolegerningen, og hans Helbred var blevet daarligere under Soldatertjenesten.

Ansøgningen blev ikke bevilget, skønt den var ledsaget af gode Anbefalinger fra hans foresatte i Militærtjenesten. Da disse Anbefalinger sikkert er et godt Udtryk for hans Forhold i Tjenesten, skal de her anføres.

»Med Fornøjelse meddeler jeg den efter Ansøgning fra det Fyenske Infanterie Regiment beafskedigede Underofficer Iver Jørgensen Toftlund Oxholm, der siden Aaret 1809 har været ansadt som Skriver ved Nørre Jyllands General Commando, det Vidnesbyrd, at han, saa længe jeg har været ansadt som Commandeur for Staben, stedse har udmærket sig ved Ufortrødenhed, Flid, Anstrængelse og den nøjagtigste Orden i sine Forretninger, ligesom han ogsaa stedse har vist en ædruelig og exemplarisk moralsk god Opførsel. Dette Vidnesbyrd har han ogsaa medbragt fra de før mig ansatte Commandeurer i Staben, og det vil derfor glæde mig meget, om det kunde bidrage til at forbedre hans Kaar eller skaffe ham Adgang til en for ham fordelagtig Emploi.

Fredericia, den 27^{de} Oktober 1814.

Bardenfleth.

Major og Divisionskvartermester samt Commandeur
for Nørre Jyllands General Commando Stab.«

»Den ved Nørre Jyllands General Commando forhen ansatte Skriver, forud Underofficer Iver Jørgensen Oxholm, der formedelst Brystsvaghed allernaadigst blev forundt sin Afsked af Krigstjenesten efter at have tjent ved det fyenske Infanteri-Regiment siden 1805, har jeg kendt i den Tid, jeg har haft den Lykke at



være General Commandoen over Nørre Jylland an-
 betroet, som en exemplarisk skikkelig og ordentlig
 Mand, der med sandeste Orden og samvittighedsfuld
 Nøjagtighed opfylder enhver af sine Pligter, og som
 i daværende Commandoskriver Sekretær Rubens Fra-
 værelse og Sygdom stedse med Velvillie og Akkuratesse
 forrettede hans Parter.

Det er paa Grund af disse hans mig bekendte Egen-
 skaber, som af flere hans forrige Foresatte er erkjendt
 og bevidnet, at jeg allerunderdanigst vover at anbefale
 ham til et eller andet Embeds Opnaaelse af dem, der
 er tilladt at søge af duelige og veltjente Underofficerer,
 da jeg er overbevist om, at han ved sin Duelighed
 og Retskaffenhed vil gøre Fyldest for ethvert saadant,
 der allernaadigst maatte bevilges ham.

Fredericia i nørre Jyllands General Commando,
 d. 25. Julij 1815.

Lasson.

Generalmajor, Chef for det slesvigske Rytter-Regiment-
 Ridder- og p. t. commanderende General i nørre Jylland.«

Trods de gode Anbefalinger blev Ansøgningen som
 nævnt afslaaet denne Gang; men senere fik han den
 ansøgte Tilladelse.

Efter vel overstaaet Eksamen i Ribe vendte Oxholm
 derfor atter tilbage til Sdr. Vilstrup og blev igen
 Lærer der. Men der var jo alligevel en slem Hage
 ved den Eksamen. Den kvalificerede ikke sin Mand
 til fast Ansættelse. Derfor sendte Oxholm til Kongen
 en Ansøgning om at maatte have lige Ret med de
 paa de kongelige Seminarier uddannede Seminarister
 til at søge Embeder. Denne Ansøgning blev bevilget
 under 22. Nov. 1816.

Først i 1818 var Skoleforholdene i Sdr. Vilstrup

endeligt ordnede, idet der da var indrettet Skole med anordningsmæssig Bolig og Løn. Ja, Lønnen var vel sagtens der som saa mange andre Steder det, der var mindst anordningsmæssigt. Oxholm indsendte Ansøgning om Embedet og blev kaldet 4. Juni 1818. (Kaldsbrev udstedt af Amtmand Johan Heinrich Selmer og Amtsprovst Niels Gudme Blicher, Gauerslund og Vinding. Collats meddelt af Biskop Hjorth i Ribe).

Den 8. August 1818 havde Oxholm Bryllup med Pigen Maren Madsdatter, og det nygifte Par flyttede da som Sdr. Vilstrup første Lærerfolk ind i den nye Skole.

Hvis man nu tror, at alt var saare godt, tager man vist meget fejl. Resten af Oxholms Liv blev ikke et behageligt Ophold i det forjættede Land, snarere blev det en lang og træls Ørkenvandring. Brystsvag Mand og Lærergerning passer ikke sammen. Naar dertil saa kom stadige Bekymringer for at skaffe Brød til sig og sine, saa forstaar man nok, at han ikke var kommet til et Land, der flød med Mælk og Honning.

Det var jo netop i den fortvivlede Pengekrisis Tid, og efterhaanden som Familien voksede, blev Kaarene meget trykkende. Fra 1819 til 1834 fødtes der Ægteparret 7 Børn, hvoraf dog et døde som helt lille. Blandt de øvrige var der to aandssvage, saa man forstaar nok, at Kaarene ikke i nogen Henseende var særlig lyse.

Paa Grund af den lave Kornpris ansøgte Oxholm i 1822 om at maatte faa Renterne af de Seidelinske Legater i Stedet for Pengene for 12 Td. Byg efter Kapitelstakst, saa længe dette ikke beløb sig til mere end Legatrenterne.

»Uden at bevilge mig denne min underdanigste Begjering, ser jeg mig ikke i Stand til med Familie at

leve uden trykkende Næringsborg; thi min Løn kan kun, foruden de 6 Td. Rug og 10 Td. Byg, som leveres i natura m. m., blive 19 Rgsbdr. 8 Mk. 4 Sk. Sølv eller 12 Rdr. 15 Sk. Courant«.

Denne Ansøgning var varmt anbefalet af Sognepræst Flensburg og Amtsprovst Blicher; men det ses ikke, om den blev bevilget.

Imidlertid havde Oxholm faaet den tidligere ansøgte Tilladelse til at søge de Embeder, som Kongen bestemte for veltjente Underofficerer. Og nu synes han at have kastet sin Kærlighed paa Toldvæsenet, der sikkert ogsaa var langt sundere og mere vellønnet end Lærergerningen. Med de trykkende Formuesomstændigheder som Grund søgte han ledige Stillinger inden for Toldvæsenet, først Overtoldbetjentembedet i Ribe og i 1829 Grænsetoldkontrollørembedet i Skodborg; men han fik intet af dem. Den tidligere nævnte Major Bardenfleth støttede ham paa bedste Maade, lige meget hjalp det.

Der synes i det hele at have bestaaet et særdeles godt, ja endog venskabeligt Forhold mellem Majoren og den tidligere Underofficer, og det er da ogsaa et Forhold der tjener Oxholm til Ære. I sine Breve skriver Bardenfleth stadig »Min kære Oxholm« og »Deres hengivne« samt flere andre venskabelige Udtryk.

I 1837 søgte Oxholm (55 Aar gl.) for sidste Gang om en Tolderplads. Denne Gang Kontrollørembedet i Drejens*). Man lægger Mærke til, at O. efterhaanden har sat Fordringerne ned, alt som Haabet blev svagere og svagere. Men heller ikke denne lille Stilling fik han. I Ansøgningen om Embedet anfører han: »... saa er dog baade Lønningen saa liden, og Arbejdet med at undervise 70—80 Børn saa besværlig for

*) Eltang Sogn.

mig, at jeg vilde prise mig højst lykkelig ved at erholde en i økonomisk Henseende blidere og for mit Helbred paa mine gamle Dage gavnligere Stilling«. Dermed brast sagtens Haabet om at finde en Oase under Ørkenfærden. Nu maatte han nøjes med de vante Kaar til Vandringens Slutning. Det blev nok meget smaat med Manna paa Ørkenturens sidste Afsnit. Den sidste Ansøgning fra ham taler sit lydelige og sørgelige Sprog. Han saa sig nødsaget til at henvende sig til Amtsfattigdirektionen om Understøttelse, »da Sognet er for Tiden saa bebyrdet med Fattige, at jeg ikke kan vente nogen klækkelig Hjælp derfra«. (Anbefalet af Pastor Boesen).

Det maa nok have knebet haardt, inden han gik denne tunge Gang, først til Sognet, der havde fattige nok ham foruden, og dernæst til Amtet. Han henviser til den store Familie og de to aandssvage Børn — en Søn og en Datter. Det ses ikke, om Ansøgningen blev bevilget; men muligvis blev den det. I alt Fald fik Enken ved hans Død 40 Rdl. aarlig til de to aandssvage Børn.

Flere Gange havde Oxholm gjort Forsøg paa at komme ind i det, som han ansaa for det forjættede Land. Han naaede det ikke i levende Live. Den 5. Maj 1841 døde han, og saa var da endelig den trælse Vandring til Ende.

Han ligger begravet paa Sdr. Vilstrup Kirkegaard. Paa Gravstenen staar følgende:

»HER HVILER STØVET
AF

I. I. OXHOLM

født i Toftlund d. 24. Dec. 1781,
han døde i Søndervilstrup d. 5. Maj 1841
og efterlod sig Hustru og
6 Børn.

Hulde Fader hvil i Fred.
Du var længe Ungdoms Lærer,
Og dit Minde mange ærer,
Du bar sand Gudfrygtighed.
Du for tvende svage bad
Af de Børn, dig Herren skænkte;
Thi paa dem du stedse tænkte,
Herren hørte mildt din Qvad.
Hisset hos Forløseren
Samles vi med dig igen.«

De Børn, som Oxholm underviste, er for længst under Mulde med deres Lærer, og hans Minde er ved at udviskes. Men endnu mindes han som en grundærlig Mand, redelig i al sin Færd. Det bliver vist kun faa, der faar smukkere Eftermæle snart 100 Aar efter deres Død.

Oxholm kom til Sdr. Vilstrup som den gamle sønderjydske Degneslægts sidste Skud. Nu findes der i Sognet og videre ud adskillige baade ældre og yngre Skud af den gamle Stamme.

FORHISTORISKE MINDESMÆRKER I LINDEBALLE SOGN

AF

RASMUS MORTENSEN

Tørrild Herred staar i topografiske og lignende Værker opført med ca. 570 Gravhøje. Tallet nævnes, naar Nationalmuseet har Ansvaret, med Forbehold, idet det støtter sig til en Undersøgelse — foretaget 1895 — der af Museet betragtes som utilfredsstillende og foreløbig.

Nævnte Undersøgelse fordeler Højene saaledes over Herredets 9 Sogne:

Skibet Sogn 2 Høje, Bredsten 40, Randbøl ca. 300, Nørup 74, Lindeballe 4, Gadbjerg 66, Kollerup 0, Jelling 82, Hover 0.

Dette Tal synes paafaldende ringe ved Siden af Nørvang Herreds ca. 1850, og Vejle Amts ialt ca. 4200 Høje. Ganske vist maa det erindres, at Tørrild Herred fra gammel Tid var rigt paa Skove, der flere Steder, f. Eks. i Lindeballe Sogn, hindrede tættere Bosættelse. Paa den anden Side skulde Herredets centrale Beliggenhed omkring de ældgamle Færdselsveje, vi senere hen kender under Navnene Viborg—Kolding, Skanderborg—Ribe, tale for en stærkere Bebyggelse. Havde Tørrild Herred ikke haft Randbøl (det store Antal Gravhøje, Rygbjerg Stenen), Jelling (Kongegravene, Runestene) og Nørup (Møruphøj med

Stensætning og Solbilledet) indenfor sit Omraade, vilde det jo have været mærkelig fattigt med Hensyn til forhistoriske Mindesmærker. Navnlig er da Skibet, Lindeballe, Kollerup og Hover Sogne efter Oversigten af 1895 omtrent blottet for Oldtidshøje.

Sikkert nok vil Tallet ved en fornyet Undersøgelse — en saadan gennemførte Nationalmuseet for Randbøl Sogns Vedkommende i 1908 — stige ret betydeligt, hvad ogsaa Arkæologerne formoder. I hvert Tilfælde fremgaar det af en nøjere Optælling, at Lindeballe Sogn har 49 endnu paaviselige Høje, hvoraf de ca. 40 er synlige. 49 kan vel ikke siges at være noget stort Tal, men det giver altsaa et rigtigere Udtryk for Sognets første Bebyggelsesgrad end det tidligere fundne. Flere af disse Høje henligger saa overpløjede og ødelagte, at deres Tilstedeværelse kun kan paavises af ældre, stedkendte Folk, efterhaanden vil de sagtens blive udslettede ogsaa i Beboernes Bevidsthed, hvis man ikke nu faar dem opskrevet og kortlagt. Fordi det har almindelig historisk Interesse, at dette sker, fremkommer nærværende Redegørelse. Her medtages saa, da Kort alligevel skal tegnes, en Del gamle, forladte Vejspor. Disse er jo ogsaa betydningsfulde Minder fra Menneskers Færden i Fortiden.

1—4: »Firhyw« paa Rygningen af en vest-øst-førende Randmoræne i Amlund Hede; 1—3 paa Matr. Nr. 1¹ Amlund, den fjerde Høj paa Matr. Nr. 1^e Amlund. I Høj Nr. 1, den største af Firhøjene, siges Kong Amlet at ligge begravet; Højen, der er meget anselig saavel i Omfang som i Højde, blev for nogle Aar siden skamskændet slemt ved Udgravning i Midten langt ned mod Bunden, der dog næppe er naaet. Værdifulde Fund skal flere Gange være gjort i denne og de andre Høje her, bl. a. Bronzegenstande og en

Spiralarmring af Guld. Højene ligger i Række, lyngbevoksede, ind imellem spredte Buske af Ene og Gyvel, paa Nordsiden Tyttébær i Mængde, blandt Urterne talrige Skovrelikter. Mod Syd falder Randmorænenes Skraaning stejlt ned, og man er her pludselig ved den typiske Hedeflades naturlige Grænse.

5: overpløjet, Matr. Nr. 1¹ Amlund.

6: ligner 1—4, Matr. Nr. 2^b Aast.

7: »Tophøj«, græsbevokset, paa Aastgaards Mark, Matr. Nr. 3^a Aast.

8: »Bredhøj«, maaske rettere »Brændhøj«; 10^a Brændgaard. Paa Toppen af en naturlig, rundagtig Bakke, hvori der graves Grus og Mergel, disse Ting umiddelbart forekommende ved Siden af hinanden. Grusgraven har nu naaet Højens nordre Kant, og her fandtes i Efteraaret 1924 et sjelden smukt Bronzesværd, ca. 50 cm langt, velbevaret.

9: overpløjet, 9^a Brændgaard.

10—16: smaa Stenaldershøje, dels overpløjede, dels i Lyng, alle opgravede, Fund af Stenkiler, Økser o. l., paa Matr. Nr. 12^a Sandager.

17: paa Fruergaards Mark; overpløjet. 2^d Gjødsbøl.

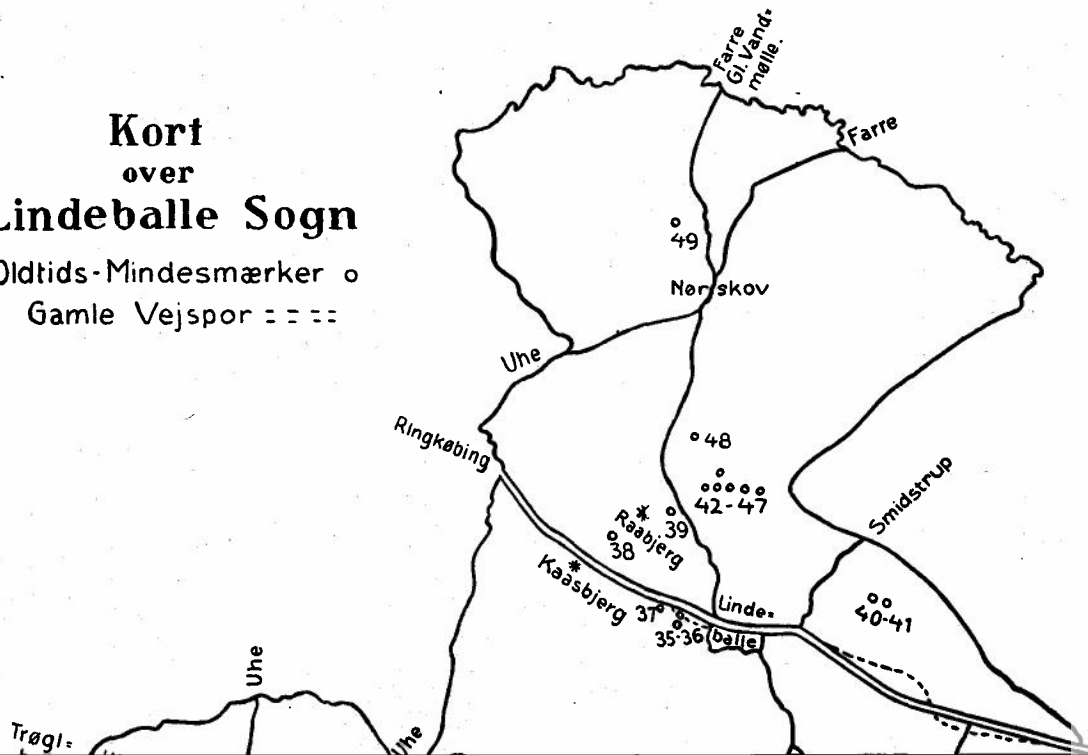
18: »Bavnehøj«, Syd for Aast Skole paa Matr. Nr. 2^a Aast. Syner langt i Syd og Vest; her tændtes, som Navnet antyder, Bavnen i gammel Tid. De nærliggende højere Bakkedrag nordfor havde egnet sig endnu bedre, men de var rimeligvis den Gang skovbeklædte. Overpløjet, usikker.

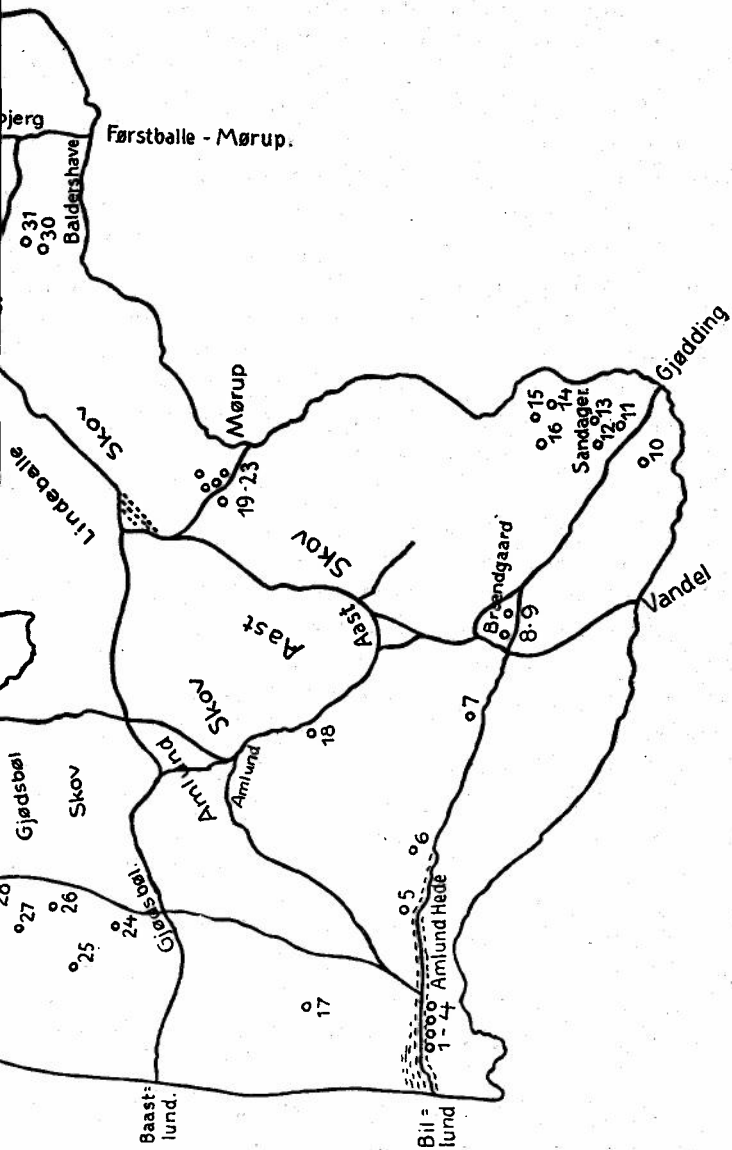
19—23: overpløjede med Undtagelse af Nr. 19 Syd for Vejen til Mørup. Stenaldershøje, Vaaben og Rav, forholdsvis store Ravfund; paa Stavnskjærs Mark, 4^b Lindeballe.

24—27: i Lyng paa Gjødsbøl Hede, 1^a Gjødsbøl. Delvis udgravede. Stenaldershøje. Fund af Vaaben.

Kort over Lindeballe Sogn

Oldtids-Mindesmærker o
Gamle Vejspor == ==





28: »Kathøj« ved Vejen til Hjortflod og Trøglborg, Højens Fyld delvis brugt som Vejmateriale. 1^a Gjødsbøl.

29: i Bøgekrat paa Lindeballegaards Mark, 4^a Lindeballe. Ret lille Høj, tilsyneladende for en stor Del dannet af Haandsten, Spor af Gravning. Højen ligger paa Rygningen af et højt Bakkedrag.

30—31: i Vestkanten af »Kremeragre«, nordvest for Møllebjerg; usikre, kun større Stenrester henleder Tanken paa fordums Høje; de største af Stenene er nu anvendt som Fundament til det ny Kirketaarn ved Lindeballe Kirke (1924). Efter flere gamle Mænds samstemmende Vidnesbyrd skal her i dette Strøg Nord for Balders Hov (»Balders Offerplads«) have ligget en Thorshøj, sagtens enten en af disse 29—30 eller en af følgende tre Høje længere i Nord¹⁾.

32—34: helt fjernede, de sidste Rester — mest store Bund- og Randsten — borttaget for en halv Snes Aar siden. Lindeballegaards Mark ned mod Grønbjerg, Matr. Nr. 4^a Lindeballe.

35—36: »Tvillinghøjene« (1668: »Tued høje«), Anneksgaardens Mark: 3^a Lindeballe²⁾.

37: overpløjet og nu ganske udjævnet, Bunden synlig 1920. Ligesom 34—35 laa Højen ved Sydsiden af Vejle-Ringkøbingvejen, før denne omkring 1860 reguleredes og lagdes op om Pinsebakken, hvor den nu gaar. — Anneksgaardens Mark, 3^a Lindeballe.

38: overpløjet, ca. 300 Meter Nord for Landevejen paa Bakken sydøst for Bindsbølgaard, 1^a Bindsbøl.

39: delvis overpløjet, ligesom de følgende 39—40, 41—46, Stenaldershøj; Ravfund. Raabjerg, 15^a Lindeballe.

¹⁾ Se Vejle Amts Aarb.: II Halvb. 1919, S. 204—05, »Balders Offerplads«.

²⁾ En udførlig Beskrivelse af Tuedhøje findes i Vejle Amts Aarb, II Halvbind 1920, S. 80 ff. (Afhandlingen »Jydske Jævn«).

40—41: overpløjet. Matr Nr. 9^a Lindeballe. Fund af Stenvaaben. Bunden af Nr. 41 rimeligvis endnu urørt.

42: overpløjet, 2^b Lindeballe.

43—47: 43 og 44, der ligger i en Plantage, findes nogenlunde bevaret, de andre tre paa Rygningen af en lav Forhøjning i Terrainet, overpløjede. Meget smukke Fund af Økser m. m samt Rav fra yngre Stenalder. 2^g Lindeballe.

48: overpløjet, Matr. Nr. 2^d Nørskov.

49: »Gjellinghøj« paa Toppen af en naturlig Bakke; udgravet. 4^a Nørskov.

Om samtlige Stenalderhøje — ca. 23 — gælder, at de findes paa svag Forhøjning i sandet Lavdrag nær ved mindre Vandløb, der i Fortiden godt har kunnet danne større Vandsamling, som f. Eks. i Lokaliteten omkring 19—23, hvor der nu er opgravet Mose og Engstrækninger. Mosedannelse træffes ligeledes tæt op ad 42—47. Ogsaa paa Gjødsbøl Mark ligger Højene i Terrain, der falder lavt og vandrigt ned omkring Hjortflod. Flere af de til Stenalderen hørende Højgrupper ligger i Række, men til paalidelig og gennemført Konstatering af Oldtidsveje fra Boplads til Boplads afgiver et enkelt Sogns Højgrupper og Højrækker naturligvis langt fra Materiale nok. Først naar alle omliggende Sognes Høje bliver kortlagt, kan man begynde at orientere sig med Hensyn til Højenes Vidnesbyrd om Samtidens Vejlinjer. Her kan dog i Forbigaaende peges paa det Forhold, at Vejen mellem 19—23 over Dalslugten til Mørup er meget gammel, og at Højrækken 40—41, 42—47 o. s. v. langs Bindsbøl Bæk fortsættes i Ringive Sogn nordom Aaen.

Bronze- og Jernalderhøjene ligger mere spredt. Undtaget fra denne Regel er den smukke Række 1—

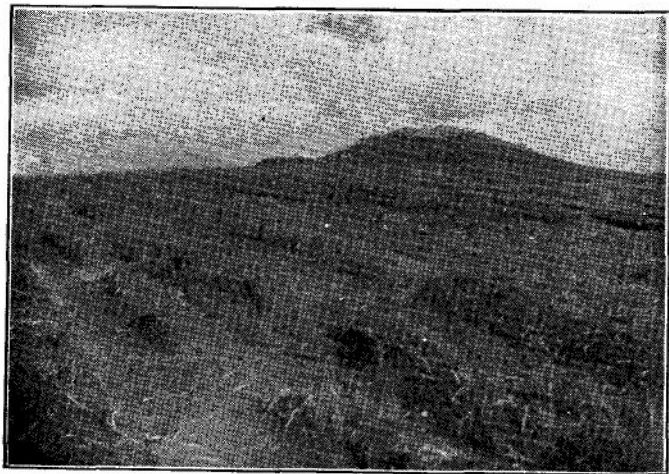


4 o. s. v. paa Amlund Hede. Her har man i de mange forladte Vejspor al ønskelig Vidnesbyrd om, at Højrække og Vejlinje følges ad.

Som Kortet antyder, er Vejsporenes Retning Vest—Øst. Ingen ved, hvorfra de Mennesker kom, som her satte Mærke, eller hvorhen de gik. Men stor har Færdselen været, og længe er den fortsat. Snart breder Sporene sig vifteformig ud til Siderne i et Antal henimod 30, snart samler de sig paa mere fast Bund til enkelte Baner, der slynger sig som et Baand udenom og ind mellem Højene. Vejene kan følges over en ca. 2 km lang Strækning. Saa afbrydes Heden, og de dyrkede Marker begynder Vest og Øst for »Firhyw-banken«. Dersom Vejsporene østpaa fremdeles har fulgt Højrækken, førte de over Brændgaard i Retning af Mørup, blandt hvis store Højgruppe man for nogle Aar siden afdækkede den imponerende, stenomsatte Møruphøj med Solbillede paa en Sten ved Højfylden. Flere Forhold i Højens Bygning gjorde det sandsynligt, at her havde været et vigtigt Samlingssted for Oldtids-folket, og i Nærheden findes det Knudepunkt, hvor foran nævnte midtjydske Længdevej krydsede Skanderborg-Ribe Vejen. Saafremt de gamle Vejspor paa Amlund Hede ikke er Resterne af en betydelig Tværvej med Tilknytning til Mørup, men blot er af mere lokal Natur, skylder man at besvare det Spørgsmaal, som da opstaar: hvilken Færdsel de ellers danner Grundlaget for. Man kan selvfølgelig pege paa den ret nærliggende Mulighed, at Vejen er brugt til Transport af Træ fra Lindeballeskovene til skovblottede Egne i Vest: Billund og Grindsted. Men selv om saadan Transport virkelig har fundet Sted over Amlund Hede, en Mulighed, man ikke kan afvise, er langt fra hermed sagt, at Vejen oprindelig blev dannet og brugt

som Skovvej. Den kan godt i sin Oprindelse være langt ældre, hvad den formentlig ogsaa er.

Der hviler en egen Stemning over saadanne forladte Vejspor. I sin Art er afbrudte Led af en gammel Vejbane jo ligesaa godt et Mindesmærke som Høje og Ruinhøbe. Stor Interesse har det, naar man ved Hjælp af Brudstykker er i Stand til at sammenføje en Hel-



Gamle Vejspor paa Amlund Hede. I Forgrunden •Kong Amleds Høj•.

hed. Vi har endnu tilbage enkelte smukke og typiske Brudstykker af glemte Veje. De skjuler sig oftest i Hedeegne, thi den gode Egenskab har dog Lyngen, at den nænsomt i sit Tæppe skærmer Ruinerne fra den Kultur, den selv var med til at nedkæmpe. Danmarks Jord var altid let at sætte Mærker i, men tilod ogsaa villig Udslettelse igen. Vi freder om værdifulde historiske Ting, og vi har Naturfredning. Det var paa sin Plads, om karakteristiske gamle Vejspor blev agtet efter Fortjeneste, hvad ikke hidtil er sket. Deres Skæbnetime nærmer sig, efterhaanden som Ud-

stykning og Grundforbedring med Opdyrkning af øde Jorder tager videre Fart. Der er i Øjeblikket — Nytaar 1925 — Planer fremme angaaende Mergling af Amlund Hede; hvis Tanken virkeliggøres, vil Firhyv-Vejene altsaa blive overpløjet. Indenfor Vejle. Amts Grænser har vi ogsaa, gennem Dalsænkningen mellem Riberhule—Rygbjerg og sydefter, de smukke Rester af Valdemarsvejen, flere Steder i al dens naturlige Oprindelighed. Det vilde i Virkeligheden være en Skam, dersom vi skulde miste et saadant historisk Mindesmærke!

De gamle Vejspor i Lindeballe Skov, hvor Kirkevejen deler sig til Aast og Gjødsbøl, fører op ad Brudpølbank. Terrainet har hindret, at der ret ofte kunde dannes ny Bane, derfor er Sporene slidt meget dybt ned i Undergrundens Ler. Antal ca. 10.

Som Kortet viser, gik Landevejen fra Vejle, før den omkring 1860 blev reguleret, ind gennem Grønbjerggaard, op over den ret stejle Grønbjergbank, hvor en Hulning i Jordsmonnet endnu viser Vejens Retning; derefter tog Landevejen et Sving i Nord. Vestpaa gik den ud af Lindeballe By ned forbi den gamle Jorodemoderbolig efter Tuedhøjene, hvorfra den nordom Høj Nr. 37 kom ned til Vadestedet over Vandløbet mellem 37 og Høj Nr. 38 overfor Kaasbjerg.

DA VEJLE SAVNEDE EN LÆGE

MEDELTE AF
ARNOLD HANSEN

I »Vejle Amts Aarbøger« 1912 findes en udmærket Afhandling af Kredslæge K. Carøe om Bartskeerer og Kirurger i Kolding, Vejle og Fredericia. Der meddeles, at Nikolaj Henrik Ursin¹⁾ blev Stadskirurg i Vejle 26. April 1754, og at han var den første kgl. privilegerede Kirurg i Byen, men da han fandt Forholdene vanskelige, forlod han Stillingen for 24. Oktober 1764 at blive Regimentskirurg. Derefter synes der ikke at have været ansat nogen privilegeret Stadskirurg i Vejle, hvor Balthasar Strøm²⁾ praktiserede 1764—1766 og Ingver Boysen³⁾ 1772—1776 (eller 1777). Boysen blev Distriktskirurg i Randers, og efter den Tid, han forlod Byen, vides ingen eksamineret Kirurg at have praktiseret i Vejle, førend den ved kirurgisk Akademi eksaminerede Christian Nikolai Klevesahl blev ansat i det 19. Sept. 1788 oprettede Distriktskirurgikat⁴⁾.

¹⁾ Ursin, N. H.; født ca. 1726, død 7. Juli 1799 i Aarhus. Kirurgisk Tentam. 6. April 1751. Kir. Eksam. 18. April 1754 (Attestatum), Stadskirurg i Vejle 1754. Regimentsfeltskær 24 Okt. 1764—1. Maj 1767, atter ansat 12. April 1769. (Carøe: Den danske Lægestand. Kirurger 1738—1785).

²⁾ Strøm, B.; født ca. 1740 i Kbhvn., død dør 4. Maj 1768. Kir. Tentam. som Overmester i Flaaden 2. April 1762. (Carøe l. c.).

³⁾ se senere.

⁴⁾ Ingerslev skriver ganske vist i »Danmarks Læger og Lægevæsen« 2. Bind, Side 635: »I Vejle boede omkring 1780 Andreas Kræmer«; men dette synes ikke at stemme med Carøes Undersøgelser, som jo er meget nyere.

Det har naturligvis været et stort Savn for Byens og Omegnens Beboere, at de i paakommende Sygdomstilfælde ikke straks kunde faa fat paa en Læge, hvilket jo ogsaa vil fremgaa af nedenstaaende.

Et Apotek havde Vejle dog faaet i 1744, oprettet af Apoteker Hans Christian Myhlenstedt¹⁾; men paa dette Omraade havde Byen ogsaa i mange Aar staaet tilbage for Slotsbyen Kolding og Garnisonsbyen Fredericia²⁾. Pontoppidan berømmer ganske vist Vejle bl. a. for Luftens Sundhed, men den har sikkert været lige saa sund i Kolding og Fredericia.

I Aaret 1783 (?) indgav Apotekerenken i Vejle følgende Ansøgning³⁾:

Til Kongen!

Som eenhver af Deres Majestæts allerhøystpriiseligste Indretninger og Foranstaltninger i Staten i større og mindre Tilfælde paa det fuldkomneste bevidner den sande Følsomhed og omhyggeligste Forsorg for Landets almindelige Vel, — saa tillad, Deres Maiestæt, at ieg fordrister mig allerunderdanigst at anddrage og forestille een høystbeklagelige Skiebne, saavel denne Kiøbstæd som Egnen heromkring er underkastet, idet eenhver i paakommende Sygdoms Tilfælde, formedelst ingen examineret og beskikket Læge her er boende, maae see sig udsadt fra al Hielp og Redning, ja ofte gandske sætte Livet til; thi naar, og som ofte indtreffer, een og anden her i Byen eller i omliggende

¹⁾ Bevilling 5. Juni 1744.

²⁾ Kolding Løve Apotek blev grundlagt 5. Marts 1585. Lorentz Langhorst fik 4. December 1656 Privilegium paa indtil videre alene at holde Apotek i Frederiksodde, men det er vist meget tvivlsomt, om han har faaet noget Apotek i Stand i Fredericia. Derimod fik Bendix Campen Privilegium som Apoteker i Fredericia 14. Maj 1664. Han havde Apoteket i 3 Aar. (De danske Apotekers Historie. 1. Bind).

³⁾ Til Udarbejdelsen af Artiklen er benyttet 5 Pk. betegnet Medicinal- i Vejle Byfogedarkiv, Landsarkivet i Viborg. Min Tak til Hr. Registrator Hofman Bang for Hjælpen.

Byer tilstødes Sygdom, maae saadant først hentes fra nærmeste *Kiøbstæd Colding*, hvor der findes een slig examineret og beskikket Mand, og som faaer staaende Løn af *Coldinghuus Amt*. — Saa hastig, som hans Nærværelse da kunde være fornøden for den Syge, saa uvis er det at faae ham formedelst andre Patienter og den særdeelis vidtløftige District, hand haver udi *Coldinghuus Amt*, der bestaaer af mangfoldige Miiles Længde og stoer Omkreeds, derfor det ofte indtreffer, at hand maae hendtes endeel Miile borte og først kommer 2, 3 à 4 Dage effter, ja somme Tiider umuelig at kand komme, hvorover ikke alleene den Syge maae mangle Hielp, og ofte derved omkomme, mens endog Vedkommende tilbringes een stor Deel Udgiffter uden Nytte ved saadan forgiæves Bud og Reise til og fra *Colding*, 8 Miile og ofte 4 Miile længere. Sær lykkeligere heri ere de øvrige *Kiøbstæder* i Landet, hvoraf ieg ikke troer kand nævnes een, som joe er rigelig forsyfnet. Allernaadigste Konge! Ved saadan ofte mødende saa beklagelige Tilfælde, der er een bekiendt Sandhed og nærmere kand vorde bestyrket ved af mig ansøgte i denne Byes Øvrigheds herpaa tegnede allerunderdanigste Erklæring, lider mange Familier og Personer i Byen og Egnen heromkring, ja af Mangel paa saadan nødvendig Hielp og Redning i rette Tiide maae tabes og gandske sætte Livet til, ikke at tale om, Deres Mai., at ieg som een Enke, der med allernaadigste Privilegium besidder og ved holdende Folk lader forestaae Apothequet her i Byen, min salig Mand fra nye har anlagt, uagtet ingen Af sætning af Medicamenter eller andre Vare, dog stedse aarlig med nye anskaffede og friske Vare effter allerunderdanigste Pligt maae lade Apothequet være forsyfnet, hvis Bekostning er anseelig. — Med stoer



Umage har ieg i nogle Aar søgt at ville raade Boed paa denne saa betydelige Mangel ved at forskaffe een examineret duelig Person hertil, hvorpaa eenhver i Tilfælde kunde forlade sig, og hvorved Byen og Egnen heromkring særdeelis kunde vorde tient, og den Syge uden saadan Ophold vorde hiulpen; men det har disværre mislykkest mig, og her møder, at ikke nogen uden at have nogen vis staaende Løn at leve af kand og vil paatage sig saaledes her bestandig at være boesiddende, og sligt staaer ey i min magt at hielpe, saa gierne ieg ønskede. — Til Deres M., som den eeneste der heri kand hielpe, henvender ieg mig derfor med allerunderdanigst Ansøgning og Forestilling, om ikke Deres M. for at afhjelpe denne saa betydelige mangel af een Læge her, hvorved ieg endog troer Tilfælde Deres M. selv kunde liide, allernaadigst ville bevilge og tillade: at til een Hielp til saadan een her paa Stædet boende examineret og habil mands Underholdning og Belønning af Weile Bye aarlig maatte gives 50 Rd, og samme at lignes ligesom de øvrige Byens Skatter og Betientlønninger paa samtlige Byens Indvaanere, der kuns ville blive een saare liden Deel paa hver effter Omstændighederne, hvilken Udgift som saa høyt nødvendig ieg ikke bær mindste Tvivl, enten Øvrigheden eller nogen billig tænkende ville modstaae, saa meget meere naar saadan Læge derimod frit betiente Byens Fattige, og at dernest til een liige Hielp til saadan hans Løn aarlig maatte gives een Skilling af hver Tønde Hartkorn udi Nørvangs-Tørrild Herreder, hvilke Herreder der ligger om og ved denne Kiøbstæd og sorterer under denne Byes Øvrigheds Jurisdiction, lige ved Byen, kunde føre sig denne Læge til Nytte. Ligesom at de tvende miile synden omkring denne Kiøbstæd værende Proprietairer og Præster lige-

som de samtlige i Nørvangs-Tørrild Herreder allernaadigst maatte paaliggés aarlig at svare een liden proportionel Andeel meere end de øvrige i Herrederne, alt for det første og saalænge til nogen Forandring med den i Colding beskikkede og boesatte maatte indtræffe, enten ved Dødsfald eller Forfløttelse, da at enten det som svares til hans Løns Betaling kunde komme til liige Deeling, eller paa hvilken anden maade Deres M. allernaadigst maatte finde for got da at anordne og befale.

Og ligesom ieg allerunderdanigst indstiller til Deres M., om ikke denne min allerunderdanigste Ansøgning og Forestilling maatte remitteres det medicinske Facultæt til allerunderdanigste Erklæring, saa ansøger ieg og allerunderdanigst Deres Maiestæts allerhøyeste Forsorg tillige ved det medicinske Facultæt i Kiøbenhavn at anordne og beskikke slig een examineret og habil Person hertil, paa hvem mand i alle Tilfælde uden Ansvar kunde forlade sig.

Ved saadan høykongelig Naade og Forsorg imod denne Bye og Egn lindres mange i paakommende Nød og Sygdoms Tilfælde, som derfor med mig vil anpriise Deres M. og det høykongelige Huus. —

Allernaadigst Bønhørelse ansøger
 allerunderdanigst

Maria sal. Mühlenstæth.

Hans Kongl. Maiestæt vil allernaadigst, at Hr. Cammerherre Urne med forderligste herom indsender sin Erklæring til videre Resolution, og om Ophold skeer, da Aarsagen at indberette. —

Cancelliet den 22. April 1783.

Luxdorph.

P. Aagaard.

Copie. Pro memoria.

Over ansluttede Maria, afgangne Apothequer Myhlensteds Efterleverskes til Kongen allerunderdanigst affattede Ansøgning om en examineret Chirurgus eller Læges Beskickelse i Weile, maatte det behage Deres Velbyrdighed ey alleene at indhændte de eligerede Borgeres Erklæring i Henseende til den Summa derved til Hielp til en Læges aarlige Løn ansøges Indvaanerne paalignet, men De ville endog anmode Hospitalsforstanderen i Weile at erklære sig, om og hvad hand formeener Hospitalet i saa Henseende uden Fornærmelse dertil kunde contribuere. — Med disse Erklæringers Indsendelse tillige med Memorialens Remittering maatte tillige indberettes, om dend Strækning af tvende Miile syden omkring Weile Bye, som Ansøgningen berører, er under Coldinghuus Amt hørende.

Aarhus den 9de Maj 1783.

C. Urne.

Til

Hr. Cancellieraad og Byefoged Fleischer.

Denne Copie, som er ordlydende med den mig tilsendte Originals, remitteres herved til behagelig Paategning af S. T. Hr. Oberste Krabe, Hr. Cammerraad Fogh, Hr. Capitain Michaelsen, Hr. Proust Neuchs, Hr. Winther, Hr. Birkedommer Meeden, Mad^{me} Biering, Hr. Albrecht Fugl og Hr. Christian Fugl, da ieg saa med deres Paategning maae udbede mig samme uopholdelig tilbagesendt, om nogen af de Herrer ifølge de 12 Mænds Henstand vil forskrive sig for, hvad aarlig de vilde give den ansøgte Docter.

Weile den 17. Maj 1783.

Fleischer.



Hvad de andre Huuse heri Byen giver til en examineret Mediciner aarlig af hverd Huus forbinder jeg ogsaa mig til at give.

Weile den 19. Maj 1783.

Krabbe.

Jeg ligesaa — Ligeledes
Fogh. *Neuchs.*

Det var ønskeligt, at saadan en Mand, som Supliquen indeholder, maatte komme hertil, da Byen hoylig behøver samme. Kommer han, skal jeg ei være den ringeste i at betale ham, enten som Accord eller som han gjør Opvartning til hos mig med Familie.

N. T. v. Michaelsen.

I noksom bebyrdet med nødvendige aarlige Udgifter kand ieg ikke love meget.

P. Winlher.

Jeg udreeder med Fornøielse min Deel af Lønnen, naar Byen maae faae een Mand, der kan fortiene samme.

Meeden.

Jeg betaler med Fornøielse min Andeel til een Mand, som kand forstaae dette omskrevne nyttige Embede, som tilstaaes paa min Broders og egne Vegne.

Albrecht Fugl.

Til denne Chirurgus eller Læges Løn bliver ifølge S. T. Hr. Stiftamtmandens høye Ordre disse mine Tanker, at af dette lidet Hospital, saavel i Henseende til dets Indkomster som og i Henseende til Lemmernes, |: hvoraf de fleste er af den Beskaffenhed, at de ei ved Medicamenter kan forhielpes :| kan aarlig vel ei meere fastsættes end toe Rd, siger = 2 Rd =, for

hvilke Lemmerne dog burde nyde i det mindste frie Aareladen i fornøden Tilfælde. —

Dette underdanigst indstilles til mine høje Herrer Superieurers naadgunstige Bedømmelse.

Weyle Hospital d 20. Maj 1783.

B. Lauritzen.

Pro memoria.

Siden de 20 Rd af Sagefaldscassen og 20 Rd af Consumptionscassen til en Læges Løn i Weyle, som i det Kongl. Danske Cancellie er forestillet, ei kan derfra blive at udrede, saa ville Deres Velbaarenhed tilmelde mig med første Post, om De veed at gjøre noget Forslag paa, hvor disse 40 Rd andensteds billig kunde være at tage til at completere den proponerede Løn?

Riibe d 26. Nov. 1783.

Efter Ordre

Rommintz.

Til

Hr. Cancellieraad Fleischer.

Underdanigst Pro memoria!

Da efter Deres Højvelbaarendheds højrespective Communication under 26 ds til Hielp til en Læges Løn her i Weile ikke kan blive noget at udrede af Sagefalds- og Consumptionscassen som forestillet, finder jeg ikke at kan gjøre nogen Forslag paa, at disse 40 Rd. billig kan være at erholde fra noget andet Sted og paa bedre Maade end saaledes, som den fra Mad^{me} sal Apothequer Muhlensteds indgivne allerunderdanigste Ansøgning indeholder og forestiller, nemlig at der af hver Tønde Htk udi Nørvangs Tørrild Herreder aarlig maatte svares een Skill. dansk, ligesom at der af de tvende Miile synden omkring denne Kjøbsted

værende Proprietairer og Præster som af de samtlige i Nørvangs Tørrilds Herreder værende blev svaret een liden proportioneret Andeel meere end af de øvrige i bemeldte Herreder. Saa ubetydende en Deel, som denne Afgift for enhvers Vedkommende efter sine Forhold ville blive, saa stor Gavn ville en saadan Læge blive for enhver af dem, og saa højt nødvendig er han for Byen og Herredet, hvilket jeg paa det underdanigste udbeder Deres Højvelbaarenhed naadgunstigt paa bedste ville see forestillet. —

Weyle d. 2. Dec. 1783.

Underdanigst

Lindved.

Apoteker Myhlenstedts Enkes Ansøgning blev foretaget første Gang i Kancellikollegiet 22. April 1783, hvor det besluttedes at indhente Stiftamtmandens Erklæring. Efter at denne var indkommet, sendtes Sagen successive til Collegium Medic., til Rentekammeret, til Generaltoldkammeret og atter til Stiftamtmanden; efter at dennes Svar af 24. December s. A. var indløbet, blev Sagen af Kancelliet henlagt 6. Januar 1784, fordi den viste sig uigennemførlig paa det daværende Tidspunkt.

Sagens Dokumenter har ikke været til at finde i Rigsarkivet, formentlig fordi de er blevet kasserede i Henhold til Kancelliskrivelse af 13. Oktober 1804, der tillod Arkivaren at kassere bl. a. alle afslaaede Sager i Kollegiets Arkiv, naar der var hengaaet 20 Aar; men Sagen kan følges gennem Supplikprotokollérne, hvori der findes længere eller kortere Referater af alle de indhentede Erklæringer. Et Par af de Skrivelser, hvorved disse Erklæringer blev afkrævede de forskellige Myndigheder, findes indførte i Kancelliets Brevbog for 1783.

I Rigsarkivet findes et Manuskript af Dr. med. K. Carøe om »Lægernes stedlige Fordeling.« Af dette fremgaar det, at der ikke vides at have været nogen Læge i Vejle fra 1777, da den der praktiserende I. Boysen¹⁾ blev Distriktskirurg i Randers til 1788, da C. N. Klevesahl²⁾ blev Distriktskirurg i Vejle.

Nedenfor følger en Udskrift af Supplikprotokol for 1783, 1. Halvaar³⁾.

»Marie, afgangne Apotequer Myhlensteds Efterleverse, af Weyle, andrager, at denne Kiøbsted og Eggen deromkring er underkastet den ubehagelige Skiebne, at enhver i paakommende Sygdoms Tilfælde er udsat fra al Hielp og Redning, formedelst at ingen examineret og beskikket Læge der er boende, men med stor Uvished maa søges endeel Miile borte m. m.

I Anledning heraf ansøger Supplicantinden, at til en Hielp til saadan en paa Stedet boende examineret og habil Mands Underholdning og Belønning af Weyle Bye aarlig maatte gives 50 Rdlr. og samme lignes, ligesom de øvrige Byens Skatter og Betient-Lønninger, paa samtlige Byens Indvaanere; dernæst, at til en liige Hielp maatte gives aarlig 1 β af hver Tønde Hartkorn i Nørvangs-Tørrild Herreder, hvilke Herreder, der ligge om og ved Weyle og sorterer under Weyles Øvrigheds Jurisdiction, liige ved Byen kunde føre sig denne Læge til Nytte, ligesom de 2de Miile syden omkring Weyle værende Proprietairer og Præster lige-

¹⁾ Ingver Boysen, født 29. Juli 1743 paa Pelworm, død 26. Jan. 1801 i Randers. I Lære hos Amtskirurg Classen i Rendsborg, konditionerede hos Regimentskirurgerne F. L. Hummel og C. J. Bendixen i København og Amtskirurg J. F. Ortmanu i Odense; i 2^{1/2} Aar Kirurg hos Grev Rantzau paa Brahesborg. Kir. Eksamen 20. Marts 1772. Prakt. i Vejle i 4 Aar. Med. Tendam. 24. Dec. 1777 (»bekvem til at forestaa kirurgiske Embeder«). Distriktskirurg i Randers 19. Nov. 1777, tillige Læge ved Hospitalet til 1792. (Carøe: Den danske Lægestand. Kirurger 1738-1785.)

²⁾ Se Carøes Lægestand III Pag. 110.

³⁾ Rigsarkivet.

som de samtlige i Nørvangs-Tørrild Herreder maatte paalegges aarlig at svare en liden proportionel Andeel mere, end de øvrige i Herrederne, alt for det første og saa længe til nogen Forandring med den i Colding beskikkede og bosatte maatte indtreffe, enten ved Dødsfald eller Forflyttelse, da at enten det, som svares til hans Løns Betaling, kunde komme til liige Deeling, eller paa hvad anden Maade, samt at ved det medicinske Facultet i Kjøbenhavn maatte anordnes og beskikkes slig en examineret og habil Person dertil, paa hvem man i alle Tilfælde uden Ansvar kunde forlade sig. a) Amtmanden erklærer, at Weyle er høist forlegen, siden den ei kan contribuere meere end de anførte 50 Rdlr., og at derfor ingen kan faaes, som forstaaer Professionen tilgavns. Paa Grund heraf recommenderer han Ansøgningen, samt indstiller, at Hs. Majst. vilde skienke Byen af Consumptionen aarlig 50 Rdlr. til en Chirurgus, da Byen selv betaler de øvrige 50 Rdlr., bemelte Chirurgus derimod skulde curere de fattige for intet, naar de selv betale Medicamenterne.

Canc. Collegium, d. 22. April 1783.

Til Stiftamtmandens Erklæring. Er indkommen dat. 17. Juni 1783. Det af Supplicantinden ansøgte i Henseende til at faae en Læge eller Chirurgus beskicket til Weyle kan ikke andet end ansees høy fornødent og til almindelig Nytte, især da hverken i Byen eller Egnen der omkring haves nogen, som kand komme de svage til Hielp. De øvrige Stiftets Kjøbstæder ere forsynede med fornødne Medici samt Foranstaltninger føyede til deres aarlige Lønninger, og lige Indretning var det at ønske maatte skee i Henseende til Weyle.

Men da denne Kjøbstæd er beliggende udi Coldinghuus Amt, hvis Hart Korn saavel som kongl. Betiente

og andre ere ansatte til at svare noget vist aarlig til Chirurgus Zager i Colding, ligesom ved Rescriptet af 20. April 1775 er fastsat for 5 af Stiftets Kiøbstæder, saa kand formodentlig fra Amtet intet forventes eller dets Underhavende billigviis paabyrdes noget til en Chirurgus i Weyle. Derfor indstilles, om en vis faststaaende aarlig Løn for denne icke først kunde bestemmes til 100 Rdr. og disse udreedes saaledes, ¹⁾ af Weyle Bye, efter Repartition paa enhver af Indvaarnerne, ligesom med Delinqvent Omkostninger i Følge Rescriptet af 1775 den Summa 50 Rd., ²⁾ af Weyle Hospitals Casse formeenes uden dens Fornærmelse at kunde udreedes — 10 Rd., ³⁾ af Byens Sagefalls Casse — 20 Rd. og ⁴⁾ naar det maatte tillades, at de manglende 20 Rd. maatte tages af Consumptions Cassen, indtil Chirurgus Zager afgaar, da saavel disse 20 Rdr. som de af Sagefalls Cassen kunde udreedes af Amtet, i Betragtning af, at Amtet er all for stort til at een Mand kand forsyne det heele. I all Fald maatte det vel blive en Følge for den i Weyle beskikkende Chirurgus, at han var pligtig uden nogen Betaling at betiene de fattige saavel som Hospitals Lemmerne.

Cancellie Collegium, d. 17. Junii 1783.

Til Collegii Medici Erklæring. Er indkommen dat. 6. Sept. 1783. Da Ansøgningen er foranlediget deels af fuldkommen Mangel paa medicinsk-chirurgisk Hielp i Weile, deels og af den store Vanskelighed at faae Hielp andensteds fra i paakommende Tilfælde, saa taler Nødvendigheden for Ansøgningens Opfyldelse. Men da det, som Byen kan udrede til en Læges Besoldning ikke bliver noget klækkeligt, og det vil ankomme paa, om denne Sag kan blive fremmet ved

et aarligt Tilskud af Kongens Casse, saa maa Collegium Medicum i det Fald aldeles bifalde den af Stiftamtmanden foreslagne Plan. Dog frygtes at det neppe vil blive mueligt paa slige Vilkaar at faae en duelig Mand der til Stedet.

Cancellie Collegium, d. 7. October 1783.

Rentekammeret høres, om de 20 Rdr. af Sagefalds Cassen, og Toldkammeret, om de 20 Rdl. af Consumptions Cassen efter Stiftamtmandens Forslag.

Told-Kammeret svarer under 28. Oct. 1783, at samme fra Told-Kammerets og Consumtionsvæsenets Side, som Cancelliet selv vil finde, ikke heri kan indlade sig.

Rente-Kammeret svarer under 1. Nov. 1783, at de ikke kan indlade sig i det Forslag, at en Læge, som i Weile skulle beskikkes, tillægges af Byens Sagefalds Casse 20 R. aarlig.

Cancellie-Collegium, d. 11. November 1783.

Stiftamtmanden tilskrives, at da disse 40 Rdr. icke af Sagefalds og Comsumptions Cassen kand udredes, om han da vidste noget Moien til at completere den foreslagne Løn.

Stiftamtmanden svarer under 24. Decbr. 1783: Ham er ikke noget nærmere Middel bekiendt, end at de 40 R. maa udredes af den Deel af Coldinghuus Amts Beboere, som afg. Apoteker Myhlensteds Enke i sin Ansøgning har foreslaaet, hvilken Afgift vel igien maatte ophøre, naar med nu værende Amts Chirurgus Zager i Colding Forandring maatte indtreffe i Overeensstemmelse med det ved Erklæringen under 7. Junii meldte, da de 40 Rdlr. ikke kan tages af

Chirurgus Zagers Løn, som engang bestemt, saa længe han i Embedet forbliver og forsvarlig forestaaer det.

Cancellie-Collegium, d. 6. Januarii 1784.

Henlægges.«

Apotekerenken døde Juleaften 1783, saa hun naaede ikke at faa Svar paa sin Ansøgning. Allerede Dagen efter Dødsfaldet paabegyndtes Skifteforretningerne, hvorom fortælles i Vejle Købstads Skifteprotokol 1784—1820, Fol. 191¹⁾:

»Anno 1783 den 25. December indfandt sig ieg Gerhard Wilhelm Gelmyden Fleischer, Cancelliraad, Bye- og Herredsfoged, samt Skifteforvalter heri Weyle, med tiltagne Skriver Friderich Hansen, da den competente Skriver Captain Riegelsen med Fuldmægtig ei var tilstæde eller i Byen, her paa Apothequet for at forsegle og wurdere det, som befandtes efter den iafftes ved Døden afgangne salig Mad^{me} Meuhlensted, En Enke af forhen salig afdøde Apothequer Meuhlensted. Som Testes og Wunderingsmænd var nærværende Seignieur Christian Henrich Suhr og Sr Thomas Ørum, begge her af Weyle. — Ved Forretningen var nærværende den Afdødes Sviigersøn Johan Eylert Tschierning med Kierreste, Madame Chathrine Margrethe Tschierning fød Myhlensted.«

Ganske kort Tid efter denne Juledag døde baade Svigersønnen Johan Eylert Tschierning og Kancelliraad Fleischer, der begge var paa Apoteket ved ovennævnte første Møde. Det andet Møde afholdtes Lørdag den 28. Februar 1784, og ved denne Lejlighed anføres i Protokollen: »I Henseende til Lintø, da anmeldte Mad^{me} Tschierning, at samme i Henseende det uformodentlige hastig Dødsfald, som her i Boen var

¹⁾ Landsarkivet i Viborg.

indtruffen ikke var bleven hende mueligt at faae samme reengiort og bragt i den behørige Orden.«

Stiftsbefalingsmanden i Aarhus maa have hørt om Dødsfaldene, thi han befaler Stadskirurg Sager¹⁾ i Kolding at rejse til Vejle og undersøge den »grasserende, smitsomme Svaghed.« Nedenfor følger et Par Skrivelser fra denne Embedsrejse.

Promemoria.

Hr. Stiftsbefalingsmand Urne haver tilskrevet mig, at der skal grassere en Slags smitsom Svaghed i Weyle, og allerede nogle af Indvaanerne deraf være bortdøde, saa og tillagt mig Ordre ufortøvet at rejse hid for at undersøge denne Svaghed samt ved tjenlige Midler og Medicin at see Smitten og dens videre Udbredelse forebygget. — I underdanigst Følge heraf er jeg kommen her og anmoder den i Vacancen constituerede Byefoged Hr. Lindved at vilde underrette mig, naar denne Sygdom begyndte og i hvis Huse, samt hvo der døde, saa og om de Personer, som siden bleve syge, havde deres Gang i det Hus, hvor Sygdommen først begyndte, og endelig hvo og hvor mange der ere blevne angrebne af Sygdommen, saavel som hvilke af dem, der ere bortdøde, og hvilke endnu ere i Live, at jeg dernæst kunde efterkomme mine Pligter.

Weyle hos Sr Winge d. 3. Martj 1784.

Sager.

Til

Den i Vacancen constituerede Byefoged Hr. Lindved.

¹⁾ Sager, Johan Carl. Født c. 1742 i Stralsund, død 24. Febr. 1788 i Kolding. Reservekirurg og Overskibskirurg i Flaaden 1768—1772. Kirurgisk Eksamen 8. Febr. 1771. Udnævnt til Stadskirurg i Kolding og Kirurg i Koldinghus Amt 26. Nov. 1772. (Den danske Lægestand. Kirurger 1738—85 ved Kristian Carøe). Han var Søn af Møller Adam S. og fik Indfødsret 1776 (Carøes »D. d. L. 19:2 Side 59). Se endvidere »Vejle A. Aarb.« 1912 Pag. 114 og 1916 Pag. 125.

Vel haver jeg bragt i Erfaring, at der siden sidste Efteraar skal have været nogle syge heri Byen, nemlig i Anders Baggers, Lauritz Smeds, Bærent Henrichsens og Daniel Lorentzens Huse, mens hvad Sygdommen haver været, hvorledes de syge ere blevne angrebne, og om Sygdommen kunde kaldes smitsom, er mig aldeles ubekjendt, og flere veed jeg ei i disse Huse er død end anførte Bærent Henrichsens Kone. — Ved Nyeaarstid kom syg hjem fra Fredericia Apothequerenken den gamle Mad^{me} Myhlenstedt, som strax efter døde, derefter i samme Hus syg og efter omtrent en 15 à 16 Dage død Apothequer Schierning; nogen Tid derefter syg Cancellieraad Fleischer og Albrecht Fugl, som begge død, den første efter en 13 og den sidste efter en 8^{te} Dages Sygdom. Saavidt mig bekjendt vare disse sidste nogle Gange paa Apothequet her før og efter de syges Død; mens om just deres Sygdom var den samme som Schiernings eller havde Lighed dermed er mig ei bekjendt, og ved Samtale med Chirurgus Kræmer¹⁾ blev det sadt i Tvivl. Jomfrue Mogensen og Jomfrue Galten heri Byen, der vare paa Apothequet ved Ligfærdet samt Tjenestepigen paa Apothequet haver og været syge mens siges at skal være i god Bedring, ligesom og Escadronsfeldskiær Maes; mens hvorledes og af hvad Beskaffenhed deres Sygdom haver været er mig ubekjendt, da jeg ei haver været hos dem. Hr. Cancellieraadens Sygdom begyndte med Kulde og Hovedpine, og i Førstningen blev anset for stærk Forkjølelse, mens den forandrede sig siden til Hedsighed og fik Navn af Sprinkel efter

¹⁾ Kræmer, Christian Johannes. Søn af Kirurg K. — Født 6. Juni 1749 i Neckarsulm i Würtemberg, død 1. Marts 1808 i Kolding. I Lære i Ludwigsburg, i Kondition i Heilbronn, Kompagnifeltskær i Rendsborg 1770. Medlem af kir. Disputerselskab 1780. Kir. Eksam. 23. Novbr. 1780. Indfødsret 1781. Stadskirurg i Viborg 1782. Med. Tentamen 20. Jan. 1785 laud. Distriktskir. i Viborg 5. Jan. 1787, i Kolding 19. Sept. 1788. (Carøe).

nogle udkomne røde og blaae Plette. Her i Huset ere ingen siden Død, idag 11 Dage, bleven syge og ei heller vides nogen syge hos afgangne Fugls. — Videre Underretning er mig ei mulig at give — Resten maae jeg overlade Deres Velædelheds gode Under-søgning.

Weile, d. 3. Martj 1784.

Lindved.

Const. Byefoged i Vacancen.

Til

velædle Hr. Sager, Amtchirurgus.

Om der blev gjort mere ud af denne smitsomme Sygdom i Vejle 1783—84, ved jeg ikke. Det maa betragtes som meget lidet sandsynligt, at der om en Sygdom, som af de lokale Myndigheder behandlede med saa øjensynlig Nonchalance, skulde være gjort Indberetning til Centralstyrelsen, endsige da, at der af denne skulde være blevet truffet Foranstaltninger i den Anledning.

SMAASTYKKER

Lidt om den gamle Kirke i Kongsted.

Som bekendt har Kongsted og Kongsted-Torp forhen været et Sogn, der havde sin egen Kirke indtil Svenskekrigen 1657—60.

I denne Krig blev Kirken ødelagt. Man fortæller, at General Wrangel brugte en Del af den til de Baraker, han opførte, da han oprettede en befæstet Lejr omkring Landsbyen Bredstrup under Belejringen af Frederiksodde. — Kongsted Kirke blev ikke senere opført, og Sognepræsten Niels Christensen Toft, der var Præst i Kongsted og Bredstrup 1660—85 ansøgte paa Beboernes Vegne om Fritagelse for at opføre den, da Sognet havde faa Beboere, og de ikke havde saa langt til Bredstrup Kirke. Der stod dog længe efter Murrester tilbage af Kirken (se Poul Bjerge »Aarbog for dansk Kulturhistorie 1894«. Dr. O. Nielsen »Bondestandens Kaar«.) — For nogle Aar siden var jeg paa Marken, hvor Kirken har ligget, men fandt kun sparsomme Rester af Mur- og Tagsten. Kirken har ligget nord-nordøst for Kongsted By paa Kongstedgaards Mark vest for Kirkestien, der fra Kjærsgaard—Haastrupvejen fører tæt vest om Hans Geertsens Gaard »Kastaniely« paa Kongsted Mark.

I Landsarkivet i Viborg findes Kongsted Kirkes Regnskabsbog, den begynder 1618 og gaar til 1657. I denne findes en Del Oplysninger om den gamle Kirke, som jeg skal meddele nogle Uddrag af, da de

maaske have nogen Interesse. 1618—25 er Niels Mik-kelsen i Kongsted Kirkevæрге, 1625—40: er det Tho-mas Madsen Pag, der har Bestillingen, 1640—50: Niels Staffensen, og 1650—57: Søfren Olufsen Rafn.

1622 oplagdes noget Bly paa Taget. 1625 laves der nye Vinduer, Vinduestænger og en Klinke til Kirke-døren. Samme Aar bekostes et Underlag under Bjæl-ker og Spær ved den søndre Side af Kirken, eftersom Bjælkehovederne var afraadnet, og det ganske over Koret og paa den vestre Ende af Kirken. Der købtes i den Anledning 5 Egetræer, hver 8 Alen lange. Møl-leren i Follerup Mølle, Hans Møller, med 2 Svende arbejder i flere Dage ved Kirkens Udbedring, til Øl og Mad under Arbejdet betales for hver Person 10 Skilling danske daglig.

1630 hedder det, at den gode Mand Gunder Lange til Brejning, Hovedsmand paa Koldinghus, har be-vilget, at Jens Sørensen i Rans, han boede paa Gaard Nr. 2 gl. Matr., skal bøde 3 Sletdaler til Kirken som Straf for nogle Ukvemsord, han havde ladet falde hos den gode Mand, som fandtes at være usandfærdige. Desligeste har Thomas Madsen Pag, Kirkens Væрге, givet 5 Sletdaler, som fornævnte Jens Sørensen gav ham til Straf for nævnte usandfærdige Beretning. 1634 var det galt med Kirketaget, man henter derfor en Skifferdækker i Kolding, 2 Vogne hentede ham og hans Tøj og kørte ham tilbage igen. Prisen herfor var 3 Daler. 1636 har man en ret stor Bekostning ved Kirken, bl. a. køber man 2 Egetræer, hver 9 Alen lange, og deraf lavedes en Rende mellem Kirken og Koret (en Tagrende[?]). Den østre Kirkegavl istand-sættes, da den ellers vilde være nederfalden. En Murermester, en Karl og en Kalkslaaere arbejder hver 28 Dage ved Istandsættelsen.

1641 købtes 5 Egefjælle, hver Fjæl 6 Alen lang, de kostede 8 Slettemark. De bruges til at lægge over Kirkegaardsporten. Der laves en Rist til at lægge under Kirkegaardslaagen, Prisen herfor var 20 Skilling. En ny Egetræsdør blev ogsaa lavet til Vaabenhuset. Kirkegaardsmuren er paa mange Steder nederfalden, 2 Karle oplægger Stenene, man køber et Lispund Jærn til Klokke, Søm og andet, det koster 4 Slettedaler. Samme Aar laves en ny Prædikestol, 2 Mand arbejder paa den i 18 Dage, og de faar derfor i Dagløn hver 10 Skilling, ogsaa Kirkegulvet omlægges af en Murer. 2 Karle indbar nogle Mursten i Kirken, der var udfaldne af Kirkemurens vestre Ende, en Murermester indmurer dem i Løbet af 4 Dage. Til Dronningborg Slots Kirkes Reparation betales 3 Rdl. —

1652 blev der lagt en ny Rende mellem Kirken og Koret, den var 10 Alen lang og af Bly, der blev brugt 800 Blysom og forskellige andre Ting, bl. a. 1 Tylt Deller En Skifferdækker, 1 Mand og 1 Plidskarl arbejdede ved Kirken i 8 Søgnedage. Plidskarlens Dagløn og Kost sættes til 20 Skilling daglig.

1652 sendes 10 Vogne i Ægt for at hente 4 Læster Kalk i Snoghøj, den er købt i Middelfart og sejlet i Baad til Snoghøj. 2 Karle bar Kalken fra Baaden op i Vognene. 1653 er der en meget stor Reparation ved Kirken, men ved Kongebrev bevilges, at følgende Kirker hver skal yde 2 Slettedaler dertil: Vejlbj, Pjedsted, Gaverslund, Smidstrup, Herslev, Eltang, Starup, Egtved, Bække, Gesten og Skanderup. — Hans Mikkelsen i Kongsted har nogle af Kirkens Jorder i Fæste, han betaler derfor en aarlig Afgift af 4 Skilling. Han slipper dog for Betalingen af dette Beløb ved at indgaa paa at vedligeholde Kirkens Klokkestræng. For 2 Begravelser i Kirken betales 8 Rdl.

1654 betaler Hr. Peder Iffuersen i Egtved efter kongelig Majestæts Befaling til Kongsted Kirkes Reparation af sin Præstegaard 3 Rdl. Samme Aar udfører Murermester Søfren Rasmussen i Kolding Arbejde ved Kirken.

1656 fik en Saugmand 11 Slettedaler for at save 12 Stykker Egetrætømmer i Hønborg Skov, hvert Stykke var 14 Alen lang. Der ydes Betaling for at køre dette Tømmer fra Hønborg Skov til Kongsted Kirke. Desuden købes 16 Stykker opskaaret Egetømmer. Der ydes 2 Karle Vederlag for at grave en Grøft, hvorover der skal lægges et Sauglad, saa man kan save Egetømret. — Hermed slutter den gamle Regnskabsbog. Aaret efter er det jo, at Kirken delvis ødelægges og nedbrydes, saa det er vel tvivlsomt, om de 28 Stykker Egetømmer er bleven benyttede i Kirken. — Efter Kirkeregnskabet at dømme har Kongsted Kirke været taarnløs, og den har vist ikke været ret stor. I Kongsted By var der 1660 9 Gaarde og 1 Bol samt et Bol tilhørende Kirken, i Kongsted-Torp var der kun 3 Gaarde. Den ene af Gaardene i sidstnævnte By havde 2 Beboere, men der var ingen paa Kirkebolet, saa Beboernes Antal har kun været ca. 14, hvis der ingen Gadehuse har været i Byen. Der har derfor heller ikke været nogen Grund til at bygge en stor Kirke i Sognet. For nogle Aar siden var der Tale om at sætte en Mindesten paa det Sted, hvor den gamle Kirke har ligget, men dette er endnu ikke sket. — Døbefonten fra Kongsted Kirke staar i Bredstrup Præstegaards Have. —

J. J. Ravn.



Slægten Linnemann.

Ved en Undersøgelse af herværende ældre Kirkebøger, Kragelund Sogn, Hids Herred, stødte jeg paa Navnene Thomas Linnemann og Cathrine Marie Linnemann af Vejle. Da Slægten Linnemann i det attende Aarhundrede var bosat i Vejle og Fredericia, og iøvrigt knyttet til Vejle Amt turde et Par Notitser om Medlemmer af nævnte Slægts Ophold her i Sognet være paa sin Plads indenfor Vejle Amts Aarbøger.

Under historiske Undersøgelser hænder det ofte, naar man sysler med et Slægtregister, at et eller andet Medlem af Slægten er flyttet til en anden Egn — men hvilken? Det beror da ofte paa Tilfældigheder om det lykkes at faa Slægtens Traade knyttet sammen.

De mange der i vore Dage sysler med lokalhistoriske Emner, støder ofte under deres Arbejde paa Ting der ikke vedrører deres Emner. Jeg finder, at saadanne smaa Notitser var paa sin Plads i vedkommende Amts Aarbøger, hvor Oplysningerne hører hjemme, og maaske ved senere Lejlighed kommer til Anvendelse.

— Den 10 Novbr. 1775 blev i Klode Mølle copuleret: Hr. Thomas Linnemann af Vejle og Ane Marie Lucassen, Forloverne vare: Provst Schütte af Nim og Forvalter Kjærsgaard af Nørlund. Allerede 1782 den 12 August dør Møller Thomas Linnemann af Klode Mølle 37 Aar gl., og maa altsaa være født 1745, Aaret efter, 15 Aug. 1783 copl. i Klode Mølle Enkemade Ane Marie Lucassen — der først var gift med Chynde Schmidt, (vistnok en Søn af Rektor ved Aarhus Latinskole Johan Chyndesen Schmidt født ²¹/₁₀ 1679, død ²¹/₈ 1752) siden med Thomas Linnemann — og Stud. Teolog. Sv. Niels Windfeldt, Forloverne vare: Rasmus Nislef og Hans Kjærsgaard.

Den 22 Novbr. 1782 copl. i Klode Mølle: Cathrine Marie Linnemann — sandsynlig af Vejleslægten — og Sv. Herman Nicolaj Esmann af Skive, hvorefter de synes at have forladt Sognet og taget Bopæl andet Sted. Det samme er Tilfældet med Ane Marie Linnemann, Thomas Linnemanns Enke, og Stud. Teolog. Niels Windfeldt. Nogle Aar i Forvejen, 15 Novbr. 1759 blev copul. i Klode Mølle Mons. Rasmus Lucassen af Nim — maaske en Slægtning af Ane Marie Lucassen — og Jomfru Annechen Jørgensdatter.

Til Slutning skal jeg blot notere, at der i Kirkebogen fremkommer mange andre Slægtnavne, hvoraf Medlemmer har havt Bopæl indenfor Pastoratets Omraader nemlig: Tørsleff, Stabel, Haugsted, Ellerup, Munck, Bloch, v. Haven, Haubro, Bang, Lund, Bornemann, Aarestrup, Breum, Theilgaard, Klock samt Amtmand J. J. Seerup og dennes Svigersøn Landsdommer Envold Heug.

J. Jensen,

Refshalegaard, Kragelund.

Viuf (Viv).

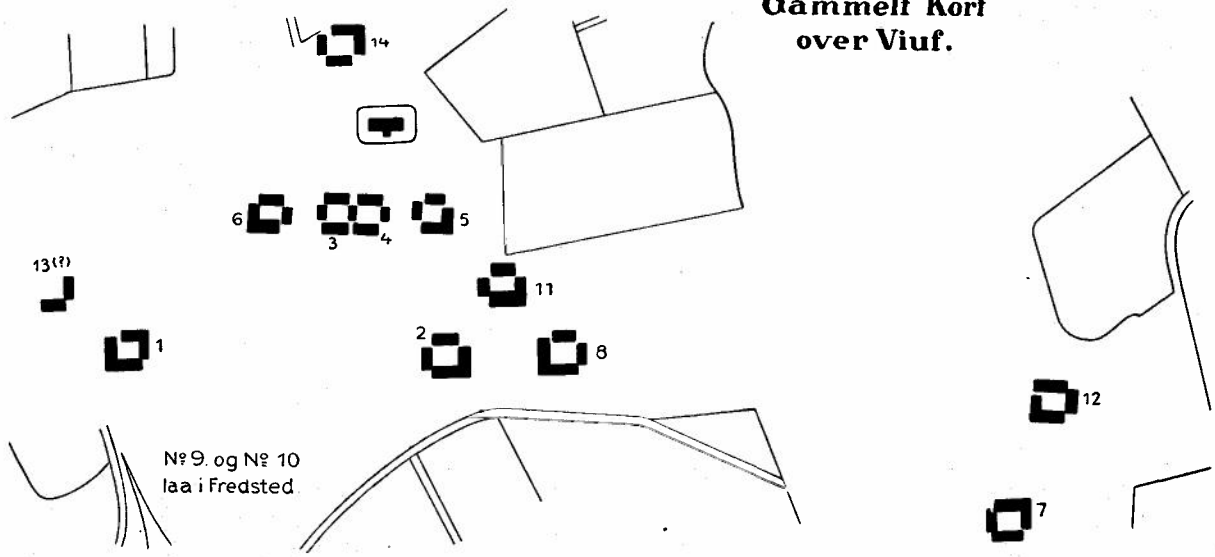
Viuf By i Brusk Herred, der ligger ved Landevejen mellem Vejle og Kolding, $2\frac{1}{2}$ Mil fra Vejle og $1\frac{1}{2}$ fra Kolding, bestod indtil Ryttergodsets Salg af 14 Gaarde og 5 Bol samt noget Kirkejord. To af Gaardene laa dog ikke i Viuf By, men i Fredsted (se Poul Lindholm: Starup Sogn.) 1535 klages der i Følge »Danske Magazin« over, at »Ejermænd i Viuf velder dem ind udi Fredsted Mark og Skov over vanlig Brugelse af Skæl«. —

Siden Udskiftningen er der sket store Forandringer i Viuf. Flere af Gaardene er udparcellerede og udflyttede paa Marken. Den vestlige Del af Marken henlaa vistnok forhen i Fælleder og Overdrev, muligvis

var der ogsaa nogen Hede, en Del af Byens betydelige Skov er bleven ryddet, og Jorderne opdyrkede, saa der nu er langt flere Beboere end forhen. 1845 var der saaledes nogle og 30 større og mindre Gaarde i Sognet, og Antallet af disse er vistnok senere forøget. Siden der ved Kolding-Egtved Banes Aabning er bleven Jernbanestation i Byen, er der bygget ikke saa ganske faa Huse der.

Af de 14 gamle Gaarde, som forhen laa i Sognet, var de 7 gamle Selvejrbøndergaarde, 1 var Annexpræstegaard, og de 6 Fæstegaarde under Kronen. En af Fæstegaardene Nr. 7 havde forhen været en Hovedgaard. — I Matrikelskontoret findes et Bykort over Viuf, vistnok fra Tiden omkring Udskiftningen 1770, af dette meddeles her en Tegning, saa man kan se, hvor de gamle Gaarde har ligget, desværre mangler de gamle Matrikelsnumre paa Kortet, men efter Oplysninger, jeg har faaet hos Sognefoged R Christensen, har Gaardene ligget som Kortet udviser, kun Gaard Nr. 13 ved man ikke, hvor den har ligget. Jeg skal nu nævne nogle af de gamle Gaardes Beboere og Ejere: Gaard Nr 1. Gl. Selvejergaard. Den ligger paa sin gl. Plads og ejes nu af Viggo Hansen. Tidligere Ejere: 1616 og 24: Gamle Jens Mikkelsen, 1633: Mikkel Jensen Basse, 1663: Jens Mikkelsen Basse, 1670: Mikkel Hansen Basse, 1688: Hans Nielsen, 1704—31: Kvartermester Mogens Rasmussen Legarth, Mogens Legarths Enke 1731—41, 1741—43: Niels Christensen Lottrup, 1743—48: Hans Hartvigsen fra Nr. 13, 1748—90: Mads Nielsen Pagh fra Fredericia. Hans Enke, Else Buch, blev 1790 gift med Hans Nielsen, en Plejedatter af ham fik Gaarden og blev 1829 gift med S. N. Qvist. Dennes Datter fik Gaarden og blev 1862 gift med Niels Terp fra Brakker, der var Svigerfader

Gammelt Kort over Viuf.



Nº 9. og Nº 10
laa i Fredsted

til den nuværende Ejer. 1688 var Gaarden den største i Byen.

Nr. 2 er nedbrudt og kan vel siges at være den Gaard, meget forstørret, som nu ejes af Ingwersen, og som kaldes »Elisabethsminde«. Ogsaa Nr. 2 er en gl. Selvejergaard. Af dens Beboere kan nævnes: 1616 og 24: Niels Larsen, 1624—53: Jens Nielsen, 1663—95: Mikkell Jensen, 1695—1741: Peder Thomsen, 1741—50: Mikkell Pedersen. Efter ham Rasmus Sørensen Soel, hvis Svigersøn, Major Ingwersen, fik Gaarden efter ham. Han flyttede den 1846 ud af Byen. 1851 blev Sønnen Peter M. Ingwersen Ejer af »Elisabethsminde«. Gaarden er den største i Sognet.

Nr. 3 og Nr. 4 var forhen 1 Gaard, som 1616 og 1630 ejedes af Søfren Gjermandsen og Peder Søfrensen, 1641 og 1653 af Søfren Gjermandsen og Hans Søfrensen, 1663 er Hans Jensen Koed i Haastrup, der var Svigersøn af Søren Gjermandsen, Ejer af dennes Halvgaard, som var øde, og Hans Nielsen Koed har den anden Part af Gaarden, der blev ham tilskødet 1646 af Herredsfoged Søren Haar. 1688 er Gaarden delt i 2 Gaarde, Nr. 3 ejes da af Peder Hansen Koed, hans Svigersøn Jens Andersen fik Gaarden efter ham 1707, dennes Søn Sognefoged Søren Haar fik saa Gaarden fra 1750 til 1789. Han købte Gaard Nr. 9 paa Auktionen 1765 og lagde en Del deraf under sin Gaard. Senere er mange af Gaardens Jorder frasolgte. Af andre Ejere efter S. Haar kan nævnes: Mads Buch, Hans Damgaard, Daugaard, Kring og Thomas Johansen. Gaarden ligger vist omtrent paa sin gamle Plads. — Nr. 4 er endnu i Slægtens Eje, Hans Koeds Søn, Jens Hansen Koed, fik den efter sin Fader, og hans Søn, Hans Jensen Koed, var saa Mand paa Gaarden fra 1721 til 1748. Han efterfulgtes

af Svigersønnen Hans Pedersen (Koed) fra Skærup Annexgaard, 1748—c. 90, derefter hans Søn Iver Hansen Koed til 1828, hans Svigersøn, Christen Jessen fra Stensgaard i Bredsten Sogn, ejede saa Gaarden til 1877. Han flyttede den ud øst for Byen og kaldte den »Haurballegaard«. Efter Sognefoged Chr. Jessen har den været ejet af hans Svigersøn Rasmus Petersen, hvis Søn nu er dens Ejer. —

Gaard Nr. 5 er ogsaa en gl. Selvejergaard. Den laa i Nærheden af »Kirstinelyst«. »Kuglegaard«, og maaske Kirstinelyst, er Parceller af den. Af dens Beboere kan nævnes 1624: Jens Søfrensen, 1638: Søfren Jensen, 1652: Christen Hansen Harbo, der døde 1661 og var Delefoged i Brusk Herred. Efter ham Anders Pedersen Griis og hans Søn, Peder Andersen Griis, hvis Enke 1712 ægtede Bertel Jespersen fra Nørre Stenderup, der havde Gaarden til 1736, da Svigersønnen Søren Sørensen Kyed fra Starup fik Gaarden, han døde 1753, og hans Enke ægtede saa Korporal Villum Johansen fra Fredsted, 1768 overtog Søren Kyeds Søn, Bertel Kyed, Gaarden, han ejede den ogsaa omkring 1800. Naar Gaarden er flyttet og udparcelleret, ved jeg ikke.

Nr. 6 er ogsaa en gl. Selvejergaard. Den er for mange Aar siden udparcelleret, og en af Parcellerne af den er »Jensgaard« paa Viuf Østermark og muligvis en Gaard, der laa omtrent, hvor Elisabethsminde nu ligger, og som Major Ingwersen købte af Mogens Hansen. — 1616 og 24 havde Gaarden 2 Beboere: Knud Hansen og Hans Søfrensen, 1636 pantsatte Karen Knudsdatter Gaarden til Mikkell Basse i Viuf for 200 Rdl. Specier og 50 Slettedaler (sidste Hefte af Samlinger til jydsk Historie og Topografi af Arkivar H. Knudsen). Iver Nielsen Torsted var Ejer af Gaarden fra 1648 til 1663. 1663—91: Iver Iversen, 1691

—1700: Hans Iversen, 1700—24: Mogens Hansen, 1727—57: Mads Jensen, derefter Mogens Madsen og hans Søn Hans Mogensen.

Nr. 7 er den Hovedgaard i Viuf, som Kong Frederik d. II 1579 købte af Hans Axelsen Arnfeldt. Gaarden ligger vistnok paa sin gamle Plads. Af Fæstere kan nævnes: 1579—1620: Anders Nielsen Griis, 1620—50: Hans Andersen Griis, 1650—70: Peder Hansen Griis, efter ham Major Uttervig til 1694, Oberstleutnant Münnich til 1709, Jørgen Rasmussen Legarth til 1730, Rasmus Nielsen Skøtte, gift med Formandens Datter, Susanne Legarth, fra 1747 til 1765. To Aar efter købte Hr. Hvass Gaarden, og han købte tillige den gamle Selvejergaard Nr. 12 og lagde under den. 1790 købtes »Viufgaard« af Major Ingwersen, som forstørrede den meget betydelig. 1849 brændte den.

Nr. 8 ligger paa sin gamle Plads, 1662 havde Hans Hansen Købmand den i Fæste, han efterfulgtes af sin Søn af samme Navn, 1720 overtog Tøger Andersen fra St. Velling Gaarden efter Svigerfaderen Hans Hansen, der var bleven den fradømt, 1750—98: Anders Thøgersen, derefter Tøger Andersen, 1821: Isak Nielsen, senere Mogens Hansen, 1883 købte Ejeren af Nr. 11 Gaarden, og siden har den haft fælles Ejer med denne Gaard.

Nr. 9 er den østligste Gaard i Fredsted By. 1797 er der 2 Ejere af Gaarden, nemlig Mads Pedersen og Jørgen Pedersen (Bjerregaard); men en Del af Gaardens Jorder er lagt under Mads Buchs Gaard i Viuf. 1662—1703 er Christen Iversen Fæster af Gaarden. Senere skiftede den ofte Fæstere.

Nr. 10 er ogsaa en Gaard i Fredsted; den Gaard, som udflyttet paa Marken kaldes »Daugaardsminde«. Denne Gaard var oprindelig meget mindre end de

andre Gaarde i Viuf. Peder Jørgensen Ulf var dens Fæster omkring 1665, 1668 var Kirkeværgen Povl Nielsen Fæster af Gaarden til 1707. Hans Eftermand var Søren Madsen, hvis Enke 1738 ægtede Mads Jørgensen Grovsen fra Starup, der døde 90 Aar gl. 1787. Hans Søn og Sønnesøn havde derefter Gaarden.

Nr. 11 ligger paa sin gamle Plads, den er forstørret meget. Af dens Fæstere og Ejere kan nævnes: 1624: Hans Terkildsen, 1641—67: Hans Pedersen Ougesen, 1669: Jep Ougesen og Hans Mogensen, 1688: Hans Pedersen, Hans Pedersen Griis fra 1706 til 1716, hans Enke ægter Thomas Jensen, der saa har Gaarden til 1741; Hans Pedersen fra Jerlev ægter saa Thomas Jensens Datter og har Gaarden i Fæste, til han køber den 1765, 1779 sælger han den til sin Svigersøn Jens Jessen fra Skærup Annexgaard. Efter Jens Jessen havde hans Søn Niels Jensen Gaarden i Eje fra omkring 1823 til 1860, da han afstod den til sin Søn Anders Nielsen. Gaarden kaldes nu »Nielsensminde« og ejes af Anders Nielsens Søstersøn Jørgen Povlsen. —

Gaard Nr. 12 er en gl. Selvejergaard, som laa mellem Viufgaard og Haurballegaard. Af dens Ejere kan nævnes: 1616: Unge Jens Mikkelsen, 1624: Hans Nielsen, 1641 og 1653: Mogens Pedersen, 1662 og 1666: Peder Mogensen, 1666 overtog Hans Mogensen Gaarden for en Arv paa 276 Slettedaler. 1696 har Mogens Hansen og Svogeren Søren Ollesen Gaarden i Forening, 1700—16: Mogens Sørensen, 1716—34: Jens Udsen, 1734—41: Jens Jensen fra Egum, 1742—52: Niels Hansen Griis fra Højrup i Herslev Sogn. Hans Enke Margrethe Hansdatter fra Sdr. Vilstrup, ægtede 1753 Hans Markussen fra Bredstrup. Han havde den i 3 Aar, saa overtog han sin Fødegård. Ulrik Frederik Mikkelsen blev hans Eftermand i Viuf.

Nr. 13 laa maaske i Nærheden af Nr. 6 og Nr. 1. Af Beboere paa denne Gaard kan nævnes: 1655—1705: Søren Mogensen, 1705—16: Mogens Sørensen, derefter Svogeren Hartvig Hansen 1716—27, Hans Hartvigsen 1727—43, Gaarden fæstedes 1743 af Markus Rasmussen fra Pjedsted, Fætter til Biskop Rasmus Møllers Fader, Gmd. Niels Hansen Møller i Stovstrup. Markus Rasmussen døde 1775, og han havde Gaarden til sin Død. Gaarden er sagtens bleven udparcelleret faa Aar efter.

Nr. 14 er Annexpræstegaarden. Den ligger paa sin gamle Plads nord for Kirken. Af dens Fæstere og Ejere kan nævnes: 1641 og 1653: Christen Madsen, 1662: Povl Eriksen. Gaardens Bygninger bestod da af 33 Fag, der var brøstfældige, 1688 og 1718 er Gaardens Fæster Søren Jensen, hans Eftermand var vistnok Christen Andersen, der efterfulgtes omkring 1748 af Hans Sørensen, hvis Eftermand »den gamle agtværdige« Jakob Hansen, døde 71 Aar gl. 1796. Hans Datter Margrethe var gift med Eftermanden paa Gaarden, Søren Hansen fra Haastrup, født 1755, død 1836. Dennes Søn, Hans Sørensen, født 1785, død 1849, var saa Gaardens Ejer. Enken efter ham ægtede 1851 Rasmus Rasmussen, og han var saa Mand paa Gaarden til 1869, da hans Svigersøn, Jes Christensen fra Haurballegaard, overtog den. Hans Søn, Sognefoged og Sogneraadsformand Rasmus Christensen, født 1872, er nu Gaardens Ejer. Stednavneudvalget foreslaar, at »Viuf« skrives »Viv«.

J. J. Ravn.

3 Slægter Feveile.

VED
A. E. BRYNDUM

Feveile I.

Jens Feveile i Vejle er omtalt i Vejle Amts Aarbøger 1921 Side 19. Da han og hans mandlige Efterkommere i over 100 Aar var bosatte i Vejle og andre af hans Efterkommere endnu lever dør og i Omegnen samt da Navnet Feveile endnu er knyttet til Bjerge Herred tør følgende Uddrag af mine Optegnelser om Slægterne Feveile, der er indvandrede fra Grenaaegnen, og maa antages at have Navn fra Hovedgaarden, tidligere Præstegaard, Fævejle¹⁾ i Lyngby Sogn, paaregne Interesse:

Søren Jensen Fævejle blev $\frac{5}{9}$ 1672 Raadmand i Grenaa ($\frac{13}{12}$ 1682 afskaffedes Borgmester og Raad i Grenaa). Han benævnes i en Obligation tinglæst $\frac{9}{3}$ 1705 »meget fornemme og højagtbare Søren Jensen Fæveill residerende udi Bræstrup«. Han har kun efterladt sig 2 Sønner, der nævnes nedenfor, thi i Boet efter den ene, Rasmus Sørensen Feveile er anført: betal Sal. Søren Feweiles Arvinger 180 Rdl., deraf nærv. Sterfbo 90 Rdl. Han er antagelig død kort før 1713 eller i dette Aar, thi $\frac{16}{10}$ 1713 betegnes den foran omtalte Obligation ved Udslettelsen som udstedt til »nu sal. Søren Jensen i Fæveill«.

Foruden fornævnte Søn Rasmus havde han Sønnen Jens Sørensen Feveile, der $\frac{9}{4}$ 1695 if. Bevill. i Grenaa viedes til Karen Nielsdatter, Datter af Handelsmand Niels Christensen i Grenaa og Mette. Eskildsdatter. Jens Feveile døde efter $\frac{29}{3}$ 1713, idet der denne Dag er indgaaet en Kontrakt mellem ham og

¹⁾ Til Fævejles Pris har H. M. Ravn og R. Lætus skrevet Digte (se H. Tidsskr. 3—4—496).

Broderen. En Broder til hende Eskild Nielsen Busch, Sognepræst i Vejle¹⁾ var født i Brønø i Trondhjem Stift (Wiberg). Hun ægtede 2^{den} Gang 1³/₁₂ 1713 e. kgl. Tilladelse Christoffer Brock, der var Søn af Præsten og Jubellæreren Ove Christensen Brock i Grenaa. »Christoffer Brockes Hustru« døde 2⁹/₃ 1736, hvorefter han 1⁹/₆ 1739 viedes til Anne Hansdatter Kleitrup. Han døde 1761 og efterlod sig kun en Datter Karen gift med Poul Hellis Roede i Ebeltoft.

Jens Sørensen Feveiles og Karen Nielsdatters Børn var:

- 1) Søren døbt 2⁷/₅ 1696 (Grenaa Kbg.) se nedenfor, opkaldt efter Farfaderen.
- 2) Niels døbt 1⁰/₆ 1698, opkaldt efter Morfaderen.
- 3) Else døbt 1⁶/₂ 1701, gift 1²/₂ 1722 med Jørgen Rasmussen (Bang) f. 1689 i Albøge død 1774 i Grenaa (Søn af Birkedommer v. Høgholm Rasmus Jørgensen) gift 2^o 1¹/₈ 1729 med Birgitte Broch Ovesdatter (jfr. Gjessing Jubellærere III. 1. 131).
- 4) Niels døbt 1⁰/₆ 1703.
- 5) Jens døbt 2²/₁₀ 1710, mulig opkaldt efter Faderen.

En Jens Feveile var 1750 Fuldmægtig paa Hessel og Jens Feveile²⁾ i Grenaa havde Døtrene Susanne Catrine Marie og Catrine samt Sønnen Jens Høy.

Søren Jensen Feveile (se ovenfor) af Weile blev 7^{/₆ 1737 begravet i Grenaa, hvor han antagelig har opholdt sig i Anledning af Skiftet efter sin Moder. Han var bl. a. Overformynder i Vejle, Regnskabet overleveret ham 1⁹/₇ 1735 af Egtved. Han solgte ved Skøde 6^{/₁₂ 1725 en Halvgaard i Oxlund By, Lindknud Sogn, som han havde tilforhandlet sig af sal. Niels Chri-}}

¹⁾ Det kan her bemærkes at E. N. Buschs Søn Hans Busch, saavel 4^{/₆ 1766, da hans Søn Eskild Arent fremstilledes i Kirken efter Hjemmedaab, som endnu 1782 kaldes Kateket i Vejle.}

²⁾ Stolemager, var døbt Jens Fevejl 2²/₆ 1740 og Søn af Jens Pedersen Høy.

stensen og Birgitte Nielsdatters Arvinger i Grenaa, til Mogens Nielsen, der beboede Gaarden (Viborg Lands. Sk. og P.) Af Registrene til Vejle Skøde og Pantebøger ses han at have købt adskillige Ejendomme i Vejle By. Han fik saaledes $\frac{9}{8}$ 1736 Auctionsskøde paa en Gaard paa Søndergade.

Gift $\frac{12}{8}$ 1717 i Vejle med Anneken (Annike) Pedersdatter, begr. $\frac{2}{8}$ 1762 i Kirken 60 Aar gl. (Skifte $\frac{27}{8}$ 1762; til Deling til 1 Søn, 1 Datter, 1 Datters Søn Joh. Ernst Suhr 14 Aar, og en Datters Datter Ingeborg Carstens 11 Aar ialt 11287 Rdl. 3 S.) Hun var en Datter af Peder Saxe død o. 1731 og Maren Saxe død $\frac{25}{6}$ 1731 og Søster til Postmesteren Peder Pedersen Saxe i Horsens død 1722, hvis Hustru Kirsten Jørgensdatter Aldums Moder, Bodil Eskesdatter først havde været gift med Morten Luther, der 1660 var Postmester i Horsens (jfr. Hauch Fausbøll Pers. Saml. 448, Fabricius Horsens S. 339, Olsen Postvæsenet S. 389). Hun fortsatte med Køb af Ejendomme, fik saaledes $\frac{18}{4}$ 1751 Auctionsskøde paa 2 Boder i Kirkegade, tidl. tilhørende Mag. Mour. M. Høyer, og som med den østre Ende stødte op til Foldgade og med den vestre til hendes Gaard, som med Siden gaar ud til Kirkegaden, desuden købte hun flere Ejendomme paa Vejle Mark.

Søren Feveiles og Anneken Saxes Børn var:

- 1) Karen Sørensdatter Fæveile døbt 13 S. e. Trin. 1718 i Vejle begr. der $\frac{26}{6}$ 1764.

Gift $\frac{24}{7}$ 1738 med Johan Linnemann f. o. 1696 død 1774, hvis første Hustru døde 1737. Han var Søn af Tobaksfabrikør i Fredericia Thomas Linnemann, og omtales i Vejle Amts Aarbøger 1921. De havde mindst 12 Børn, blandt hvis Efterkommere adskillige er naaede lidt over det almindelige se

Bricks biogr. Lex. 10. Bind. Om de over 200 Efkommere af Sønnen Henrik henvises til »Fortegnelse over M. I. B. Linnemanns Slægt« ved A. Linnemann og A. Smith, 1890.

- 2) Maren Sørensdatter Fæveil døbt 19 S. e. Trin. 1719 blev ^{20/10} 1746 gift med sit Søkendebarn, Henrik Evald Suhr i Nørregade, Søn af Johan Ernst Suhr og Karen Pedersdatter Saxe. I Ægteskabet var der kun Sønnen Johan Ernst Suhr, der paa sin »sal. Moder Maren Fævejls Vegne« arvede sin Mormoder Anneken Fæveil »ved Torvet«. H. E. Suhr fik ^{28/3} 1752 kgl. Bevill. til Samfrændeskifte, og døde 1762, Forsegling i Boet foretaget ^{3/5} 1762. Foruden Johan Ernst i 14^{de} Aar, var der en Søn af sidste Ægteskab Christian Hendrik Suhr i 8^{de} Aar.
- 3) Jens Fæveile el. Jens Fæveil, døbt 5 S. e. Trin. 1722, død ^{18/12} 1787 i Vejle af Brystsyge 65 Aar gl. Fik ^{1/5} 1763 af J. H. de Lindenpalm, der var gift med hans Hustrus Moster, Skøde paa 2 Bøndergaarde i L. Lysholt og Harbohus. Han købte før 1765 af Kongen Vinding Kirke og skænkede Alterkalken til Kirken. I den i hvert Fald for nogle Aar siden værende Døbefont, der har Aarstallet 1594 og Frisernes, Brockenhusernes og Billernes Vaaben med Navne B. F., E. B., A. B., findes hans og Hustrus Navne. Han var 1777 eligeret Borger (se Aarb. 1921) og udstedte en ^{11/11} 1773 ved Viborg Landsting tinglæst Kautionserklæring for Inspektør From som Amtsforvalter, dog kun med 300 Rdl. (Kautionen var ialt 6000 Rdl.), 1783 nævnes Hr. Fævejles Barakker paa Vestergade i Vejle.

Ifølge Kontract med Consumptionsforpagteren, Kammerraad Borgmester Henrik Mulvad Richter

overtog han i 6 Aar fra 1755—1760 Vejle Byes Consumption for 2110 Rdl. aarlig m. v.

Som Forældrene har han indgaaet en Del Ejendomshandler, de betydeligste vel da han ²⁹/₇ 1775 fik Skøde af Justitsraad Lindenpalm paa en Gaard i Torvegades østre Side og en Ejendom paa Vejle Mark og da han ²⁶/₄ 1777 fik Auctionsskøde paa Søren Linnemanns Gaard i Søndergades Vestre Side. Hans Enke fik ²³/₆ 1810 Auctionsskøde paa Nr. 149 paa Kirkegades nordre Side (Fru Steins Ejendom) og ¹⁸/₆ 1811 af C. Glassov Skøde paa Nr. 148 sammesteds.

En af hans Efterkommere ejer et malet Portræt af ham samt hans Signet, hvorefter hans Vaaben var en Fortuna, et ikke sjældent Mærke valgt af opgaaende Slægter, paa Hjelman en Fugl, vist en Vibe, med en Blomst i Næbet og Bogstaverne I. F.

Han blev gift ²²/₄ 1763 i Engom Kirke med Maren Ustrup (i Kirkebogen kaldet Ulstrup) døbt i Horsens ²/₇ 1740 død ³/₆ 1824 84 Aar gl. i Vejle, begr. ⁶/₉ s. a. »alle Klokker blev brugte«. Hun var Datter af Jacob Jørgensen Ustrup, Købmand i Horsens, og Catrine Margrete Jørgensdatter Loss, se Vejle Amts Aarbøger 1924, blandt hendes Faddere var hendes senere Mands Søkendebarn Bodild Pedersdatter Saxis, Datter af Postmesteren Peder Pedersen Saxe og gift med Borgmester Hans Christian Møller i Horsens.

Hun blev gift 2 Gang (i Huset) ¹⁸/₂ 1795 med Anton Hendrich Havemann f. ¹³/₆ 1766 i Hannover død ²⁰/₉ 1819. H. (se Ingerslev Læger og Lægevæsen II p. 662) købte 1795 Apoteket i Vejle, fik Privilegium ¹⁴/₈ 1795 og flyttede Apoteket til et nyt Hus. Allerede den ²⁰/₉ 1799 udfærdiges der imidlertid

Separationsbevilling for dem, der ^{31/12} 1802 efterfulgtes af Skilsmissebevilling med Tilladelse for begge til at indgaa nyt Ægteskab. Denne kortvarige og fra hans Side sikkert af Fornuftthensyn indgaaede Forbindelse synes man senere helt at have glemte, idet hun ved sin Død kaldes Købmandsenke Feveile og der paa hans Gravsten, der for faa Aar tilbage endnu stod paa Vejle Kirkegaard kun anføres »indlod sig i Ægteskab i Junuarii 1803 med Kirstine Birgitte Winding, ved hende Fader til 3 Døtre, hvis Vandrebudskab hastig kaldte dem«. »Her var han Menneskenes Glæde, hisset nu Englenes Fryd«, staar der paa Gravstenen foruden et langt Vers. Hans 2^{den} Hustru døde i Vejle i sit 82^{de} Aar ^{25/2} 1845. Hun var en Datter af Præsten Andreas C. A. Vinding i Storring og døbt der ^{20/7} 1763.

I Aarhus Stiftstidende for ^{5/10} 1821 bekendtgør »eneste Søn« Jørgen Feveile paa Høgholt under 24 Sept. s. A., at Propr. Riisbrich til Ladegaard ved Vejle er beskikket til Formynder for »min Moder Maren Ustrup Sal. Feveile i Vejle, istedet for den beavske digede forhenværende Formynder og Laugværge Købmand P. Bøegh i Vejle«, denne sidste var ^{27/9} 1814 bleven beskikket til Værge.

Maren Feveile døde hos sin Datter Enkemadam Bruun paa Søndergade i Vejle »hos hvem den afdøde i den sidste Tid havde sat til Leje«.

Arven, der væsentligst bestod i Panteobligationer udgjorde for hver af de 5 Hovedlodder 2250 Rdl. 34^{3/5} S. i Sølv og 550 Rdl. 5 M. 6 S. Sedler og Tegn. Ved kongl. Bevill. af ^{19/12} 1809 havde hendes 3 Døtre faaet Tilladelse til at gaa lige i Arv med deres Brødre.

Jens Feveile og Maren Ustrups Børn var:

- 1) Søren døbt $30/12$ 1763 død efter Broderen Peter men før Moderen.
- 2) Niels Christian Linde døbt $11/11$ 1765, baaren af Justitsraadinde Lindenpalm fra Tirsbæk, efter hvis 1^{ste} Mand og Svigerfader Christen og Niels Linde han formentlig er opkaldt. Han døde allerede $23/4$ 1789. Skiftet sluttet $9/11$ 1789. Af faste Ejendomme var der en Ejendom paa Søndergade, en do. paa Nørregade (tidligere Prof. Monrads), 2 Møllekrogs Ejendomme paa Vejle Mark, en Gaardsteds Ejendom, en Nymarks Ejendom, endvidere 9 Obligationer tilsammen paa 4868 Rdl. udstedte til Jens Feveile, samt en Obligation fra Niels Hvass i Andkjær, som i Snapsting 1789 skulde udbetales med 300 Rdl. — Arven til Enken blev 2810 Rdl., til hver af Sønerne 1405 Rdl.

Han var gift (er ikke funden viet i Vejle) med Karen Pedersdatter, hvis Brødre var Borgerne Christian og Murermester Hans Pedersen; hun blev 2^{de} Gang gift med Værtshusholder Frederik Pedersen Krage.

Christen Feveile, som han synes at være kaldt, havde 2 Sønner, der begge blev Købmænd i Vejle. Den yngste Peter Christian døbt i Vejle $10/10$ 1788 død sammesteds $16/11$ 1833 fik $24/6$ 1812 Skøde af P. M. Fabricius paa Nr. 100 paa Søndergades østre Side. Han var gift med Inger Magdalene Bjerring, der $15/6$ 1836 2^{den} Gang blev gift med Lærer Hans Godt. De havde ingen Børn. I deres gensidige Testamente af $17/7$ 1832 omtales Karen Høxbro som deres Plejedatter.

Den ældste Søn Jens Jacob er ikke funden døbt i Vejle men døde $24/4$ 1842. Han fik $2/4$ 1817 af Bertram Hansen Skøde paa Lille Grundet af Hart-

korn fri Hovedg. Taxt ialt 6 - 6 - 1 - $1\frac{5}{12}$ og Skovskyld $2\frac{7}{10}$ Alb. og kort før sin Død af Broderens Enke Skøde paa 8 Parceller af Lille Grundet Skov, hele denne Ejendom solgte Enken $1\frac{6}{12}$ 1842 til Dankvart Neergaard for 20,000 Rdl., idet hun dog forbeholdt sig et Hus for sin Levetid.

Fra 1815—1827 var han Medejer af nogle Skovparceller fra Haughus. Han købte ogsaa adskillige Ejendomme i Vejle By, saaledes blev han 1819 Eneejer af Gaarden Nr. 5 paa Nørregades vestre Side m. v., derunder Stalgaardshauge og Kappelgaard, som han og Broderen 1811 havde afkøbt deres Moder. Foruden Køb af Grundejendomme ses han ogsaa at have købt Skibe saaledes 2 i 1815 og et i 1816. Da hans Ejendomme i hvert Fald i de senere Aar ses ret stærkt behæftede har han næppe været egentlig velhavende. Han var gift med Marie Edele Nisson død $\frac{7}{4}$ 1850. Hans Svigermoder var formentlig Enkemadam Anna Nisson f. Jensen, der døde paa Lille Grundet $1\frac{6}{9}$ 1835. Af hans 7 Børn, hvor af døde 2 smaa, var den ældre Christian Frederik Feveile Overlæge ved Garnisons Sygehus, hvis Datter Elena Marie Bolette var gift med Islands Biskop Halgrimur Sveinsson, den 4^{de} Peter Christian Feveile en kort Tid Købmand i Horsens og Ejer af de nuværende Matr. Nr. 65, med Dampbrænderi m. v. og 66 paa Horsens Smedegade.

Sønnen Erik Nisson var fra 1845 til 1851 Læge i Mariager, siden i Sydslesvig og senest i København.

Den yngste Søn Captein Rasmus Secher v. Feveiles Søn er Amtslæge i Hjørring. Denne Gren af Slægten, der længst var knyttet til Vejle, har

som Slægten iøvrigt saa vidt vides nu ingen Forbindelse med denne By eller dens Omegn.

- 3) Jørgen Feveile døbt $27/8$ 1766 død $21/3$ 1829. Blev 1780 confirm. i Horsens, hvor han opholdt sig hos Henningsen, antagelig hans Moders Svoger Farver Rasmus Henningsen, var 1790 Forpagter af Dronninglund, der ejedes af Brigader Halling, der var gift med hans Moders Kusine, havde desuden Penge staaende i forskellige Gaarde saasom Bækmark, Hessel og Vadskærsgaard og fik 1803 Skøde paa Hovedparcellen af Hovedgaard Høgholt i Horns Herred.

Han blev gift i Dronninglund $20/5$ 1790 med Christence Anna Elisabeth Rothausen, død $8/6$ 1833 75 Aar gl., Datter af Kobbersmed i Vejle Johan Peter Rothaus og Maren Møller (Martha Müller), Skifte afholdt i Vejle $3/6$ 1795. Foruden en Søn Jørgen Magnus f. $24/4$ 1791 død $29/2$ 1804 i Brahetrolleborg, til hvis Fattigvæsen Faderen legerede 100 Rdl. for at vedligeholde Sønnens Gravsted, havde de Datteren Jensine døbt $28/9$ 1794 gift med P. K. Langvad, der overtog Høgholt og efter hvis Død den blev solgt. (Traps 4 Udg. 5 B. S. 105).

- 4) Anna Cathrine Feveile, døbt $31/1$ 1768 død $9/2$ 1837 i Vejle i sin Ejendomsgaard paa Byens Søndergade (Skøde $13/12$ 1806 fra Federspiel paa Nr. 86^a paa Søndergades Østre Side) som Enke efter Andreas Bruun, Møller i Ringkøbing Mølle, begr. $18/5$ 1801 (Ringk. Kbg.) Der var under $21/5$ 1793 givet Bevilning til uskiftet Bo og eventuelt Skifte ved Samfrænder. Foruden den af hende beboede Ejendom og en Jordlod paa Vejle Mark blev der registreret Værdier for ialt 4732 Rdl. 4 M., hvorefter Boet ekstraderedes de myndige Arvinger, nemlig 3 Døtre

- og deres Mænd: 1) Maren f. $12/9$ 1791 i Ringkøbing, gift med Bager H. Clausen, hvis Søn A. C. Clausen ejede Aldebertsminde og var gift med Betty Dalgas, død $6/10$ 1894 i Vejle (en Datter Catrine Clausen var gift med Vejer og Maaler i Vejle Peter Jørgensen). 2) Cathrine f. $14/9$ 1792 i Ringkøbing gift med H. Jacobsen, Købmand i Næstved og 3) Jensine f. $26/11$ 1794 i Ringkøbing, gift med C. H. Friedel, Købmand i Varde.
- 5) Peter Georg Feveile døbt $17/2$ 1773, baaren af Generalinde Gähler (den ene af de 3 Gratier ved Caroline Mathildes Hof. Bricka biogr. Lex VI 423), død $8/3$ 1788.
- 6) Maria Birgitte Kirstine Feveile døbt $22/8$ 1777, gift $20/8$ 1796 i Vejle med Johannes Christen Høxbro, Sognepræst til Lyngaa og Skød samt Provst f. $5/4$ 1766, død $30/8$ 1809 (se Wiberg og Sofus Høgsbros Slægt ved V. Milthers). I dette Ægteskab var der en Datter Ane Marie Høxbro f. $5/11$ 1806 samt 5 andre Børn. Provst Høgsbros 1^{ste} Hustru har antagelig været en Datter af Jess Wilhelm Isensøe, død $1/2$ 1806 i Lyngaa Præstegaard.
- 7) Juliana Maria døbt $20/6$ 1783 i Vejle, død $11/9$ 1825 i Skelskør som Enke efter Carl Heinrich Mau født 1768, død $4/7$ 1821, som Kæmner i Skelskør, og tidligere Apoteker i Odense, hvor han 1802 havde oprettet Byens andet Apotek, Hospitalsapoteket. De var blevne gifte i Vejle $20/7$ 1804 og havde 2 Døtre, hvoraf den ældste Frederikke var gift med T. C. Harder og den yngre Caroline blev gift med Stifteren af Firmaet Hornung og Møller C. C. Hornung og blandt hvis mere kendte nulevende Efterkommere kan nævnes Forfatter Rolf Harboe og Komponisten Rud. Langgaard, samt Sønnen Jens

Christian Eduard Theodor Mau f. $^{10}/_{10}$ 1808 død $^{4}/_{8}$ 1885 (se Erslevs Forfatterlex., Wiberg, Bricka Biogr. Lex. m. fl. St.), Landstingsmand, Præst, Forfatter, der en kort Tid i 1834 var Hjælpepræst i Grejs.

- 4) Birte Kirstine Feveile døbt $^{20}/_{8}$ 1727 død $^{8}/_{7}$ 1751 (Nørup Kbg.) gift $^{19}/_{9}$ 1750 i Vejle med Gert Carstensen f. $^{21}/_{4}$ 1722 død $^{3}/_{8}$ 1755, Præst i Nørup, med hvem hun havde en Datter Anna Ingeborgine, døbt $^{29}/_{1}$ 1751, begr. i Hveisel $^{6}/_{5}$ 1796, gift $^{14}/_{10}$ 1768 i Vejle med Johannes Monrad f. $^{9}/_{9}$ 1738, død i Varde $^{17}/_{6}$ 1802, Præst først i Hveisel, derefter i Ø. Snede, de havde mindst 9 Børn, hvoraf Datteren Birgitte Christine, døbt $^{12}/_{3}$ 1773, $^{24}/_{4}$ 1804 (Gammelby Stouby Kbg.) blev viet til Studiosus Jens Friedrich Groth fra Vejle, Degn i Skibet.

Raadmand Søren Jensen Feveiles anden foran omtalte Søn Rasmus Sørensen Feveile og hans Slægt har ikke Forbindelse med Vejle, men medtages for Fuldstændigheds Skyld og da det er fra ham Slægten Feveile i Stouby har hentet Navnet.

Han kaldes Selvejer i Brestrup, Grenaa Landsogn, var i 4 Aar $^{1}/_{5}$ 1707— $^{1}/_{5}$ 1711 Kirkeværge for Grenaa Kirke, og døde $^{23}/_{5}$ 1714 (Skifte i Kalø Amts Skifteprt.) Han blev gift $^{27}/_{11}$ 1703 med Karen Rasmusdatter, hvis Brødre var Peder Rasmussen af Albøge og Jørgen Rasmussen (Bang) af Grenaa, og som anden Gang blev gift med Jens Nielsen Ladefoged. Foruden 2 Gaarde og 1 Hus i Grenaa, 2 Gaarde i Bræstrup, »1 Kirkegaards Afvling«, 2 Gadehuse 1 Gaard i Allelev By, 24 Td. Sædeland paa Grenaa Mark, Besætning m. v. efterlod Rasmus F. sig værdifuldt Indbo, hvoraf en Sølvkande solgtes for 14 Rdl. 3 M. $^{14}/_{2}$ S.

Foruden Døtrene Maren og Gjertrud, der var døde

smaa, havde de Datteren Maren Rasmussen Fæveille døbt $9/11$ 1709, der var gift med Johan Andresen, 1746 »boende i Vimmelskaflet i København overfor Helliggeistes Stræde« og Søren Rasmus Fæveil, døbt $10/6$ 1706, død $26/12$ begr. $29/12$ 1745 i Grenaa i Tjeneste hos Konsumptionsforpagter m. v. J. R. Bang (hans Morbroder). Hans Arvinger var: Moderen Karen Rasmusdatter i Brestrup, Halvsøsteren Maren, Halvbroderen Jens Jensen, der endnu ikke var myndig, og for hvem hans Husbond, Fuldmægtig Listoe paa Skærvad var Kurator, og endelig Halvsøsteren Anne Marie Jensdatter, tjenende i København (Grenaa Skiftepr.)

Feveile II.

Foruden den forannævnte Slægt Feveile nævnes i Vejle Kirkebøger Mads Christensen Fæveile død $3/4$ 1772, 77 Aar gl. i Vejle. Mulig har han tjent hos Søren Feveil og taget Navn efter ham. Han var gift med Mette Erichsdatter, død $18/4$ 1781, 85 Aar gl. og havde bl. a. følgende 4 Børn: ¹⁾ Mette Marie døbt 13. S. e. Tr. 1733, antagelig den Marie Fæveile der med Anders Nielsen havde en uægte Datter Anne Marie døbt $11/9$ 1754 i Vejle, ²⁾ Christen Madsen døbt Pinse-dag 1736, ³⁾ Niels døbt Sønd. Quasim. 1739, ⁴⁾ Erich døbt 10. S. e. Trin. 1741.

Feveile III.

Rasmus Sørensen Feveiles Enke Karen Rasmusdatter blev 2" gift $3/3$ 1716 med Jens Nielsen Ladefoged og er antagelig den »Jens Feveiles Moder af Roden«, der if. Stouby Kirkebog blev jordet 96 Aar gl. $23/2$ 1775.

De havde Børnene:

1) Rasmus døbt $18/11$ 1718 i Grenaa, død ung.

- 2) Anne Marie Jensdatter, 1746 i København.
- 3) Jens Jensen døbt $^{31}/_1$ 1723, 1746 tjenende Fuldmægtig Listoe paa Skærvad, han er antagelig den Jens Feveil, der 1750 var paa Hessel og sikkert den Mons. Jens Feveil fra Rosenvold, der $^{14}/_{11}$ 1755 i Stouby blev gift med Marie Johanne Rhoden af Roden. Datter af Rasmus Nielsen (se Gjessings Jubell. III. 297) efter hvem Skifte begyndtes (Boller Godsskifteprotokol) $^{8}/_8$ 1755 og sluttedes $^{3}/_8$ 1757. Efter Rasmus Nielsen og Hustru Maren Sørensdatter var der 3 Arvinger: ¹⁾ Niels Rasmussen 18 Aar »aldeles vanvittig og uden Fornuft«, ²⁾ Marie Johanne 20 Aar, ved Skiftes Slutning gift med Jens Feveile, som havde faaet Gaarden, der var en ret stor Gaard, idet der af Besætning bl. a. var 39 Køer, 12 Bæster o. s. v., samt ³⁾ Else gift $^{17}/_6$ 1763 med Claus Jensen af Roden, hvis Slægt længe var bosat dør. Jens Feveile blev anden Gang gift med Birgitte Iversdatter, en Søster til Hans Iversen i Ullerup. Hun døde $^{12}/_{11}$ 1793. Foruden Gaarden i Roden havde Jens Feveile fæstet 2 Huse af sin Nabo Selvejer Christian Kiær.

Jens Feveile i Roden havde i hvert af sine 2 Ægte-
skaber 4 Børn:

- 1) Rasmus Jensen døbt 15 S. e. Tr. 1757 død $^{7}/_1$ 1795 i Rønsholt Krog, hans Hustru døde $^{22}/_{11}$ 1794. Han havde Børnene Jens Fæveile døbt $^{5}/_9$ 1784 og Marie Johanne døbt $^{29}/_{10}$ 1786, confirm. 1802.
- 2) Jens Jensen Feveile døbt 19 S. e. Tr. 1761, død $^{27}/_2$ 1837 som Gaardfæster i Nederbjerge. Han blev gift med Søren Visborgs Enke Anne Marie Nielsdatter og havde Datteren Marie Johanne gift med Peder Knudsen, Fæster i N. Bjerge.
- 3) Maren døbt Festo Epif. 1764.

- 4) Karen døbt Festo Epif. 1766.
 - 5) Johanne Marie døbt Fert. circumcis. 1769, troløvet $12/6$ 1796 med Enkemand Jens Nielsen Winther fra Ørskov.
 - 6) Iwar Jensen Feveile døbt 15 S. e. Tr. 1770, død $19/4$ 1834 i Belles Mølle gift $15/3$ 1796 med Karen Jensdatter af Belles Mølle. De havde Døtrene Birgitte f. $23/6$ 1797 gift med Mads Hansen i Grund og Maren gift $11/4$ 1829 med Enkemand Jens Pedersen af Grund. Ca. 1907 var en Iver Feveile Madsen Ejer af en Gaard i Grund, hvorhos en Søren Feveile boede sammesteds ved Aar 1898.
 - 7) Povl Jensen Fehveile døbt 3 S. e. Hell. 3 Kong. 1774 død som Ungkarl i Belle $31/8$ 1841.
 - 8) Maren døbt Sexag. Sønd. 1777 begr. 1778 Sexag. Sønd. $11/4$ Aar gl.
-

HELLIGKILDER I VEJLE AMT

AF

AUGUST F. SCHMIDT

I det følgende skal gives en kortfattet Oversigt over de hellige Kilder i Vejle Amt, idet jeg håber at have fået alle væsentlige Træk med vedrørende de enkelte i det følgende omtalte Helligkilder. I de udførlige Noter vil man se, hvorfra Oplysningerne om dem er hentede. En Del Meddelelser forelægges her for første Gang i trykt Form. De utrykte Oplysninger er hentede fra et Håndskrift om Jyllands Helligkilder i Nationalmuseets 2. Afdeling udarbejdet af Lærer *J. V. Nissen, Ramten*, Djursland (forkortet til N. R.), der omkring 1893 besøgte og beskrev de fleste da-kendte jydsk Helligkilder. Endvidere er hentet utrykte Oplysninger fra *Dansk Folkemindesamlings* Arkiv, Kapsel 1906/31 (forkortet til DFS.1906/31) og fra *Evald Tang Kristensens* utrykte Sagnsamling samme Steds: B 26. Ligeledes er der taget mange Oplysninger om Helligkilder fra E. T. Kristensens Bøger, især *Danske Sagn* III Bd., ligesom en Del Artikler af ham i *Vejlepressen* også er benyttede. I det hele taget er der jo ikke et Område indenfor dansk Folketro og Almuekultur, hvor denne vor største Folkemindesamler ikke har tilvejebragt væsentlige Bidrag. Og blandt de mange Oplysninger, der findes om Hellig-

kilder fra Nutidstraditionen, er E. T. Kristensens Optegnelser utvivlsomt de bedste. Han har optegnet Meddelelserne akkurat som de er fortalte af Folket, og derved får til alle Tider E. Tang Kristensens Folke-mindeoptegnelser en særlig Værdi, idet det er af en særegen Interesse at vide, hvorledes nu de gamle udtrykte sig på deres kortfattede, men megetsigende Sprog.

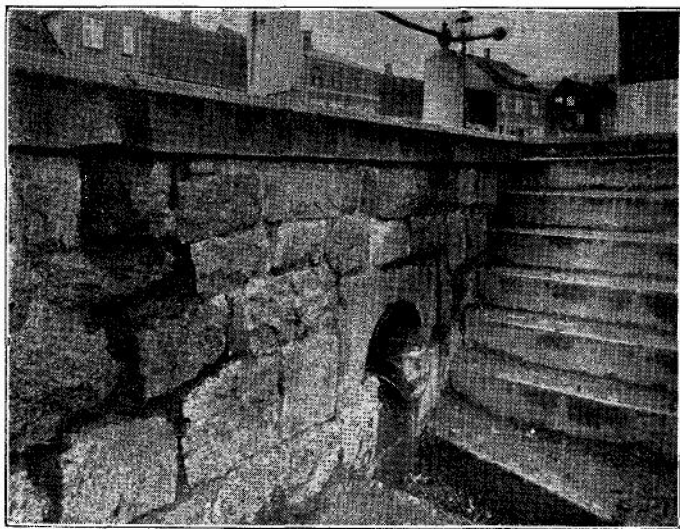
En af dem, der har lært meget af E. T. Kristensen, og som ikke noksom kan takke og beundre ham for, hvad han i sit Liv har ydet, beder ham da se med sine kritiske — men dog så milde Øjne på dette lille Bidrag til Undersøgelsen af dansk Folketro fra den By og Egn, hvor han har levet sine Alderdomsår, ikke i stille Aftenhvile, men i travl Aftensyssel.

Kilderne vil blive nævnt i samme Rækkefølge som Sognene i Traps Danmark. Yderligere Oplysninger om de enkelte Kilder og mulige Fejl, der bør rettes, bedes sendt til *Dansk Folkemindesamling, Kgl. Bibliotek, København K.*, hvor sligt modtages med Taknemlighed.

Klaus' Kilde (Vejle) fandtes ved Pilkebakken nær Horsens—Vejle Landevejen. Den blev istandsat efter 1864 med Kampesten. 1915 blev der slået til Lyd for Kildens Bevarelse, da man kørte Jord fra Pilkebakken ved Udgravninger. Klaus' Kilde er egentlig Vejle Bys berømteste Helligkilde, da den har Navn efter Kirken, der er indviet til St. Nikolaj (☉: Klaus). Kilden besøgte forhen af mange Vejleboere St. Hansaften. Nu efter Sygehusets Bygning er Kilden forsvunden.

Sværtepøtskilde eller *Kokkens Kilde* i Vejle Købstads Søndermark udmunder under Kolding Landevej. Et

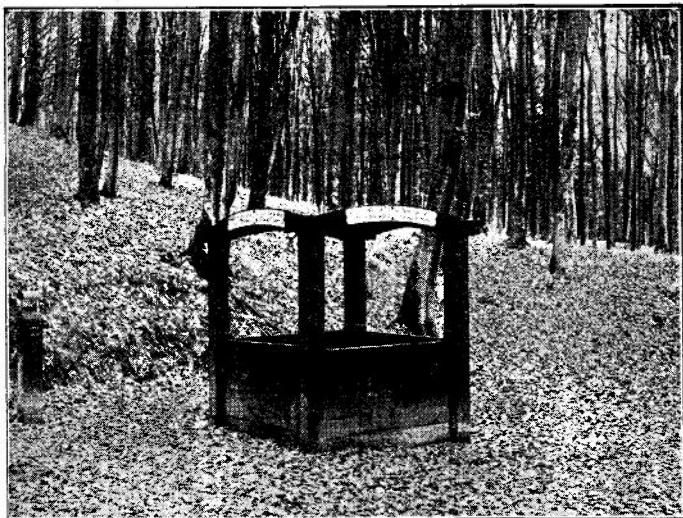
Billede af denne Kildes nuværende Tilstand aftrykkes her. Kilden besøgte af syge Mennesker og af Byens Ungdom St. Hansaften. *Kok-* hentyder vistnok til noget urent ved Lokaliteten.



Kokkens Kilde ved Koldingvej i Vejle.

Hellig Kilde findes i Vejle Nørreskov i sydøstlig Retning for Skovfogedhuset. Denne Kilde var forhen i gruelig Uorden, men blev på Foranstaltning af Evald Tang Kristensen istandsat med et smukt Brøndværk omkring samt forsynet med Fattigblok. Fattigblokken blev det første År opbrudt og plyndret tre Gange, men E. T. Kristensen meddeler i Vejle Amts Folkeblad Nr. 35 (1908), at dette i Fremtiden er umuligt, da Blokken er bleven særlig godt istandsat og forsynet med Panser. På Brøndværket er indskrevet passende små Vers, forfattede af E. T. Kristensen. Et Billede af Kilden i dens restaurerede Skikkelse

findes i Tidsskriftet »Nær og Fjærn« 1924, 433, og et nyt Fotografi af den aftrykkes her. Kilden besøgte forhen St. Hansaften af mange Vejleboere, der denne Aften dansede efter Musikledsagelse ved Kilden. Der skal være sket mange Helbredelser ved denne Kilde i gamle Dage¹⁾.



Helligkilden i Vejle Nørreskov.

[Hellig] Kilde (Kolding) i Dyrings Have, Søgade Nr. 55. 1920 husker en Mand at have besøgt Kilden og drukket af Vandet, der ansås for helbredende. Et stort Kohorn var anbragt som Bæger ved Kilden (Brønden), der stod åben til omkring 1887, da et Barn faldt i den. Det blev dog reddet, men Politiet påbød, at der skulde lægges et Dække over Vandhullet, hvori der så blev anbragt en Pumpe. Vandet *står lige* op til Dækket²⁾.

¹⁾ Om Kilderne ved Vejle se: Danske Atlas V, 953 A. H. H. Smith: Vejle og Omegn 1882, 117 f. N. R. 130-32. Trap³ V, 286 E. T. Kristensen i Vejle A. Flkbl. 1907, Nr. 139, Vejle A. Avis 1915, Nr. 29,34. Vejle A. Flkbl. 9/11 1923. — ²⁾ D. F. S. 1906/31; opt. af I. O. Brandorff.

St. Annæ Kilde (*Bjerge Herred, Rårup Sogn*), fandtes Øst for Rårup Kirkegårdsmur. På Kirkegården er et vådt Bælte i lige Linie efter Kilden. Alteret i Kirken står i Vandbæltet, og man siger, at Vandet har sin Hellighed herfra. En Lavning Nord for Kirken hedder Kapeldal, så der har sandsynligvis været et Kapel her — måske før Kirken byggedes. 1808 nævnes, at der ved Rårup Kirke har været et St. Ane Kloster. Kilden besøgte St. Hansaften og Natten før St. Annæ Dag (²⁶/₇). Vandet var godt mod alle Sygdomme, og man fortæller om mange Underkure og Mirakler ved denne Kilde, meddeler Nissen-Ramten o. 1893¹⁾.

Hellig Kilde eller *Horsenskilden* (*Hatting Herred, Tyrsted Sogn*) på Dagnæs mod Øst under Bakken ud mod »Flasken«. Krøblinge, Spedalske, Børn med engelsk Syge og Øjensvage måtte ikke selv komme til Helligkilden. Vandet skulde hentes af en anden. Det måtte kun bæres ind ad en Bagdør og det kærtagnes af den Lidende inden det brugtes. Endnu i 1890'erne mindedes mange, at Kilden navnlig besøgte Valborg- og St. Hansaften. Mange Horsensboere besøgte Kilden, deraf Horsens-Navnet²⁾. Det er måske denne Kilde, som den 25. April 1925 blev fundet på Købmand Jens J. Jensens Mark ved Dagnæs ved Horsens. Da det viste sig at være endog udmærket Drikkevand, hvilket en Analyse fra Horsens Nørre Apotek yderligere godtgjorde, besluttede man at gøre Brug af det. Der er nu lavet 3 Samle- og Rensebrønde, hvor Vandet opsamles fra Årerne, og Kilden giver nu en Vandmængde af godt 6000 Tdr. Vand i Døgnet³⁾.

1) Resen VI, 579. Hoffman IV, 757 (o: Danske Atlas IV, 143). N. R. 128 Fr. Holm: Fra Bjerge og Hatting Herreder, 17. Trap⁵ V, 344. — 2) N. R. 127. Fr. Holm, 17. Trap⁵ V, 351. — 3) Kolding Avis ¹⁵/₇ 1925.

Hellig Kilde eller *Dronningkilden* (*Hatting Herred, Ølsted Sogn*) fandtes kort Sydøst for Ølsted Kirke i Bredemade og besøgtes $\frac{30}{4}$ og $\frac{28}{6}$ af mange Mennesker. Kilden, der omkring 1893 havde været glemt i længere Tid i Eggen, benævntes også med Navnet *Dronningkilden*¹⁾. 1756 meddeles, at Kilden fandtes på »Kilde-Skifter«²⁾.

Nissen-Ramten³⁾ nævner en Kilde i *Engom Sogn*, men da han ikke har kunnet få ordentlige Oplysninger om denne Kilde i Eggen, mener han, det er en Fejltagelse. Jeg har heller ingen Meddelelser kunnet finde om en hellig Kilde i *Engom Sogn*, og nærer da samme Anskuelse som N. R. Kender stedkendte Folk noget til den Sag?

Hellig Kilde (*Nørvang Herred, Hornstrup Sogn*) fandtes på Stejlbjærg ved Bredballe. Kildens Plads kunde omkring År 1900 påvises ved Fugtighed i Jordbunden, men selve Kilden havde da nok været glemt i mange År⁴⁾.

Vor Frue Kilde (*Nørvang Herred, Sindbjerg Sogn*) fandtes Østsyd for Sindbjerg, og holdtes endnu ved Magt 1638⁵⁾.

Svends Kilde (*Nørvang Herred, Vindelev Sogn*) ved Landevejen. Dronning Dagmars Svend skal have vandet sin Hest i den på en Ridetur fra Skanderborg til Ribe. Stedet påvistes 1923, men der er nu udgrøftet. Denne Kilde har vel næppe været hellig⁶⁾.

St. Peders Kilde (*Nørvang Herred, Ø. Nykirke Sogn*) fandtes udenfor Kirkegårdens Mur på en Bakkeskråning. Over Kirkens sydlige Indgang findes St. Peder med Nøglerne udhugget. Kilden nævnes 1638⁷⁾, 1746⁸⁾

¹⁾ N. R. 126. — ²⁾ Langebechs Excerpter, 60. Danske Atlas IV, 141. Vejle A. Flkbl. 1905, Nr. 229. Fr. Holm, 17. — ³⁾ 233 (∴ Vejle A. Flkbl 1905 Nr. 229). — ⁴⁾ D.F.S., B 26: 2301. — ⁵⁾ Danske Saml. 2 R. IV, 66. Trap⁹ V, 365. — ⁶⁾ Indb. t. Stednavneudvalget 1923. D.F.S. 1906/31; Opl. af $\frac{17}{5}$ 1923 fra Lærer P. Andersen. — ⁷⁾ Danske Saml. 2 R. IV, 63. — ⁸⁾ Indb. om Købst. og Amterne 1743 (R.A.)

og 1768¹⁾, og der berettes, at den aldrig bliver tør, uagtet den ligger højt. Sagnet fortæller, at Kirken skal have været Sømærke for Vesterhavet, skønt Afstanden er 10¹/₄ Mil! En Sømand så' i Måneskin det hvidkalkede Tårn, da han var ved at strande — og blev reddet. Til Gengæld skænkede han Kirken store Gaver. I denne Forbindelse skal bemærkes, at *Læborg Kirke (Malt Herred)* også siges at have været Sømærke, skønt denne Kirke ligeledes ligger mange Mil fra Vesterhavet. Ved *Læborg Kirke* var også en Helligkilde. Hvorledes Sagnet om disse to Kirker som Sømærker er fremstået, er vist vanskeligt at få opklaret²⁾.

Hellig Kilde (Nørvang Herred, Give Sogn) var ved Give Kirkegårdsdiges Sydside, men blev fyldt, da Diget blev sat. Kilden har måske været helliget St. Nikolaus ligesom Kirken. Kildens Vand brugtes af Folk, der drog til Give Marked — samt i Husholdningerne i tørre Somre³⁾.

Hellig Kilde eller *Helgenkilde* (samme Sogn) fandtes ved Bæksgårde, hvor den opvædede på en Bakke. 1768 nævnes den som Lægedomskilde og besøgte²³/₆. Den vanhelligedes af en skabet Hest⁴⁾. Det må sikkert være denne Kilde, som nævnes med Navnet *Helgens Kilde* under Ø. Nykirke Sogn i Danske Atlas V, 981.

Hellig Kilde (samme Sogn) fandtes ved Ejendommen Møldamhus, og lå tidligere frit på Marken. E. T. Kristensen opfordrede Ejeren til at istandsætte Kilden, da han for en Del År siden besøgte den⁵⁾.

¹⁾ Indb. 1768 til Biskop Block (Afskr. i D.F.S. B 26) Trap³ V, 370. Endvidere Hoffman IV, 731 (i: Danske Atlas V, 981). — ²⁾ D.F.S. 1906/31. — ³⁾ D.F.S. B 26: 2313. — ⁴⁾ Abildgaards Dagbog 1771, Nr. 4, 26. (Natmus. II Afd.) Trap³ V, 373. — ⁵⁾ D.F.S. B 26.

Hellig Kilde (Nørvang Herred, Tyregod Sogn) fandtes i Toppen af en Lyngbakke på Sejrup Hede. Der var Vand i den selv i den tørreste Sommertid. Kilden besøgte forhen af syge Mennesker, meddeles i en Optegnelse 1924¹⁾.

Haraldskjærs Kilde (Tørrild Herred, Skibet Sogn) på Haraldskjærs Mark tæt ved Skibet Å, omtrent i lige Retning mellem Haraldskjær og Papirfabrikken. Sagnet fortæller, at Navnet stammer fra Harald Blåtand, der skal have boet på Herregården Haraldskjær. En hedsensk Konge [hvem?] skal være blevet døbt i Kilden og taget den kristne Tro. Kilden nævnes i Indberetningen til Ole Worm 1638²⁾, og bliver første Gang vidtløftigt omtalt i Pastor Lorenz Casparsen Buchholz' (Præst i Bredsten 1755—1772) Beskrivelse af Tørrild Herred³⁾, hvor der meddeles, at Kilden ved Haraldskjær fandtes 1690 af en blind Mand.

»Han blev ledet der forbi om Sommeren, og da ham blev sagt, at der fandtes noget Vand, som skal have opvældet af et Muldvarpeskud, fik han i Sinde at ville læske sin Tørst og bade tillige sit Ansigt, hvoraf hand skal have funden en uformodentlig, dog glædelig Virkning i Henseende til sit Syn. Dette bragte strax Vandet i Udraab, og blev derefter indrettet paa Stedet en liden Brønd, forsynet med et Træeværk, og en Blok, til at samle en godvillig Gave udi til Sognets Fattige. Endog fra bortliggende Steder besøges nu denne Kilde flittig paa de 2de sædvanlige Tider om Aaret, Woldborg og St. Hansaftener. Især føres mange syge Børn hertil, som baade toes og faar noget at drikke af Vandet, hvorefter de lægges til Søvn, og saa mange, som da falde i Sved, siges i Almindelighed

¹⁾ D.F.S. 1906/31 : 2314. — ²⁾ D. Saml. 2 R. IV, 66. — ³⁾ Udg. af Kantor Heltoft i Vejle Amts Åarb. II 1924; I 1925.

at blive hjulpede. Forræsten forstaaer ieg ikke at dømme om dette Vands egentlige og indvortes Kraft, men kand aleene sige dette, at det er rent og vel-smagende¹⁾.

Her har vi altså et Eksempel på en Helligkilde — ikke, som Reglen jo hyppigst er, fra Oldtid og Middelalder, men fra så sen en Tid som henimod År 1700, da den herskende Tendens ellers gik i Retning af at udrydde Troen på Helligkildernes Kraft. *Carl Klitgaard* formoder²⁾, at det ikke er usandsynligt, at Kildeopdagelsen ved Haraldskjær står i Forbindelse med Genopdagelsen af Magshøj Kilde på Låland, for hvis Lægedomskraft Pastor Johannes Rasch 1681 reklamerede så stærkt i »Extraordinaires Maanedlig Relationer« for August — Datidens eneste danske Avis³⁾.

I en Indberetning om Kolding og Koldinghus Amt i Aaret 1735⁴⁾ hedder det i § 24 om *mærkværdige Kilder i Amtet*: »Endelig findes den mærkværdigste Kilde ved Haraldskær 4 Mile norden Kolding, som aarligen St. Hans Aften bruges af syge Mennesker; men disse Vandes Natur og Egenskab beror paa erfaren Medicis' Prøve.« —

Kilden besøgte til langt ind i det 19. Århundrede. De besøgende hjembragte også af dens Vand. Når Kilden var tom, fyldtes den med Vand, som ogsaa var helbredende! Linnedet fra de syge Kroppe skulde efterlades ved Kilden. I ældre Tid skal det være blevet brændt, men i det 19. Århundrede mente man, at Fattigfolk brugte det, når det var rensat. Inden man rørte Linnedet, skulde man spytte på Fingrene⁵⁾. Kildemarkedet den $\frac{23}{6}$ besøgte bl. a. af en Mængde

¹⁾ Vejle A. Årb. 1924, 257 f. (jfr. Vejle A. Flkbl. $\frac{6}{12}$ 1923). — ²⁾ Jyllandsposten $\frac{20}{2}$ 1925. — ³⁾ Kirkeh. Saml. 5 R. IV, 777 ff.; jfr. Hist. Årb. for L-F. 1924, 52. — ⁴⁾ Kolding Raadstuearkiv — ⁵⁾ N. R. 179.

af Vejle Bys Beboere. Ved Markedet var forskellige Forlystelser. En Mand (Dørken Skomager, Tyregod Sogn) gik rundt med en Kukkasse eller Perspektivkasse på Ryggen, hvori man kunde se »hele Verden«. En »Landsby-Spillekanter« spillede på sin skrattende Fedel til enkelte Danse som Polsk, Engelsk eller Skotsk. På Grund af Uorden og Uroligheder ved Markedet blev det forbudt omkring 1850, og ved denne Tid tabte Kilden ogsaa sit Ry¹⁾.

En *Sundhedskilde* (*Tørrild* Herred, *Bredsten* Sogn) fandt Nissen-Ramten o. 1893 blandt nogle andre Kildevæld omtrent midt i Kjærbølling By. Kilden, der udmærkede sig ved sin Vandrigdom og var dyb og farlig, søgtes meget som Sundhedskilde²⁾.

Stødbækkilde og *Sølvkilden* (samme Sogn) nævnt 1638³⁾ har næppe været hellige.

Thyras Kilde (*Tørrild* Herred, *Jelling* Sogn) fandtes på den nordre af Kongehøjene i Jelling og nævnes allerede 1591 som en Kilde »fra Bunden opført med Sten, hvorfra daglig tages Vand af de omboende, i Omkreds 47 Alen«⁴⁾. 1638 meddeles, at denne Kilde er imod al Naturlighed og sat med store Sten i Bunden⁵⁾. 1683 meddeles, at Kilden altid holder Vand⁶⁾. I Jelling liber daticus (antagelig fra 1750—1800) oplyses, at der er gravet noget foroven i nordre Side af Højen for at undersøge »Kilden«s Beskaffenhed, men man nåede ikke til Ende, hvorimod Vandmængden fra den Tid af var formindsket til et Tværmål af 8—10 Alen. Kilden var da så dyb, at en Stage på 13 Alen ikke kunde nå Bunden, og i Kilden havde

¹⁾ A. H. H. Smith: *Vejle og Omegn*, 44 f. Endvidere Indb. om Købstædernes og Amternes Tilstand 1743 (R. A.) Museum VI, 31 Trap⁵ V, 383. D.F.S. 1906/31, B 26. — ²⁾ N. R. 177. — ³⁾ D. Saml. 2 R. IV, 69. Trap⁵ V, 304. ⁴⁾ Om Thyras Kilde, se især Hans Kjærs Afhandling i *Vejle A. Årb* 1913, 130—144. — ⁵⁾ D. Saml. 2 R. IV, 67. — ⁶⁾ *Danske Studier* 1919, 42.

været »mangfoldige Carusser«. 1721 og 1722 meddeles, at Kilden er helt udtørret; 1766 meddeles derimod, at den sjældent udtørres, ikke en Gang i varme Somre. 1797 meddeler Præsten, at Kilden oprindeligt havde sin Plads på den flade Jord, men ved Dronning Thyras Død blev Jord kastet op om Kilden og fra den førtes Rør op igennem Højen, så Vandet kunde vælde ud af Toppen. Fra Højens øverste Rand var der 8 Alen. Vandets Dybhed var kun 3 Alen. . . »Til denne Brønd er Indgang fra Nordersiden i Jevnhed med Vandets Overflade, at mand kunde mækelig komme dertil.« Til Tider var der så rigeligt Vand i Kilden, at det flød over og løb ned ad Højens Side, hvor det blev ledet i en Rende ned på Kirkegården og optaget i en Kumme der. Man brugte også af Kildens Vand til Thelavning (1820). Under en Vandmangel 1820 svandt Vandet bort, hvorfor Bønderne besluttede at rense Brønden og Kilden, men i Stedet for at få Kildevældet til at rinde igen, stødte Graverne på det kongelige Gravkammer, og dens Saga er ude.

På Grund af Kildens Beliggenhed på Toppen af en Gravhøj havde den Anseelse som Helligkilde og besøgte St. Hansaften. Der fortælles om mange Helbredelser, og Folk hentede Vand fra Kilden helt til 1820, omendskønt Helligheden forlængst var ophørt; thi allerede 1721 fortælles Vanhelligelsessagnet: En blind [skabet, byldebefængt] Hest blev vasket i dens Vand. Hesten blev rask, hvorimod dens Ejer som Straf blev blind. Hos Thiele¹⁾ fortælles i et Sagn, at Dronning Thyra beskyldtes for at være sin Husbond utro, men tre Dage efter hendes Begravelse sprang en

¹⁾ Danmarks Folkesagn² I, 17.

Kilde ud af Graven, hvorved hendes Uskyld blev bevist. Fra Jellingegnen fortæller Sagnene fra Nutidstraditionen endvidere, at Thyra var en hellig Kvinde; hun havde bygget Thyregod og Tørring Kirker. Da hun blev begravet, sprang Vandet ud af hendes Bryster, hvorved den hellige Kilde på Gravhøjen fremvældede. — Kildens mærkelige Plads har givet Anledning til Forklaringer (Almuen har jo bl a. ikke kendt til Hårrørskraften). Den formentes således at få sit Vand fra Fårup Sø, hvorfra det blev ledet igennem Rør; et Springvand fik det til at springe op i Højen, da Dronning Thyra skal have lidt meget af Tørst i levende Live. En Variant fortæller, at Vandet blev ledet gennem Kobberrør nede i Jorden fra en Høj på Rugballe Mark til Jellinghøjen¹⁾. I Virkeligheden er »Kilden« fremkommet ved, at man har gravet ned i Højen ovenfra. Senere Sammenskridninger af Jordlagene har tilfældig lejret sig således, at der stadig kunde stå Vand i det dybe Hul. Vi kender adskillige Eksempler andetsteds fra om en Vandsamling i et Hul på Toppen af en Høj, og dette har givet Anledning til at antage Tilstedeværelsen af en Helligkilde.²⁾

Hellig Kilde (Tørrild Herred, Hover Sogn) fandtes i Hovertoft Eng på Helligkidelodden. 1893 huskedes kun Navnet Helligkidelodden. Glemselen skyldes måske Haraldskjærskildens Berømmelse, men Navnet tyder dog på, at her har været en hellig Kilde³⁾.

St. Folkvards Kilde (Elbo Herred, Ullerup Sogn) fandtes endnu 1908 tæt Øst for det Sted, hvor Ullerup Kirke lå. Kilden var et almindeligt Vandhul og ejedes

¹⁾ D. F. S. 1906/31, B 26 N. R. 182 b. — ²⁾ Hans Kjær, 132, 135. Endvidere Resen VI, 744 f. Nye Tidender om lærde og kuriøse Sager 1740, Nr. 12. Danske Atlas V, 988. Ano. 1840-41, 169. Trap¹ II, 901 ff. Trap² V, 393. — ³⁾ N. R. 220. D. F. S. 1906/31. Trap² V, 399.

af Fredericia Kommune. 1638 nævnes den som et Vandspring, der i gamle Dage var meget navnkundig, ligesom der ved Kilden skulde være sket Mirakler (efter gamle Folks Beretninger) på syge Mennesker. Der fandtes dette År endnu »Skabelon« af den tidligere træindfattede Helligkilde. Ullerup Sogn blev inddraget under Fredericia Købstad til Befæstning 1650¹⁾.

Korskilde (Elbo Herred, Erresø Sogn) fandtes i Erresø Bys vestre Del ved et lavt og sumpet Sted, nogle få Favne Nord for Gaden Ved Udgravninger er der fundet en umådelig Mængde Dyreknogler dér, som viste sig at stamme fra vore almindelige Husdyr, men Husdyr af langt spinklere og mindre Størrelse end nu til Dags. Navnet Korskilde tyder på, at der må have stået et Kors ved Kilden, vel sagtens i Middelalderen. Der er måske Forbindelse mellem Kilden og et Hovsted, som har ligget lige over for Kilden på den anden Side Gaden. Ved den gamle Offerkilde har man så i kristen Tid rejst et Kors, enten for at fremhæve Stedets Hellighed eller besværge dets onde Ånder. Helt i den nyeste Tid gik der — i Mørke — Spøgeri ved Kilden, og man skyndte sig forbi Stedet om Aftnerne. Det er *Henrik Ussing* som har behandlet »Korskilde og Hovsted« i Erresø, og han har i sin Afhandling²⁾ herom angivet en Retningslinje, hvorefter hvert gammelt Helligsted burde undersøges.

En *Kilde*, nævnt 1638, som forhen beliggende ovenpå Landhøj på Erresø Mark, har næppe været hellig³⁾.

Korskilde (Elbo Herred, Tavlov Sogn) fandtes Nordvest for Skjærbæk By ved Vejen til Brunsmose. 1638⁴⁾

¹⁾ D. Saml. 2 R. IV, 80 (o: Hugo Matthiesen: Fredericia 1911, 3; J. J. Ravn: Holmans og Elbo Herreder, 291). Trap⁵ V, 407. D. F. S. 1906/31. —

²⁾ Festskrift til H. F. Feilbergs 80 Års Dag 1911, 466 f. — ³⁾ D. Saml. 2 R. IV, 80. — ⁴⁾ D. Saml. 2 R. IV 79.

og 1766¹⁾ nævnes den som Korskilde eller *Helbredskilde*, men disse Navne kendes ikke i Danske Atlas²⁾ (1769), hvor den hedder *Runds Kilde*; ligeså hos Nissen-Ramten³⁾. Kilden gav tidligere meget Vand, men det ledes nu bort gennem Drænsrør. Kilden havde Helbredskraft mod mange Sygdomme, men denne Kraft tabtes, da nogle Bæster toedes i den (1766). Besøgsaftenen var $\frac{23}{8}$ eller $\frac{14}{9}$ — måske begge Aftner — til omkring 1849—50 (N. R.).

Hellig Kilde (*Holmans Herred, Skjærup Sogn*) på Kappelager tæt ved Skellet mellem Klattrup og Skjærup Bymarker. Kilden er kendt af Folk endnu, men af Kapellet er kun Navnet tilbage⁴⁾. 1638 nævnes, at Kilden var meget anset i gamle Dage⁵⁾.

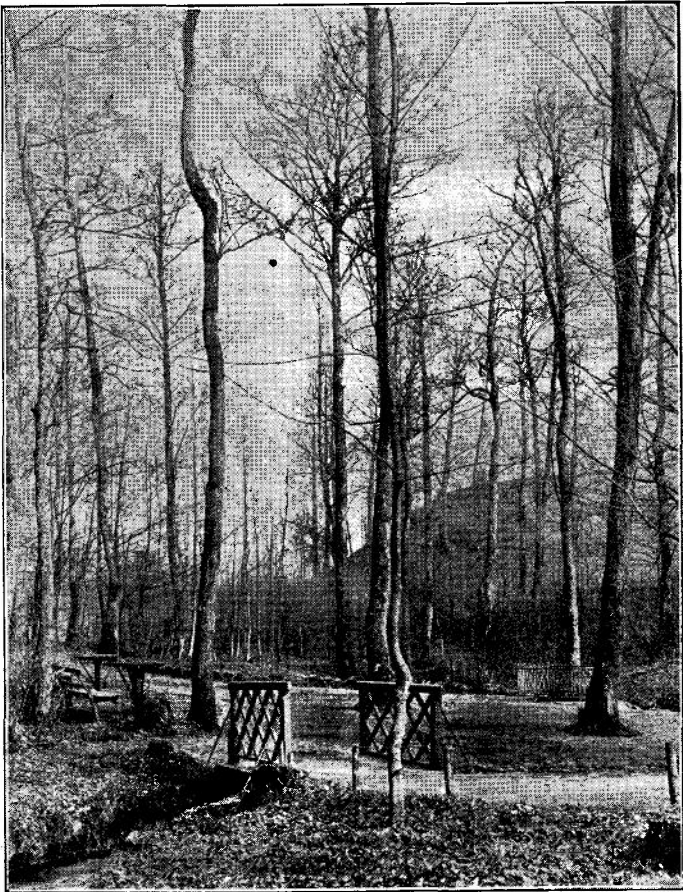
Thyras Kleve (samme Sogn) findes Nord for Skjærup By, hvor den har sit Udløb af en lille Bakkeskråning ved Engen. Kilden er nu kun en lille Grøft, hvori Vandet er klart og velsmagende. Kilden skal have tilhørt en gammel Kongsgård, som nu er forsvundet. 1766 meddeler Præsten, at Bønderne brugte Kildens Vand »som en Medicin udi hidsige Sygdomme og mange Gange med god Virkning«. Sagnet fortæller, at Dronning Thyra (deraf Navnet; *Kleve* \circ : *Kløft*) lod hente Vand fra denne Kilde, når hun boede på Tirsbæk Nord for Vejle Fjord⁶⁾. Hendes Tjener tabte engang Sølvbægeret (eller Guldbægeret), som han skulde tage Vandet med, i Kilden, og kunde ikke få det op igen. Thiele⁷⁾ beretter, at Dronning Thyra ofte boede på en Gård i Skjærup, som derfor endnu kaldes »Gamle Fruens Gaard«⁸⁾.

¹⁾ Indb. 1766 (Grønlundske Papirer). — ²⁾ V, 968. — ³⁾ 136. Trap³ V, 412. — ⁴⁾ N R. 226. — ⁵⁾ D. Saml 2 R. IV, 79 (\circ : J. J. Ravn, 42), Trap³ V, 417. Årsskrift for Vinding Højskole 1922, 50. — ⁶⁾ Hoffman IV, 721 (\circ : Danske Atlas V, 970). Jonges Chorographi, 588. — ⁷⁾ Danmarks Folkesagn³ 1843 I, 17 f. — ⁸⁾ Endvidere J. J. Ravn. 43. A. H. H. Smith: Veile og Omegn, 101. N. R. 134. Trap³ V, 417. Årsskr. f. Vinding Højskole 1922, 49 f.

Hellig Kilde (*Brusk Herred, Bramdrup Sogn*) ved den øverste Ende af Skovmølle-dammen, tæt ved Forlystelsesstedet »Marielund« (tidligere »Charlottenlund«). Kilden besøgte førhen St. Hansaften af syge, som man fortæller Ungdommen holdt Sjøv med¹⁾. Helt til den nyeste Tid er mange svagelige Mennesker daglig gået ud til Kilden for at drikke af dens Vand, og de skal være rådet dertil af Læger²⁾. St. Hansaften kogte man Kaffe ude i Skoven ved Kilden. Drengene fik nogle Skilling for at samle Kvas. En Håndværker var uvillig til at betale, hvorfor Drengene det næste År, under Påskud af at ville smide Ved til Bålet, væltede Kedlen, da Vandet var kogt. Skikken holdt sig til op i 1860'erne, da Ejeren forbød den. Man drak af Kilden og badede dårlige Øjne 20 Gange ad Gangen i dens Vand. Hvis en ung Mand eller Kvinde St. Hansnat kunde komme til at drikke af Kildens Vand samtidig med den han (hun) var forelsket i, vilde vedkommende gengælde Kærligheden, og de vilde blive gift med hinanden³⁾. Kilden kaldes ofte *Marie-kilden* efter det langt yngre Skovnavn og ansæes forhen for at være en Vandledning til Kolding Slot. (Danske Sagn⁴⁾). Under Troldhedebanens Anlæg gennem Kolding Skov var der stor Fare for at Kilden skulde forsvinde. Kommissionen ønskede at lægge Banelegemet saaledes, at Kilden vilde gaa tabt, men Konsul J. Ræder, Kolding, protesterede og bl a. henvises til en lille Udarbejdelse af P. Eliassen om, at det drejede sig om gammel Helligkilde. Protesten blev derefter taget til Følge og Kilden reddedes. For en Årrække siden er der sat et Rækværk om den.

¹⁾ E. T. Kristensen: Danske Sagn III, Nr. 1056, 1123. — ²⁾ N. R. 138. —

³⁾ Opt. af I. O. Brandorff. — ⁴⁾ Endvidere: Indb. 1743. P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid, 425 f. Kold. Folkebl. ²¹/₆ 1924. Trap³ V. 313.



Kilden i Kolding Skov. Fot. af afd. Redaktør B. Møller.

I Modsætning til de fleste Kilder kommer Vandet her *lige op* af Sandbunden. Den kogende Bevægelse ser meget interessant ud.

Kongens Kilde (Brusk Herred, Vilstrup Sogn) findes på Landerupgårds Mark Øst for Gården i en lille Lund. Der findes nu to Bassiner omsat med Sten,

vistnok fra Kildens Restaurering 1871. Det øverste er formodentlig den oprindelige Helligkilde. Kilden giver endnu rigeligt Vand, som benyttes af Landerupgård, idet to Stødhæverter driver Vandet fra Kilden til Gården. Man siger, at Kildens Vand er varmere om Vinteren end om Sommeren¹⁾. Til Ole Worm meddeles 1638, at Kongens Kilde i fordums Dage var meget anset af de gamle i Egnen. Sagnet fortalte da, at de danske Konger ved deres Valg her skulde præsenteres for Folket og vaskes i Kildens Vand. Når Kongerne gæstede Landerupgård, lod de hente Vand fra Kilden. Vandet fryste aldrig til, og Kreaturerne vilde ikke drikke af Bækken, som løber fra Kilden, ihvor tørstige de end var²⁾. 1687 meddeles, at Kilden kort forinden har været brugt som Fiskedam, men er ellers i slet Stand. Og hvad de gemene om Kilden »fabulere, er ikke værd at antegne saasom Ting, der har ingen vis Grund«³⁾. Resen meddeler⁴⁾ (o. 1670—80), at Kilden er god mod Øjensyge og Udslæt; det samme meddeler Nissen-Ramten⁵⁾ o. 1893. I en Beretning fra 1799, der skal findes på Landerupgård⁶⁾, kaldes Kilden for *Kongsbadet*, ligesom der sammesteds berettes, at der tæt Vest for Kilden har stået et Slot på en høj Bakke: *Kongsbanken*, hvor Harald Blåtand havde sit Sommersæde sammen med Dronning Thyra i hendes Enkestand. — I et Sagn fra Nutidstradition⁷⁾ meddeles følgende: »I Harald Blåtands tid skulde en mand i nærheden af *Landerupgård* have ejet et stykke jord, som han drev med et par stude, hvorpå var en såkaldt hellig kilde. I denne fik kongen lyst til at bade sig og lovede Ejeren, at han måtte tage

¹⁾ Medd. af Lærer L. Jespersen, S. Vilstrup. — ²⁾ D. Saml. 2 R. IV, 82 (o: Danske Sagn III, Nr. 1109). — ³⁾ Vejle A. Årb 1903, 174. — ⁴⁾ VI, 739. — ⁵⁾ 137. — ⁶⁾ Afskr. i D. F. S. 1906/31: 2375. — ⁷⁾ Danske Sagn III, Nr. 1110.

så meget jord ind til sin ejendom, som han med sine stude kunde ompløje, medens kongen var i badet. Manden tog kongen på ordet og indkredsede al den jord, der endnu i nyere tid var Landerupgårds ejendom. I en stor sten ved kilden lod kongen til erindring indhugge en del runer«. Beviset for Sagnet skal være dette, at Landerupgårds Marks Hjørner er runde de fleste Steder¹⁾. I anførte Sagn er det *Pløjemyten* (»Gefionsmyten«), vi har med at gøre. Fra mange Steder i Danmark kendes denne Sagntype. Mest bekendte er Myten om Gefion, der pløjede Sjælland ud, og Hellig Anders, der indred Slagelse Bymark — mens Kongen var i Bad — på et 9 Døgn gammelt Føl. *Axel Orlík* har behandlet hele dette Spørgsmål i sin Afhandling: *Gefion*²⁾, og Sagnet knyttet til Landerupgård behandler han da også, hvorfor jeg skal nøjes med at henvise til hans Undersøgelse af Spørgsmålet. I Nutidsoptegnelser om Kilden meddeles, at Harald Blåtand skal have badet i den, hvorfor Kilden hedder *Harald Blåtands Bad*. Nu tør ingen bade i den³⁾. Allerede Ole Worm nævner, at der findes en Runesten nær Kilden og Landerupgård. Et Brudstykke af denne, *Kongestenen* kaldet, fandtes 1910. Af Indskriften er følgende rekonstrueret: »... Harald [Go]rms [søns Søn ???] lod dette Mindesmærke gøre [efter]« »Om Landerup-Stenen er rejst af en Slægtning af Harald Gormssøn, som Ole Worm og efter ham alle senere Forskere antager, er naturligvis yderst usikkert«⁴⁾.

Stenkilde (Nr. *Tyrstrup* Herred, *Stenderup* Sogn) fandtes ved Præstegården⁵⁾.

¹⁾ D. F. S. 1906/31. — ²⁾ Danske Studier 1910, 1 ff — ³⁾ D. F. S. 1906/31, B 26. N. R. 137. Endvidere: Suhm: Hist. af Danm. III, 214. Hoffman IV, 701 (o: Danske Atlas V, 957). AnO. 1913, 128. Museum V. 2, 10. Trap⁸ V, 427 — ⁴⁾ Lis Jacobsens Udgave af Wimmers Danmarks Runemindesmærker 202, — ⁵⁾ Trap⁸ V, 436. Kold. Fikbl. ^{21/6} 1924.

Hellig Kilde (Nr. Tyrstrup Herred, Dalby Sogn) nævnes at have ligget ved Skårupgård. Den søgtes af og til som Lægedomskilde, men Nissen-Ramten fandt ingen Spor af Kilden, da han i 1890'erne eftersøgte den. Sagnene om Kilden var da også uddøde. Han havde fået Meddelelsen om denne Kildes vistnok tvivlsomme Eksistens i Løgstør-Eggen¹).

Hellig Kilde (Nr. Tyrstrup Herred, Ødis Sogn) vistes forhen på Bramdrup Mark — meddeles i Danske Atlas²). Endnu 1775 såes Spor af den gamle Kirke, hvortil Bramdrup og Højrup havde hørt³); måske har der været Forbindelse mellem denne Kirke og Helligkilden.

¹) N. R. 248. Vejle A. Flkbl. 1905, Nr. 229 Kold. Flkbl. ²¹/₆ 1924. — ²) VII, 149. — ³) J. N. Schmidt: Topographi over Slesvig 1861, 160. Kolding Folkeblad ²¹/₆ 1924.

ALMIND BY FOR 100 ÅR SIDEN

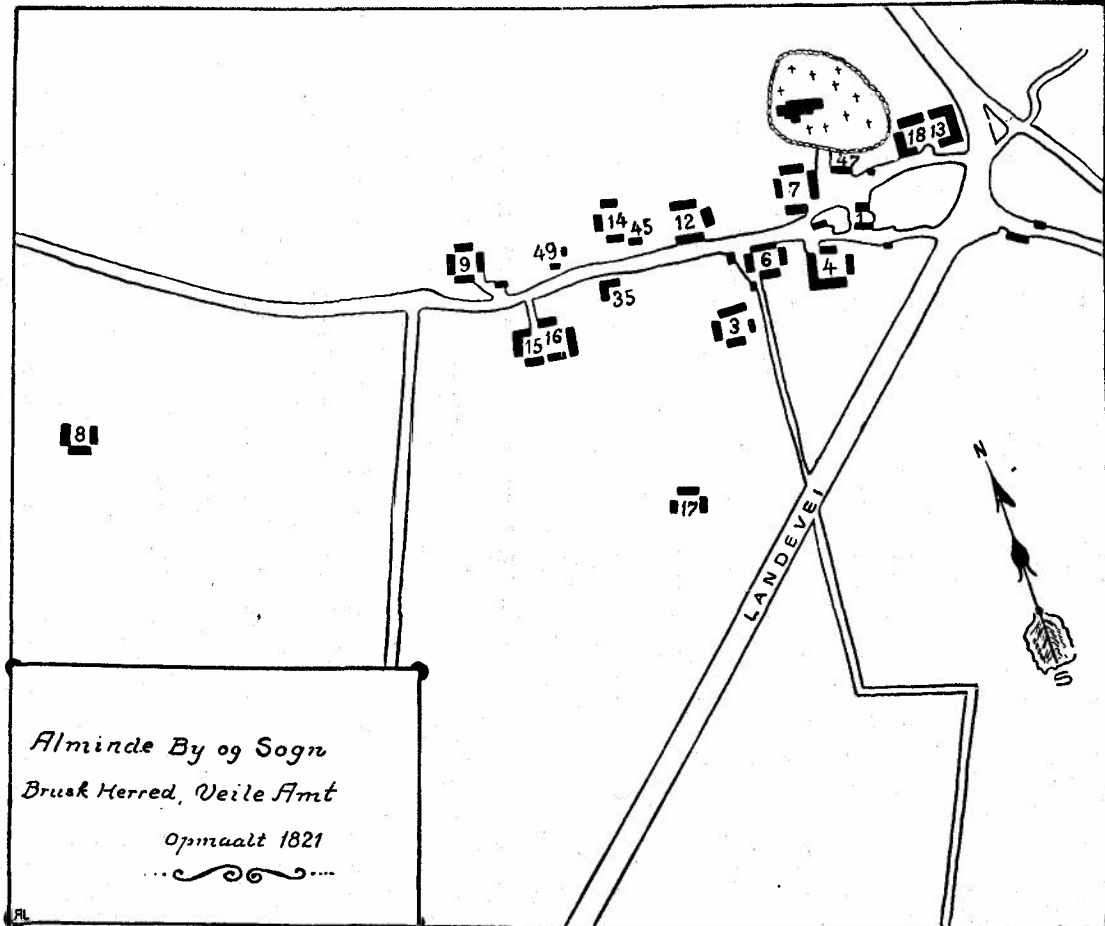
VED

POUL LINDHOLM

Omstående kortskitse giver os et billede af Almind by, som den så ud for 100 år siden (kortet er tegnet 1821).

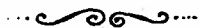
Vi vil nu foretage en vandring byen rundt og kigge indenfor til beboerne i hver gård og hvert hus, og vi begynder hos byens fornemste mand. Da der ingen præst bor i Almind, må det vel være degnen, og han bor i det hus, der på kortet er betegnet som nr. 1. Han hedder *Christen Brøndum* og er på den tid (1821) 46 år gammel. Hans kone hedder *Mette Kirstine Sørens-datter* og er en gårdmandsdatter fra Møsvrå. Muligvis træffer vi fremmede hos ham, ti han er en mand, der er kendt både fjærnt og nær for sin dygtighed til at helbrede benbrud. Kigger vi ud i køkkenet, får vi måske et glimt at se af hans 16-årige datter *Anne Marie*, der lærte sin fader kunsten af og med tiden blev næsten ligeså berømt som ham (»Mari Henriks«). Vi kunde nok få nogle timer til at gå i samtale med degnen, for han er en meget interessant mand, men vi må skynde os, for vi skulde jo gerne være færdig med vor rundgang i byen inden aften.

Tæt vest for skolen kommer vi til et hus. Det er kun ganske lille, er et af de såkaldte kassehuse, men vi må dog dærind, for det har spillet en ret stor rolle i Almind sogns historie. Det har næsten altid været



*Alminde By og Sogn
Brusk Herred, Veile Amt*

Opmaalt 1821



beboet af folk udenfor bondestanden. Fra 1719 til 1733 bebos det af sognedegnen *Hans Jensen*, dærnæst fra 1733 til 1739 af major *Johan Daniel Royan*, hvis enke 1742 afstår fæstet til billedhugger *Poul Iversen Stål*. Han døde 1746, og to år senere afstod dennes enke huset og fæstet til den bekendte *Niels Tøxen*, der var blevet afsat som præst i Veerst og nu i nogle år holdt en slags skole i Almind for unge studerende. Efter hans død 1755 boede hans enke dær indtil sin død 1762. Huset købtes da, og gadejorden fæstedes af en *Mads Jessen Hagen*, efter hvem *Karen Wøldike*, sal. Anker Rasmussens, fik stedet 1769. Efter hendes død 1795 købte *Poul Nissen*, der ejede den gård, *Søren Parbo* nu har, huset, og han solgte det vistnok år 1800 til præsten fra Skive *Frederik Vilhelm Wind*, hvis enke *Ane Margrethe Dreyer*, der forresten var en datter af Rasmus Dreyer, Dons mølle, 1802 solgte til *Søren Jensen*, der dette år afstod sin gård i Møsvrå til stesønnen *Jens Henrichsen*. Efter *Søren Jensens* død 1812 solgte *Jens Henrichen* huset til *Lars Hansen Koeds* enke *Else Kirstine Pagh*, og det er hendes søn *Hans Koed*, vi nu træffer som mand dær. Da han nogle år senere bebyggede sin kassehuslod (matr. nr. 41, den ejendom, *Jørgen Dam* nu har), er huset vist blevet brudt ned.

Tæt sønden for dette hus kommer vi til en stor gård (nr. 4). Manden dær hedder *Jens Sørensen* og er broder til degnens kone. *Jens Sørensens* kone hedder *Ane Dorthe Christensdatter*, og hun er født dær på gården, som i ca. 200 år havde været i hendes slægts eje og endnu den dag i dag er det, idet *Søren Parbo*, den nuværende ejer, er en sønkedattersøn af hende. *Jens Sørensen* og *Ane Dorthe*, der begge er 37 år gamle, har på dette tidspunkt tre børn, den 6-årige

Søren, der siden får gården, den 4-årige *Elisabeth*, der siden blev gift med Ole Nielsen i Egtved, og den 1-årige *Dorthe*, siden gift med sognefogden i Almind Christen Andersen. I gården opholder sig konens broderdatter, der halvvejs er opdraget dær. Da hun også hedder *Dorthe*, bliver hun, for ikke at forvexles med den lille, altid kaldet »Store Dorthe«, og dette navn blev hun ved med at bære til sin dødsdag.

I den næste gård, vi kommer til (nr. 6), hedder manden *Jens Andersen*. Han er fra Bølling og har giftet sig ind til gården for en halv snes år siden. Omkring 1830 udstykkede han gården, der forøvrigt var byens første selvejergård, og hovedparcellen med en del af gårdens bygninger solgte han til en mand, der hed *Andreas Albert Hjorth*, som tre år senere solgte til en mand ved navn *Niels Koed*. Det var kun et lille bolssted, men der er siden hen købt så megen jord ind, at det nu atter er bleven til en gård. Denne gård ejes nu af *Svend Vejgård*, hvis fader var Niels Koeds svigersøn.

Vi vandrer nu nogle få skridt mod sydvest og kommer da til Annexgården (nr. 3). Vi kommer på denne vandring forbi et par små huse, af hvilke jeg ingen rede ved på det første, men det andet er Annexgårdens aftægtshus, hvor vi træffer den gamle *Hans Knudsen*, der for 6 år siden afstod Annexgården til sin svigersøn *Jørgen Christensen*. Jørgen Christensen er broder til Jens Sørensens kone og altså født på Søren Parbos gård.

Havde vi været 35 år før på færde med vor vandring, vilde vi tæt vest for Annexgården være kommet til en anden gård. Den blev imidlertid ikke bygget op på sin gamle plads efter den store brand 1786, men flyttet ud på marken. Det er den, der hedder

Stemgård. En halv snes år senere solgtes toften, den havde ligget på, til *Jens Jensen*, hvis gård var brændt 1795. Han opførte nu sin nye gård på denne toft (nr. 17), men et godt stykke syd for vejen. Det er hans søn *Jens Jensen (Galschiøtt)*, vi nu træffer som mand på denne gård. To år senere må både han og hans kone *Sidsel Jørgensdatter* vandre i fængsel (vist på grund af forsøgt ildspåsættelse).

Vi begiver os nu atter op til vejen og fortsætter imod vest, hvor vi straks kommer til et bolssted, som ejes af klejnsmeden *Søren Jacobsen*. Han har for 9 år siden købt toften af Hans Conradsen på Stagebjerggård, hvilken gård lå dær indtil branden 1786. Medens naboen *Jens Galschiøtt* er en mand, det går tilbage for (han begyndte som gårdejer og ender som daglejer) er *Søren Jacobsen* en mand, det går fremad for. Han passer sin lille jordlod og sit klejnsmederi, og hans kone *Johanne Pedersdatter* passer sit hus og sin væv, og 1830, da *Jens Galschiøtt* er nødt til at sælge sin gård, kan *Søren Jacobsen* købe den. Gården brændte 1846, og *Søren Jacobsens* søn flyttede den da ud på østermarken. Nu ejes den af *Søren Jacobsens* sønnesøns søn *Niels Jacob Jacobsen*.

Den næste gård, vi kommer til, består af to halvgårde. Manden i den østligste af dem (nr. 16) går altid under navnet *Anders Conradsen*, skønt han hedder *Anders Hansen*. Han er fra Stagebjerggård og har fået sin nuværende gård ved for fem år siden at gifte sig med enken *Johanne Jensdatter*. De har to børn, den 4-årige *Christen*, der siden fik gården og blev sognefoged i Almind, og den 2-årige *Lene Kirstine*, der blev gift med *Jes Jessen* på Stagebjerggård.

Manden i den anden halvgård (nr. 15) hedder *Jacob Sørensen Krage*. Han afstår den nogle år senere til

sønnen *Søren Jacobsen Krage*, og denne udflyttede 1836 gården til Almind hede (den gård, Niels J. Kristensen nu har).

Skønt det ellers ikke er vor agt at besøge udflytterne, vil vi dog gøre en undtagelse med Stagebjerggård (nr. 8), da den ligger så nær ved byen. Den blev udflyttet umiddelbart efter den store brand 1786 af *Hans Conradsen*, hvis datter *Ane Margrethe* vi nu træffer som kone på gården. Hun er gift med *Jes Jensen* fra Viuf, men ingen af dem blev gamle på gården. *Jes Jensen* døde 1823, og enken giftede sig igen med *Christen Madsen* fra Jordrup, men de gik fallit 1827, og siden måtte »faster Grethe« kummerlig ernære sig ved at spinde for folk.

Vi går atter tilbage til byen og begynder da med den vestligste gård nord for vejen (nr. 8). Dens ejer hedder *Jens Iversen*, og han har fået den med sin kone *Christence Jacobsdatter*, der før havde været gift med *Jørgen Pedersen Almind*, hvis slægt havde boet på gården i godt 100 år. Denne gård blev nedlagt 1852, da ejeren købte Nålebjerggård, hvorunder han lagde noget af marken.

Lige udenfor gården ligger aftægtshuset, hvor vi træffer gårdens forrige ejer, den 80-årige *Christen Jensen Amhede*, *Jørgen Almind*s farbroder.

Lidt længere mod øst kommer vi til et helt nyt hus (nr. 49), som tilhører en 48-årig jomfru, *Thomine Birgitte Boserup*. Hun har for tre år siden fæstet grunden af *Jesper Knudsen* og opført huset dærpå. 1822 blev hun gift med en gårdejer *Nicolai Wulff* fra Egtved, og hun solgte da huset til *Søren Pedersen Priis*. Nu ejes huset af *Jørgine Jespersen*.

Vi kommer nu til en gård (nr. 14), hvor der bor et par unge folk *Jens Nielsen* og hans hustru *Kirsten*

Marie Nielsdatter. De har overtaget gården året i forvejen efter mandens fader *Niels Jensen*. 1846 blev denne gård flyttet ud på vestermarken (Elbækgård).

Det næste hus (nr. 45) er temmelig nyt. Det er opført ca. 1800 af *Christen Nielsen*. Denne havde som ganske ung haft en del af Annexgården i fæste, men forlod fæstet, da gården var brændt 1770. Kort efter fæstede han gård nr. XI, der lå omtrent dær, hvor nu telefoncentralen er. Midt i 1790erne købte han den til selveje og gav sig kort efter til at udstykke den. Både Frydenslund, Birkelund og Langkærhus er kommet dærfra. *Christen Nielsen* og hans kone *Kirsten Pedersdatter* havde ingen børn, men havde i tidens løb en hel del plejebørn, bl a. *Dorthe Simonsdatter*, der blev gift med *Anders Jensen Hoemann*, som byggede Frydenslund, og siden *Else Pedersdatter*, der blev gift med *Henrik Nielsen*. Disse to sidste er det, vi træffer som ejere af huset 1821. Ja, vi træffer en ejer til, ti *Henrik Nielsen* har lige solgt den ene ende af huset til rebslageren *Peder Vedstedsen*. Umiddelbart efter denne handel var det, at matrikulen gik over byen, og således gik det til, at dette hus fik to matrikulsnumre (45 og 46). Nu ejes hele huset af *Andrea Ottosen*.

Så kommer vi til *Jesper Knudsens* gård (nr. 12). Det er denne mands fader, *Knud Rasmussen*, traditionen nævner som ophavsmand til det bekendte mundheld: »A er såmænd fra Almind — Gud bejr'et«. Denne gård eksisterer ikke længere, idet den 1835 blev solgt til *Knud Grøn* og lagt sammen med dennes gård. Det er på *Jesper Knudsens* udmark, at *Jørgen Jørgensens* gård ligger.

Den næste gård (nr. 7) har lige skiftet ejer, idet *Mogens Hansen Buch* har afstået den til sin halvbro-

der *Jens Christiansen* og selv for øjeblikket er ifærd med at opføre sig en ny gård på søndermarken (Mogens Rasmussens). *Jens Christiansen* er ugift endnu, men hans moder *Kirstine Mogensdatter* er hos ham og styrer huset for ham. 1845 flyttede han gården ud på dens nuværende plads (Dines Chr. Pallesens).

Den næste bygning er »Slottet« (nr. 47), hvor en ung, nygift mand *Anders Villumsen* lige er flyttet ind. Han ejer dog ikke stedet endnu, men får først skøde på det næste år.

Så kommer vi til fattighuset (nr. 58). Det er kun lille, men dog bor der flere familier dæri. Vi besøger en enkelt af dem, den 81-årige *Thor Andreasen*. Han har været Almind en dyr søn, idet han allerede på dette tidspunkt har nydt fattigforsørgelse i 66 år og bliver ved med at nyde det til sin død 9 år senere. Dette fattighus opførtes kort efter 1800, og omtrent samtidig opførtes et til ude på heden. I 1810 kalder et fattiglem fattighuset i byen en arrest og forlanger at få plads i det på heden.

Dærnæst kommer vi til *Knud Grøns* gård (nr. 18). Ja, egentlig kan det knapt kaldes hans gård, for hans moder *Ane Knudsdatter* har skødet på den endnu, men det er da ham, der bestyrer gården. Denne gård er nu forlængst udflyttet (*Jørgen Jørgensens*).

Den næste gård (nr. 13), der oprindeligt hørte sammen med foregående, ejes ligeledes af en enke, *Magdalene Bertelsdatter*, og bestyres af hendes søn *Peder Nissen*. Da denne gård kort efter skulde ombygges, blev den flyttet over på den anden side af landevejen, dær, hvor nu tørreriet ligger. Dær blev den dog ikke ret gammel, ti da den 1859 solgtes til præstegård, blev den flyttet endnu et stykke mod øst.

Følger vi landevejen syd på fra sidstnævnte gård



og drejer så om ad Møsvråvejen, har vi strax på venstre hånd et lille hus, som jeg ingen rede ved på. 1801 var det beboet af en mand ved navn *Albert Jokumsen*.

Omtrent lige overfor, på højre side af vejen ligger smedjen. Smeden hedder på den tid *Laue Jepsen*.

Tilbage er nu kun et hus, som ligger lidt sydøst for skolen. Det er et gammelt kassehus, som igennem mange år beboedes af *Jens Hansen Hoemann*, der var fader til Anders Jensen Hoemann, som byggede Frydenslund. Jens Hansens søn Hans Jensen solgte huset til Poul Nissen, der ejede Søren Parbos gård. Kassehusloden blev siden frasolgt, og huset beboedes igen mange år af lejefolk.

Hermed har jeg så ført Årbøgernes læsere omkring til de på omstående kort aftegnede steder. Det er kun lidt, jeg har fortalt dærom, men dem, der måtte ønske nøjere besked, kan jeg henvise til en bog om Almind sogn, som jeg agter at udgive om kort tid.

DE FØRSTE KARTOFLER I DANMARK

VED
A. RAVNHOLT

I »Vejle Amts Aarbøger 1908« har C. Behrend givet en interessant Beretning om Tobaksavlens i Fredericia i det 18. Aarhundrede. Det var jo de i Aarene 1719—20 indvandrede franske Hugenotter, der indførte Tobaksavlens i Danmark. Denne Avl, der i en Aarrække blev af ret stor økonomisk Betydning, maa jo imidlertid nu næsten siges at være opgivet. Bortset fra Fredericia og Omegn samt nogle Steder i det sydlige Jylland¹⁾ og paa Fyn har Avlens af Tobak ikke, maaske dog med Undtagelse af en kort Opblussen i Krigsaarene, faaet nogen videre Betydning. Aarsagen her til maa naturligvis søges i, at vort Klima og Jordbund ikke i nogen særlig Grad egner sig til Tobaksavl; men tillige har den Omstændighed, at Avlens af Tobak tidligt blev belagt med Skat medvirket til, at denne ikke fik nogen særlig Udbredelse.

Tobakken var imidlertid ikke den eneste Kulturplante, som de landflygtige Kolonister førte med sig; thi det var ogsaa dem der indførte Kartoffelavlens her i Landet. Og selv om man naturligvis maa antage, at Kartofflens nok selv uden Hugenotternes Hjælp havde fundet Vej til vore Egne og Agre, saa er det dog værd at erindre, at vi skylder disse fremmede Folk, at Kartofflens blev kendt hos os. Thi medens

¹⁾ P. Eliassen: Historiske Strejftog i Koldingegnen.

Tobaksavlen som sagt ikke i Længden egnede sig til rigtig at slaa Rod i den danske Jord, har Kartoffelavlen bredt sig og holdt sig i saadan Grad, som man under den lange og trange Tid, der forløb inden den vandt Anerkendelse og Udbredelse, slet ikke skulde have troet.

De fleste Mennesker tænker næppe paa af hvor forholdsvis ny Dato denne nu saa uundværlige Kulturplantes Udbredelse er, ikke blot i Danmark men ogsaa for hele Europas Vedkommende. Fra sin oprindelige Hjemstavn Amerika — rimeligvis Peru — kom Kartoffelplanten omkring 1565 til Europa. Irland gør med Rette Krav paa Æren af først at have dyrket disse mærkelige Jordfrugter. Fra England forplantede de sig til Nederlandene, Frankrig, Elsas og Tyskland. 1588 menes de at være dyrket i Italien, og der berettes f. Eks. om, at Kartoffler i Aaret 1616 serveredes som en Sjældenhed ved den franske Konges Taffel¹⁾.

Det var dog langt fra noget uhindret Triumftog Kartoffelplanten havde gennem de europæiske Lande. De lærde, Botanikerne, henførte den nemlig ret hurtig til, ligesom Tobaksplanten, at høre til Solanaceernes Familie (Natskyggefamilien), der i sig huser flere meget giftige Arter. Kartofflen var dermed straks mistænkeliggjort, da man frygtede, at ogsaa den besad giftige Egenskaber²⁾. Selv længe efterat man var bleven klar over, at i hvert Fald Knoldene ikke var giftige, var Uviljen imod Kartofflen stærk blandt den jorddyrkende Befolkning.

Spørgsmaalet om hvornaar og hvorfra Kartofflen blev indført her i Danmark var længe Genstand for

¹⁾ Landøkonomisk Tid. I Bd , Pag. 389. ²⁾ Se nærmere herom i H. Kyrre: •Kartofflens Krønike• Kbhvn. 1913.

Tvivl eller Uvished. Saaledes skriver den bekendte Landøkonom J. Chr. Drewsen, Strandmøllen, efter i flere lange Artikler at have agiteret for Kartoffelavlens Udbredelse¹⁾: »Alt dette foregaaende leder naturligt til det Spørgsmaal: naar og hvorfra er Kartofflen kommen her til Danmark?« Dette var altsaa ca. 100 Aar efter Hugenotternes Ankomst. Selv mente Drewsen ikke at Kartoffelavlens var meget gammel hos os, »thi jeg erindrer, at min Fader har talt om dem som en Føde, der endog af de simpleste Folk foragtedes i hans Ungdom, og den Gang kun ansaas for Føde for Svin, som endog synes at forsmaa dem«. Redaktøren af »Landøkon. Tid.« den kendte Pastor Falk Rønne (Lyngby) Drewsens gode Ven og Medarbejder, som selv var født i Fredericia (1764) meddelte, at han i sin Barndom lærte Kartofflerne at kende hos Hugenotterne, »der dyrkede dem i Mængde og uddelte dem til andre, som ønskede sig samme; men«, siger ogsaa han, »man foragtede disse Jordfrugter som Menneskeføde og sagde, at man ligesaa godt kunde bide i et Stykke Lysetælle«.

Den Opfattelse som Falk Rønne her hævdede, at det var de franske reformerte, der indførte Kartoffler, kan da anses for sikker. Den reformerte Menigheds Præst J. M. Dalgas skriver saaledes:²⁾ »Det er Kartofflerne, vore Kolonister tildels skylder deres Underholdning, og man har dem at takke for, at de ere bragte til Fredericia«. — Det var jo i Aarene 1719—20 at de af Ludvig 14. forfulgte Hugenotter efter Regeringens Opfordring og Anvisning bosatte sig i Stabelbyen Fredericia. De fleste af disse Indvandrere var

¹⁾ Landøkn. Tid. I Bd. 1815. ²⁾ J. M. Dalgas: De reformertes Etablissement i Fredericia. Kbhvn. 1797, hvor der Pag. 20 siges: »at det er Kolonien, der har indført Tobaksavl, Kartoffler, Hvede og andre Slags Produkter.

først flygtede til Brandenburg, hvorfra de nu under Løfter om forskellige Friheder drog her op mod Nord. Det var stille, alvorlige Folk, hvis hele Færd prægedes af Arbejdsomhed, Strenghed og Pligttroskab mod deres egne Traditioner, hvorfor de »satte dybere Spor i Byens økonomiske Udvikling end noget af de andre Befolkningsselementer!').

Da Kartoffelavlens allerede den Gang var ret udbredt i Frankrig og Tyskland og havde udgjort en væsentlig Bestanddel af de indvandrede Fødemidler, er det naturligt, at de har ført Kartofflerne med sig. Her i Landet var de som sagt ukendte før den Tid, og det var saare langt fra at den indfødte Befolkning i Fredericia og Omegn saa med nogen Sympathi paa denne Avl eller selv søgte at optage denne. Der hengik derfor henimod et halvt Aarhundrede inden Kartoffelavlens vandt nogen Anerkendelse og Udbredelse udenfor de reformertes Kreds. I den Tid har disse nøjsomme Folk ved Siden af deres øvrige Agerbrug trofast og flittigt holdt fast ved Kartofflen der, som Pastor Dalgas skriver, udgjorde deres vigtigste Næringsmiddel, idet »et Fad Kartoffler ofte udgjør hele Familiens Maaltid«. Men det ser ikke ud til at de har gjort videre Anstrengelser for eller i hvert Fald haft Held med at udbrede Kendskabet til og Agtelsen for Kartofflen i nogen nævneværdig Grad. Ganske vist nævnes af og til (som ovenfor) at man forærede Potater til andre; Dalgas nævner ogsaa, at en af Kolonisterne »nedsatte sig i en Landsby 6 Miile herfra; han gjorde dem der bekendte med Kartoffler og nu dyrker man dem omhyggeligen i alle Landsbyer deromkring og velsigner den gode Fredericianer, der lærte dem at

*) Hugo Matthiessen: Fredericia 1650-1760. Kbhvn. 1911.

kende denne Frugt«. Men det har sikkert kun været spredte Tilfælde.

Da man omkring 1760 begyndte at interessere sig lidt mere for Kartoffelavlens Udbredelse, blev der skrevet flere Pjecer el. Artikler desangaaende. Provst Lüders i Lyksborg udsendte 1756 den første Bog angaaende Kartoffelavlen; han synes slet ikke at have noget Kendskab til at disse dyrkedes flittigt i Fredericia. Det samme er Tilfældet med Pastor J. K. Trojel, som 1766 skrev en Pjece »Om Kartofflens Avl og Brug«; den blev uddelt gratis til Befolkningen. Pontoppidan nævner 1769 kort, at »de reformerte planter Patater, Kaal og Botfeldske Roer«.

Derimod har Wilse i sin »*Fuldstændig Beskrivelse af Stabelstaden Fredericia*«, 1767, naturligvis en Omtale af Kartofflerne. Han siger at »der er kun faa Steder i Riget, hvor der avles saa mange Patater som her«. Om Maaden, hvorpaa Dyrkningen foregik, siges følgende: »Man udsøger de mindste Patater til Plantning, og det er kuns i Nødsfald, at man betjener sig af de store; de maa da skæres i Stykker, saa der kommer et Øje paa hvert. Omtrent først i Maj plantes de. 1765 skete det den 8. Maj. Jorden, som dertil bruges, har sidste Aar enten baaret Hvede, Erter, Boghvede eller anden Sæd, som ej hærder Jorden. Vinteren tilforn er Jorden blevet fællet, for Resten ey harvet; den gjødes ikke, medmindre den trænger høylig dertil; naar der nu skal plantes, gaar Plovmanden foran og med Ploven aabner en bred Fure; en anden følger efter og lægger en Patate efter den anden i Furen 1, ja vel $1\frac{1}{2}$ Alen imellem hver; den næste Fure som Ploven gjør, bedækker den med Patater besatte Fure, i den tredie Fure lægger man igen Patater, som igjen den fjerde Fure bedækker; i den

femte atter Patater, og saaledes bliver man ved; endelig harves Jorden meget vel over. Ved St. Hansdags Tider hypper man omkring dem lige som om Kaal, da man med Fornøjelse siden faar at se, at de Patater, som man i Begyndelsen havde tænkt at være satte alt for langt fra hverandre, nu brede sig saaledes, at de skjule den hele Jord med Grønt; nogle hypper dem ikke en Gang. Man lader dem blive saa længe i Jorden som man tør for Frost, thi de vinde derved i Størrelse, men kommer haard Frost i det samme, blive de gandske fordærvede. 1765 tog man dem op den 4. Oktober.«

Som man ser er Maaden hvorpaa man dyrkede Kartofler kun lidt forskellig fra den som anvendtes overalt i Jylland indtil man i vore Dage gik over til Anvendelsen af Maskiner. Med Hensyn til det Udbytte man fik fortæller Wilse følg. Eksempel:

»Jorden indeholder 240 □-Alen, bestaar af leret Jord, men bedret ved sædvanlig Agerdyrkning; den bar 1763 Tobak og 1764 Hvede. 1765 blev den beplantet med 1 Fk. af de smaa røde Patater, gav igen $5\frac{1}{2}$ Skp., det er 22 Fold. En Busk havde ofte 10 à 16 Patater ved Roden. Nu er 240 □-Alen næsten $\frac{1}{68}$ af en Tønde Land eller $\frac{1}{7}$ af en Skp.; havde man da i Følge heraf 38 Skjepper Patater af 1 Skp. Land. Der er den Planteur, der har avlet 12 Tønder Patater; de fleste spise de selv, de øvrige enten sælge de eller fede Svin med; til Brød, Stivelse eller anden Brug bruger endnu ingen dem her.«

Angaaende Prisen angives »den nøyeste Pris paa Patater« at være 12 Sk. pr. Skp. Det giver næsten 5 Rdl. for det som en Skp. Land, og 40 Rdl. for hvad 1 Td. Land kan give. »Hvilken Fordeel er al Ære værd«. Ganske vist beretter Provst Lüders, at han

har avlet 10 Td. Patater paa een Skp. Land; men det er kun fordi han har »brugt en saa meget desto større Umage udi alle Ting«; og selv med de Resultater man opnaar i Fredericia er »Pataternes Plantning af kendelig Nytte nok«. — Med Hensyn til de Sorter man havde at anvende, fortæller Wilse, at »her er to Slags 1) de med hvide Blomster og hvidagtige runde Rødder, undertiden af en Næves Størrelse; de ere noget porøse og af vandagtig Smag, men de er de bedste at lave Stivelse af. 2) De med violette Blomster og aflange Rødder af samme Farve, mindre men længere end forrige Slags, snart som Castanier.« Ud fra denne Beskrivelse at sige noget sikkert angaaende hvilken af de mange Arter, som siden da har udviklet sig, det har været, man oprindeligt dyrkede i Jylland vil formentlig være ugørligt.

Som Modvægt mod den Fordom, at Kartoflerne udpinte Jorden, saa der ikke kunde gro noget efter dem, anfører Wilse bl. a. at man ved at »rode omkring i Jorden efter Pataterne bearbejdede Jorden saa godt, at Plov og Harve deri ey gjorde nær saa god Tjeneste«. Man fortalte derfor ogsaa om Fredericias Jorders Frugtbarhed som Følge af den afvekslende Drift med Korn og Jordfrugter¹⁾. At Kartoffelavlens har været ret betydelig²⁾ synes at fremgaa af, at der i Kartoffeloptagningens Tid ofte kom Folk i Baade fra Fyn (Billeshave) for at hjælpe til med — som de udtrykte sig — at »bottel Patater«. Daglønnen herfor angives at være 1 Td. Kartoffler daglig eller 8—9 Skilling lybsk³⁾. Ved at opsamle hvad der ved Optagningen

¹⁾ Dalgas: Pag. 21: Ved Jordens Tilberedelse er Kornet blevet renere og bedre, hvilket har udgjort en ny Kilde til Gevinst for Byen. — ²⁾ Dalgas skriver 1797: Kartoffler udgøre paa nogle Aar en betydelig Exporthandel, der er saa desto fordelagtigere som den sjælden slaar fejl; en Kartoffelmark frembringer ligesaa meget uden Omkostninger som den bedste Mark besaaet med Korn. — ³⁾ Vejle Amts Aarbøger 1909.

var glemt eller spildt havde fattige Folk en betydelig Hjælp eller Fortjeneste, idet det hjalp godt til Vinterføde. Der berettes endogsaa at man i den Hensigt at bevare denne Hjælp for de fattige undlod at indføre forbedrede Dyrknings- og Optagelsesmetoder saasom Hyppeplogen, et iøvrigt smukt Udslag af menneskelig Hjælpsomhed i en Tid, da man jo ikke havde al Nutidens offentlige Hjælpemidler at henfalde til.

Men, som sagt, det blev ikke rigtigt til noget med Kartoffelavlens Udbredelse i det øvrige Land. Henimod 19. Aarhundredes Begyndelse stred adskillige af Datidens Forkæmpere for det landøkonomiske Omraade endda tappert derfor. Forkæmperne var jo foruden Drewsen og Olufsen især Præsterne (de rationalistiske) blandt hvilke først maa nævnes Pastor Bone Falk Rønne. Man paastod jo ogsaa, at Kartofflerne »ikke formaaede at vedligeholde Menneskets Kraft«, altsaa som Fødemiddel; imod dette henviste Falk Rønne til Irlænderne, »et Folk der nogenlunde har Klima tilfælles med os, og som bekendt for største Delen leve af Kartøfler, og ere dog stærke og kraftfulde Mennesker.« Men vi behøvede ikke en Gang at gaa til Udlandet, »thi vi have selv et Eksempel fra Danmark i de franske Hugenotter som leve i Fredericia.¹⁾ Iblandt disse gaves der for flere Aar siden hele Familier af 7 til 10 Mennesker som ikke brugte mere end een af to Tønder Rug aarlig til Brød og for Resten erstattede Mangelen af dette med Kartøfler«. Almindelig bekendt var det om disse Mennesker, at de spiste mangfoldige Kartøfler og desuagtet vare flittige og kraftfulde Arbejdere, »hvilke bragte Livet ligesaa højt, som de der foragtede Kartøffelføden«. —

¹⁾ Landøkm. Tid. 1815.

Naar det saaledes var Fredericia Bys Beboere der »brød Banen for Kartoffelavlens herhjemme,«¹⁾ er det jo ikke saa mærkeligt, at *Dalgas* i sin *Beskrivelse af Vejle Amt (1826)* om denne Avl bemærker, at »hen ad Fredericia ser man de fleste Kartoffler.« Fra Byen har Avlen da øjensynlig efterhaanden udbredt sig videre omkring. Om Kartoffelavlens Tilstand her i Amtet, altsaa for 100 Aar siden, siger *Dalgas* iøvrigt: »Kartofler dyrkes af alle, men for det meste kun i ubetydelig Mængde; især er denne Væksts Dyrkning meget forsømt i Vesteregnet og i Bjerge Herred, hvor man dog mest kunde trænge dertil. Selv henad Fredericia lægger man almindeligvis kun 1, 2 til 3 Td. paa en Gaard, da man endnu nu næsten kun bruger dem til Menneskeføde. Fredericia har længe haft en betydelig Kartoffelavl; men denne Vækst maa her mere betragtes som en Handels- end Foderplante, da kun en ubetydelig Del deraf opfodres til Kvæget, Resten for det meste konsumeres af Beboerne selv, ja, i fordums Dage endog forsendtes til fremmede Steder. — Paa Bygholm dyrkes Kartoffler i det store, og skal i Aaret 1825 være avlet 3000 Td. Paa Palsgaard er frembragt i Aaret 1825 ca. 1000 Td., en god Begyndelse der sikkert ikke vil blive derved. I Vejle har Amtmand Treschow givet et følgeværdigt Eksempel ved at gjøre Kartoffelavl til en Hovedsag i sit lille men energiske Landbrug. I Lilleballe, Dons, Follerup og Glud dyrke 4 Bønder Kartoffler i hundredtøndevis.«

Forskellige Præstegaarde, der jo i den Tid ofte var Foregangsstederne for nyt og forbedret Avlsbrug, synes ogsaa omkring Aarhundredets Begyndelse at have taget Kartoffelavlens op; *Dalgas* nævner saaledes: Øl-

¹⁾ Hugo Matthiessen: Fredericia 1650—1750.

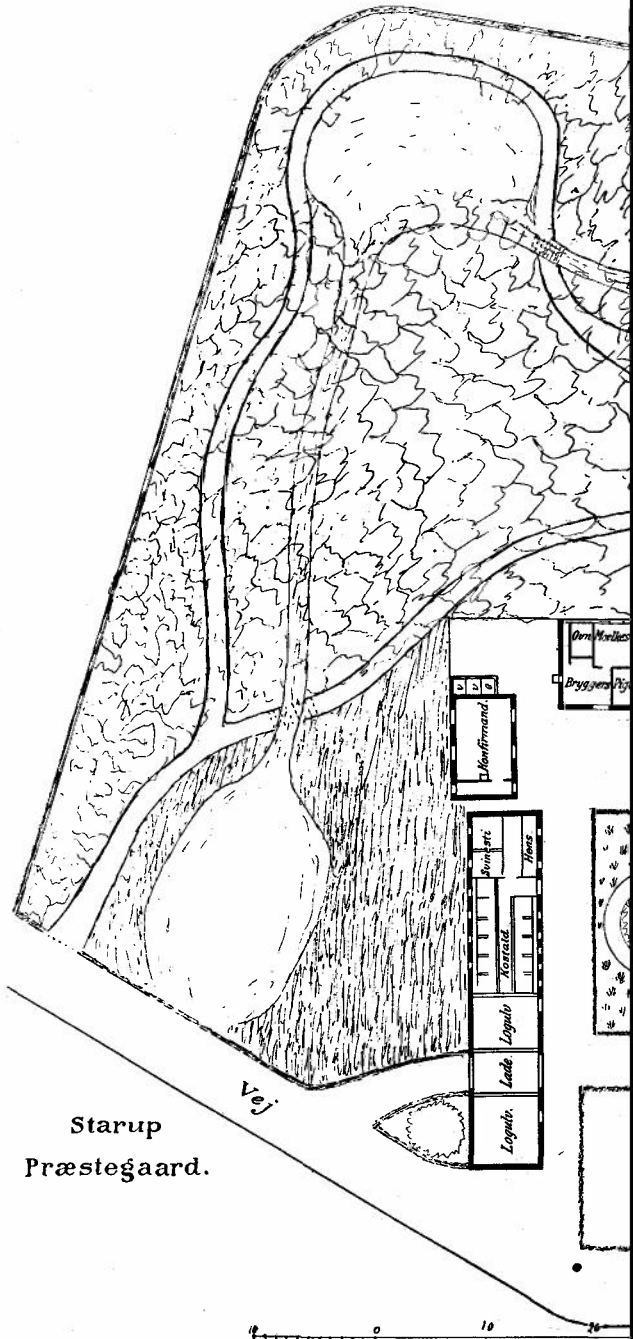
sted, Østersnede og Uldum Præstegaarde, hvor han har fundet 1 á 2 Td. Land tillagte med Kartofler. Ligeledes »skulle vigtige Begyndelser være gjorte« i Thyrsted og Løsning Præstegaarde, saaledes at det kunde siges at denne vigtige Væksts Dyrkning, »uagtet den stærke Modstand«, daglig vinder nye Tilhængere. »Gid det saaledes maa vedblive! Gavnligere Forandring i vort Agerbrug lader sig næppe tænke!«

Det stærkeste Fremstød for Kartofflens Anerkendelse og Udbredelse fik vi jo her i Landet, da der omkring 1760 indkom en Del tyske Kolonister paa de jyske Heder ved Karup og Randbøl.¹⁾ Men alligevel gik det langsomt, og 100 Aar efter dens Indførelse i Landet var der endnu adskillige Egne, hvor man enten slet ikke kendte eller ikke vilde dyrke Kartofler. 1815 udtalte saaledes Pastor Falk Rønne, at han dog haabede, »at de jo Tid til anden vilde finde mere og mere Adgang til tænkende og fordomsfrie Landsmænds Beskyttelse, saa de omsider skulle nyde almindelig Borgerret blandt Danmarks Jordprodukter.« Amtsprovst Lütken hævdede »at Kartøffeldyrkningen vilde kraftigen hjælpe til Landmandens Conservation og Statens Frelse for at lide under Hungerens skrækkelige Følger.« Endnu 1842 skriver Schytte i sit Værk om Skanderborg Amt: »Halvtredie Hundrede Aar ere henrundne siden Kartofflens Indkomst i Europa, og dog er det endnu langt fra, at den avles i den Mængde, som vi kunde og burde; det er saa langt fra, at Bondestanden i det hele lægger Vind paa denne særdeles nyttige Rodvækst, at dens Dyrkning næsten allevegne ikkun indskrænker sig til Husets Forsyning, eller, naar det kommer højest, til Fodring af et Par Krea-

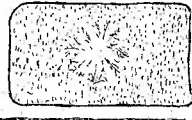
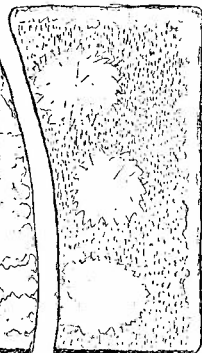
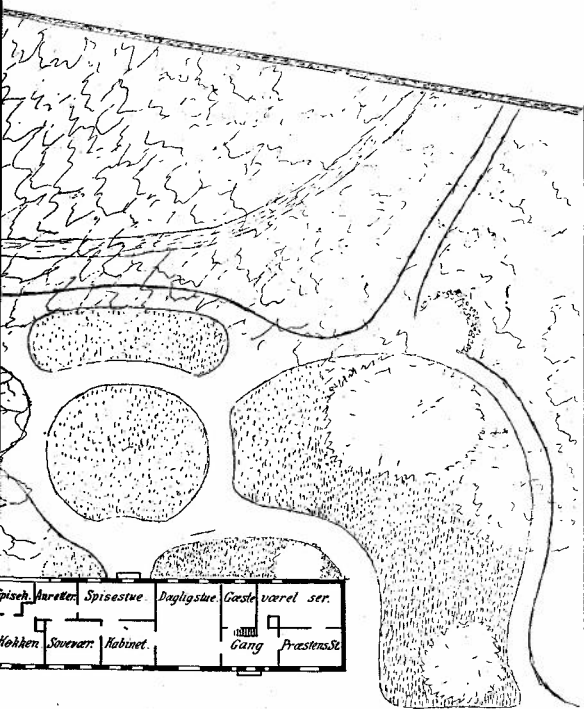
¹⁾ Se nærmere herom i Carstens: *Alheden og dens Kolonier 1839* og H. Kyrre: *Kartofflens Krønike 1913*.

turer.« — — Var Kartofflens Indgang i Landet saaledes beskeden og dens Vej — i Lighed med den grimme Ælling — lang og trang, saa var Sejren, den vandt, til Hæder og Værdighed og til »Borgerretten blandt Danmarks Jordprodukter« vel saa meget desto større. Og dog var det vel egentlig Verdenskrigen, da man begyndte at se sig om efter »Statens Frelse fra at lide Hungerens skrækkelige Følger«, der endelig bevirkede, at man ret kom i Tanker om Kartofflens uhyre Værdi som Næringsmiddel, ja, som vor sidste og bedste Redning og Tilflugt under den omvæltende og faretruende Krise.

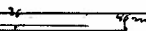
Samtidig føjede denne et nyt, om ikke just smukt, Kapitel til Kartofflens Saga her til Lands, nemlig hele Spekulationen med Kartoffelmelsfabrikationen. Ogsaa dens Historie kan blive interessant, naar den en Gang skal skrives. —



Starup
Præstegaard.



Vej



GAMLE PRÆSTEGAARDE

VED

P. ELIASSEN

I 1923 ind mod Jul afholdt »Dansk historisk Fællesforening« et Aarsmøde i København. Paa dette Aarsmøde, der fandt Sted i Rigsarkivets Foredragssal, holdt bl. a. Dr. phil. *Vilh. Lorenzen* et Foredrag om vore Herregaardes og *Præstegaardes* Bevarelse. Han fremhævede, at baade Herregaarde og Præstegaarde i vor Tid jo er stærkt truede, de første af »Herregaardsslagtinger« og Fideikommisbaandets Ophævelse, de sidste af Loven om Præstegaardsjorders Udstykning til Husmandsbrug (Lov af 4. Okt. 1919) og Menighedernes Overtagelse af Præstegaardene. Ofte er de gamle Præstegaarde usunde, temmelig ubeboelige og dyre at vedligeholde. Udlængerne er for store og unyttige. Nogle af Præstegaardene er fredede, men rundt om falder de Gaard efter Gaard. Mange gamle Præstegaarde vil synke sporeløst i Graven. Taleren appellerede til de historiske Amtssamfund, at disse skulde holde Øje med de gamle, værdifulde Præstegaarde. Der udspandt sig en Diskussion om, hvad der burde gøres, og sluttelig nedsattes der et »Præstegaards-Udvalg«, der bl. a. skulde udsende Spørgeskemaer ang. Præstegaardes Alder og Tilstand, maaske efter forudgaaende Skrivelse til Provsterne. Hensigten med disse Spørgeskemaer er at blive klar over, hvor mange og hvilke Præstegaarde, der har historisk eller arkitek-

tonisk Interesse, om de er udsatte for Tilintetgørelse eller indgribende Forandringer og i saa Fald, om de kan reddes. Hvis de ikke kan det, da gælder det om, at en omhyggelig og sagkyndig Beskrivelse foretages før deres Fald.

Ganske vist vil en saadan sagkyndig Beskrivelse ikke kunne foretages af Redaktionerne af Amtsaarbøgerne, men ved at give nogle Beskrivelser af gamle, interessante Præstegaarde vil vore Aarbøger dog kunne henlede Befolkningens Opmærksomhed paa, at her er der en historisk Værdi, som er truet, og at man saa vidt muligt maa fare med Læmpe.

»Vejle Amts Aarbøger« modtog for nogen Tid siden nedenstaaende Præstegaardsbeskrivelser fra Bygningskonsulent for Præstegaarde i Vejle Amt *P. Knudsen*, Bakkebo i Aagaard pr. Gravens. Redaktionen har desuden faaet Løfte om en illustreret Redegørelse for Nedbrydningsarbejdet ved *Paaby* Præstegaard i Harte Sogn (Arkitekt *Zangenberg*) og en Beskrivelse af *Glud* Præstegaard (Sognepr. *Chr. Andersen*), og disse og flere Beskrivelser vil efterhaanden fremkomme i Aarbøgerne.

Fra ældgammel Tid, i hvert Fald fra Middelalderen, har Sognepræsterne paa Landet i Danmark haft Præstegaarde, og disse var oprindeligt skattefri, — paa Betingelse af, at Præsterne levede »renligt«, det vil sige i enlig Stand og ikke holdt »Dejer«. Denne Betingelse staar anført i »Jyske Lov« (3—10) og forøvrigt flere Steder. Der har vist i sin Tid været en Præst og en Præstegaard omtrent i hvert Sogn, men efterhaanden lagdes flere Sogne sammen under én Præst, og derved opstod de saakaldte Anneksgaarde. Præstegaardene overgik ved Reformationen fra Biskopperne til Staten. Efter Enevælden bestemtes det 1661,

at »hver Præst maa tilforhandle sig den Præstegaardsbygning, som han bor udi . . . og skal hans Successor (Efterfølger) udi Kaldet betale hans Arvinger samme Bygning og dens Forbedring efter to nærmeste Præsters og to bedste Sognemænds Vurdering, dog saa, at Vurderingen sig ikke strækker over 500 Slettedaler.« Indløsningssummen nedsattes 1664 for Præstegaarde paa Landet til 100 Rigsdaler, som ogsaa nævnes i »Danske Lov« (2—12—4), men senere fastsattes den til ca. 1000 Kr. Af endnu senere Bestemmelser maa ovennævnte Lov af 1919 anses for den vigtigste og for selve Præstegaardene mest skæbnesvangre.

Oprindeligt var de gamle Præstegaarde almindelige Bøndergaarde, og i gammel Tid har Livet i dem næppe formet sig stort anderledes end hos jævne Bønder. Præsterne var ikke forvænt. Vi ved om en fynsk Præst, at han nogle Aar efter Reformationen af Mangel paa anden Huslejlighed maatte bo i en Svinesti, vel at mærke i dette Ords ligefremme Betydning. En fransk Rejsende i Christian IV Tid skrev, at Præstegaardene paa Landet i Danmark var meget lave og udvendigt lignede et Gaase- eller Hønsesus. — Adskillige Præster arbejdede undertiden egenhændigt med paa Bygning af deres Præstegaarde eller sydede det Straatag paa, som dengang altid laa paa Præstegaardenes Bygninger. Tegltag var utænkelig Luksus i ældre Tid. — En jysk Præstekone vides i det 17. Aarhundrede selv at have brolagt Præstegaarden saa forsvareligt at Stenene endnu laa i 1861.

I Tidens Løb undergik Præstegaardene tidssvarende Forandringer, men hist og her bærer mange af dem endnu Præg af Fortidens Nøjsomhed. I en senere Periode blev de dog Forbilledet for Sognets bedrestillede Gaardmænd, medens Præsterne, navnlig i Slut-



ningen af det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarhundrede ofte blev ivrige Foregangsmænd i Sognene med Hensyn til Dyrkningen af Mark og Have.

I det 16. og 17. Aarhundrede var mange af vore Præstegaarde, navnlig dem der laa ved Landevejene, Herberger for bedre Rejsende, der ikke kunde tilfredsstilles i Datidens daarlige Kroer. Præstegaarden i Pjested fik særlige Tiender af Christian IV, fordi den som liggende ved Alfarvej skulde kunne gæstes af »mange Godtfolk, ædel og uædel«. Ogsaa Kongerne benyttede mange Præstegaarde som Herberger. I adskillige Præstegaarde var der særlige Værelser, der stod rede for Kongen, og Præsten var pligtig til at holde dem i Beredskab. Enkelte Steder var der »Barfred« ved jyske Præstegaarde. Disse »Barfred« var Kongeherberger, som maaske fra først af havde anden Oprindelse saaledes som »Høvdingsborg« i Jelling Præstegaard (se »Vejle Amts Aarbøger« 1922 Side 112 ff.). I andre Præstegaarde var der et »Bispens Kammer«, der stod rede for Biskoppen.

Ved Tanken om vore Præstegaarde oprulles der navnlig for de ældre Folk i Sognene en Række brogede Billeder af Tiendegilder, Bispevisitatser og Sammenkomster af myndige Præster med deres Særheder og Svagheder, men ogsaa Minder, der hører til de smukkeste og som hist og her er bevarede i Tanke og Skrift. Historikeren Vilhelm Bang skrev for en Menne-skealder siden en fængslende Bog om »Præstegaardsliv i Danmark og Norge i Tidsrummet fra Reformationen til det 17. Aarhundredes Slutning«, hvori han fremdrog mange ejendommelige Træk, i de færreste Tilfælde smigrende, og lignende Træk er ogsaa nu og da fremdraget her i »Vejle Amts Aarbøger«, men de mindre lyse Sider af Livet i Præstegaardene over-

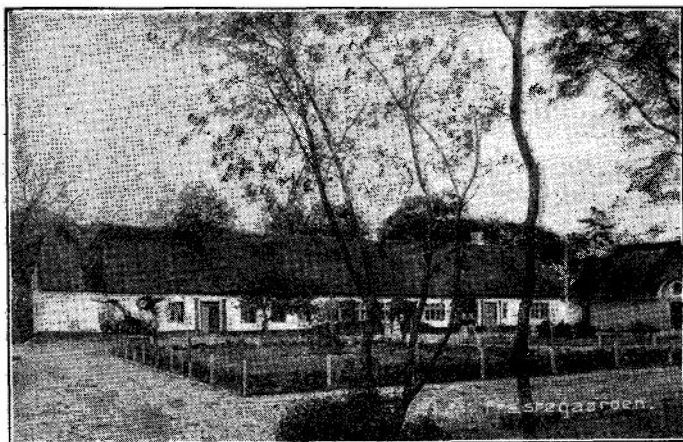
skygges dog ganske af det smukke Hjemliv, der ofte i Aarhundreder er ført i langt det overvejende Antal af Præstegaarde og den gode Aand, der er udgaaet derfra.

Endelig skal der henvises til det store, dygtige Børnekuld, der er udgaaet fra Præstegaardshjemmaene og som indenfor mange Omraader har løftet vort Land i Henseende til aandeligt Liv. Til syvende og sidst er det vel Børnene, der vidner kraftigst om det gode Hjemliv, ogsaa i Præstegaardene.

ØSTER STARUP PRÆSTEGAARD

Øster Starup Præstegaard, beliggende omtrent midt mellem Starup By og Kirke ved Vejen, der fører fra Starup til Fredsted, bestaar af Stuehus, beliggende i Nordsiden af Gaarden med Facade mod Syd. To Avlsbygninger, den ene i Vest-, den anden i Østsiden, og et Fløjhus ved den vestre Ende af Stuehuset. Gaarden er aaben mod Syd. Laden, der før har ligget i Sydsiden, blev nedbrudt 1861. Gaarden har da været firefløjet som en almindelig Bondegaard. Paa den anden Side Vejen, hvor der nu er Urtehave, laa der en Bindingsværkbygning, som var indrettet til Vognport m. m., var 25 m lang, blev nedbrudt 1916. Præstegaarden er ombygget ca. 1681 af daværende Provst Hr. Niels Lauritsen Fog, som giver, efter Povl Lindholms Bog: »Starup Sogn«, følgende Skilddringer af Bygningernes Tilstand:

»Da jeg ankom till Kaldet Anno 1677, fandt jeg den saa got som øde og tømmeret forraadnet, saa en ringe deel tiende af ald det som fandtis, huorfor jeg var Højlig foraarsaget at nedbryde det gamle og



Øster Starup Præstegaard.

opbygge Gaarden ganske af Ny, huilchen Bygning, Uanset den efter Loven ej maa taxeris over 500 Sldr., saa har den allerede Kost mig meere end dobbelt de penge i hensende Jeg har maat haste med den at opsætte og derfor maatte Kiøbe alting dyre, baade tømmer og andre materialia, og den største deel af fyr-tømmerit, saasom Biælcher, Brædder, sparrer, som her i egnen ej var at bekomme, maattet Kiøbe dyre i Aabenraa og till Vogns fragte det hiid ungefær otte stærche miile, og som schoven har stedse været i stoer frelse, har det egetømmer, som dertil er forbrugt, været diss dyrere, en stor Deel har Jeg maat Kjøbe dyre og hente langvejs, ligesom andre Materialia, som noksom kund gøres bevislig og paaesches, har dertil maat laane og borge her og der til Bygningens Fuld-færdigelse, alt rede Penge, desforuden har maat først forrente de 100 Rdlr., som min formands obligation staar for hos Direkteurerne, ligesom Bygningen kunde været af 100 Rixdlrs. Verdj, uden afslag i mange Aar,

indtil Jeg ved gode, gode Venners forsterkning afbetalt den heele Summa, og i saa maade min Hr. Formands haand indfriede og i same maade har erlanget qvitantz for baade capital og rente, og saa at sige betalt Præstegaardens bygning to gange, siunes at have burt efter loven at være mig foræret, efterdj den icke kunde været af den Værdj som Loven omformeldes, nemlig 100 Rdlr.«

Som det ses af den gode Præstemands Beretning, har det været besværlig at bygge. At tænke sig, hente Materialer helt nede i Aabenraa, og al den Egetømmer, der skulde bruges, da alle Bygninger blev opført af Bindingsværk. Dette er saa de første Oplysninger angaaende Præstegaardens Bygninger, som man ved noget om.

Det nuværende Stuehus er 24 Fag, 43,10 *m* lang og 8,20 *m* dyb, er af 1½ Stens Grundmur, der er hvidkalket udvendig. Taget er dækket med Straa, dog er der forneden 2 Rækker Tagsten ud mod Gaardsiden. Bjælker og Spær samt en Del af Loftet er det af Pastor Fog opførte. Grundmuren har vist Tid efter anden erstattet Bindingsværket, sidst af Provst Thejlade, idet denne skriver:

»Ved min Bekomst til Embedet i Maj 1844 fandtes Starup Præstegaards Bygninger at være i følgende Stand: Laden 25 Fag, Kostalden 16 Fag var i det foregaaende Aar grundforbedret, det vil sige, Overdelen var bleven staaende og Kostalden forsynet med Grundmur paa begge Sider og den nordre Del af Laden. Stuehuset bestaar af 23 Fag i Længden og 3 Fag Tilbygning i den vestre Ende ind i Gaarden. Ved et Laan paa 850 Rdl. blev Stuehuset samme Aar grundig istandsat, den vestre Tilbygning nedreven og 3 Fag tilbygget den vestre Ende og hele Huset

forsynet med Grundmur, der blev hævet fra 3 til 4 Alen i Højde, Skillerummene forandrede og en Del nyt Loft og Gulv, nye Vinduer paa 2 nær i Have-siden og nogle indvendige Døre.«

I 1845 blev det østre Hus nedreven og et nyt opført fra Grunden af Grundmur til Gaarden og flyttet 15 Alen længere østpaa, hvorved Gaardspladsen blev meget større, som i Forvejen var meget indskrænket. I 1846 opførtes som egen Ejendom 2 Huse ved den vestre Ende af Stuehuset af Bindingsværk, det ene paa 6 Fag og det andet paa 3 Fag. Det største til Konfirmandstue, Høsehus og Pulterkammer. Det er temmelig sikkert dette Hus paa 6 Fag (det andet er nedbrudt), som endnu staar og som Pastor Carlsen i sin Tid grundig restaurerede og indrettede til en Mødesal for Ungdommen og Konfirmandstue. I Pastor Blichers Tid blev det ogsaa benyttet til Kapellanbolig. Den østre Side af det østre Hus, der endnu er af Bindingsværk, maa jo stamme fra det Hus som Provst Thejlade flyttede længere mod Øst. Den østre Længe er 36,80 *m* lang og 7 *m* dyb, benyttes til Brænde- og Hestestald, Karlekammer og Lade. Den vestre Længe 31,90 *m* lang og 6,90 *m* dyb, brændte i 1882. Murene blev staaende, men de blev forsynede med nyt Tagværk og Inventar; den benyttes til Svinestald, Kostald, Høsehus og Lade. Alle Bygninger er tækket med Straa og Murene afkostet med rød Farve udvendig. Det er ret mærkeligt, at man, især i Pastor Lunds Tid, til Bygningstømmer og til Lede under Bindingsværk i stor Udstrækning brugte et saa daarligt Materiale som Bøgetræ. I Synsforretninger fra den Tid staar der jævnlig: »Spær og Bjælker eller Stolper og Lede fornyes med Bøgetræ«. Vinkelbygningen, som gik ud i Gaarden, har været der, hvor Brønden endnu



er, idet der staar i Synsforretningen 1832: »I Bryggers opsættes en ny Pump af Egetræ«, som altsaa har staaet i det daværende Bryggers.

I 1816 blev der ogsaa opført et Hus paa 6 Fag ved den vestre Ende af Stuehuset og 2 Fag tilbygget Stuehuset til Gæsteværelser, hvilket saa maa have været til den østre Ende, hvor nu Hovedindgangen er. Huset paa de 6 Fag er maaske nedbrudt, da Provst Thejlade opførte det andet. De sidste 3 Fag af Stuehusets Østende, hvor der er Studereværelse og Gæstekammer, er tilbygget af Provst Mørk og er de eneste Værelser, der er gibsede.

Stuerne i Hovedbygningen er hyggelige og tiltalende, som de næsten altid er i gamle Bygninger. Dagligstuen gaar helt igennem Bygningens Dybde. Spisestuen har ogsaa tidligere gjort dette, men Pastor Carlsen har i 1902 ladet indrette en mindre Spisestue ud mod Haven, i hvilken han har ladet opsætte højt Panel og i Feltet derfra og op til Loftet selv malet i Kalkfarve Billeder fra det daglige Liv paa Landet.

Indkørselen til Gaarden flankeres af 2 murede Søjler, afdækket med Tagsten, som Pastor Carlsen har ladet opføre vist i 1908, og i en Niche i hver indsat en udhamret Svane i Kobberplade, udført af ham selv, som skal hentyde til, at Præstegaarden engang har været et Munkebo og hed »Svanholm«, hvilket Magister Hammerich ogsaa nævner i sin Bog »Et Levnedsløb«, men man kan ingen Steder finde nogen Bekræftelse derfor. I Starup By er der endnu en Ejendom, som svarer en lille aarlig Afgift til Præstegaarden.

Præstegaarden har tidligere haft store Jordtilliggende, 146 Tdr. Land.

Mathias Christensens, Joh. Kraghs og Chr. Christensens har hørt ind under og har indtil 1918 svaret

aarlig Afgift. Aar 1913 er Peter Jakobsens og 1912 Jens Fischers Ejendomme solgt fra, saa nu er der kun 29 Tdr. Land Agerjord tilbage og 13 Tdr. og 6 Skp. Land Skov. I den temmelig store Gaardsplads er der en Græsplæne med stedsegrønne Træer og et af Avnbøgehæk indhegnet Rosenparti. Haven strækker sig helt om Præstegaardens 3 Sider. Mod Nord er der Plænen med store, gamle Træer, især Linde, men ogsaa Eg, Bøg og Poppel, under hvis Skygger der i mange Aar har været afholdt store Sommermøder; yderst mod Nord er det hele tilgroet af Træer og danner en Lund, hvorigennem der løber et lille Vandløb, ved hvis Bredder der vokser mandshøj Hestefod. I »Liber daticus« fra 1816 staar: »plantedes der 25 gode Frugttræer, købt paa Frederiksgave, og samme Aar anlagdes en Humlehave«. Om de store Frugttræer, som staar endnu, er fra den, ved man dog ikke rigtig. Humlehaven, der laa Øst for Haven, er nedlagt i den nuværende Præsts, Pastor Bårris' Tid, 1916, og i Stedet for plantet 25 Frugttræer.

1925, d. 1. April, er Præstegaarden overgaaet til Menighedsraadets Styrelse.

Præsterækken efter Reformationen:

1. Jens Pedersen indtil 1590
2. Mads Jensen 1590—1595
3. Christen Jensen Harboe 1595—1633
4. Albert Jakobsen Ulf 1633—c. 1669
5. Niels Lauridsen Fog 1669—1699
6. Peder Ibsen Kragelund 1700—1708
7. Christian Kjerulff 1708—1731
8. Johan Otto Jochumsen Solthau . 1731—1746
9. Jens Nielsen Blicher 1747—1760

10. Jens Ottosen Høyer 1760—1771
11. Henrik Henriksen Rytzow 1771—1798
12. Joachim Otto Schack From 1798—1808
13. Ludvig Michael Lund 1808—1832
14. Hans Christian Storm 1832—1833
15. Mathias Kragh 1833—1839
16. Peder Frederik Adolf Hammerich 1839—1843
17. Peter Andreas Frederik Theilade 1844—1866
18. Mouritz Mørch 1866—1868
19. Søren Wedege Blicher 1868—1885
20. Gustav Elisa Ferdinand Thygesen 1885—1902
21. Jens Kjær Carlsen 1902—1915
22. Anders Marius Bårris 1915

Om Præstelisten, der her er anført efter Poul Lindholms Bog »Starup Sogn«, se iøvrigt denne Bog S. 66.

NØRRE STENDERUP PRÆSTEGAARD

Nr. Stenderup Præstegaard, beliggende tæt nordvest for Nr. Stenderup By ved Vejen til Landerupgaard, er bygget 1782 og var da en 4-længet Gaard, der var helt sammenbygget med Stuehuset. Der var dengang Bryggeri og Køkken i den østlige Ende, hvor der ogsaa fandtes Kælder. Det nordre Hus var Forpagterholig og blev nedbrudt 1896. Stuehuset og det tilbyggede vestre Hus, der er af Egetræs-Bindingsværk, er købt paa Sønderbygaard, maaske har det der været Stuehus, førend den nuværende grundmurede Hovedbygning blev opført. Stuehuset med den tilbyggede Fløjbygning blev grundig restaureret i 1913, da der blev lagt Tegltag og en Kvist opført ud mod Haven.

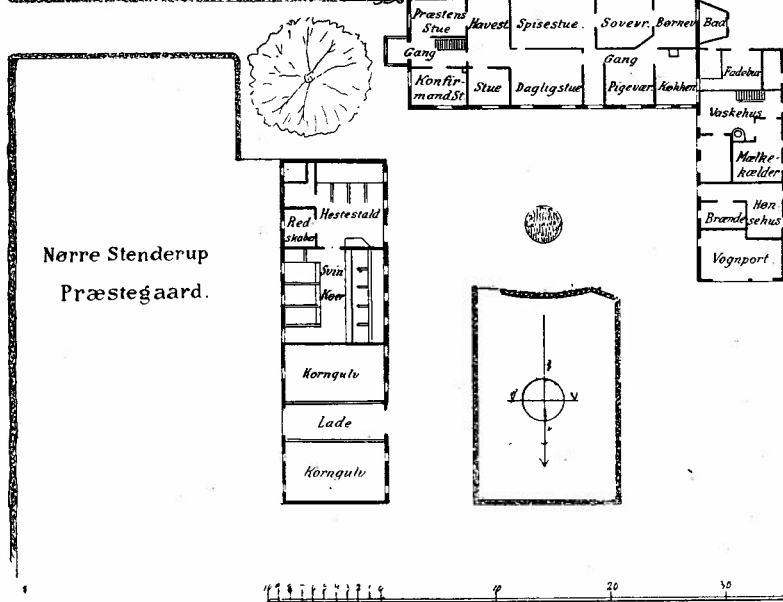
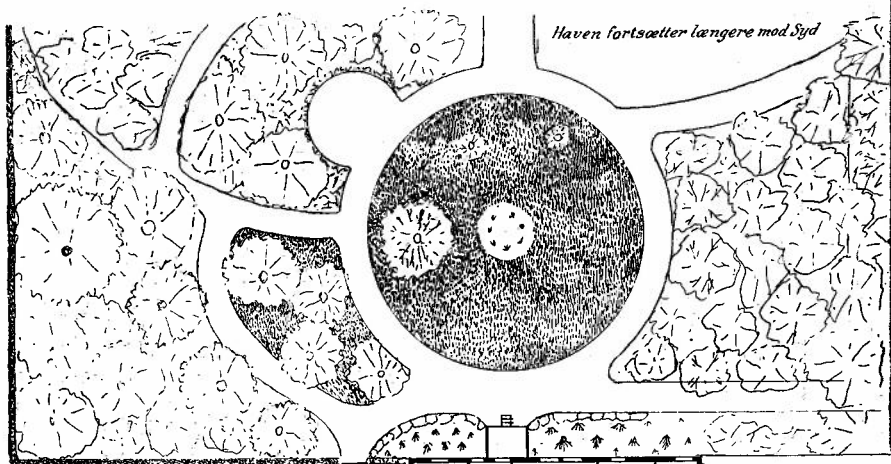


Nørre Stenderup Præstegaard.

Samtidig opførtes en lukket Veranda, ligeledes mod Haven, samt et Baderum ved den vestre Ende. Paa Kvistens Bræddebeklædning i dens Gavl lod daværende Pastor Lind indskrive: »Herre, du har været vor Bolig fra Slægt til Slægt«. I Kvisten er der 2 Gæsteværelser og et i den østre Gavl. Lofterne er Bjælkeløfter, enkelte Stuer Panelloft. Østre Hus, Laden, er bygget 1873 af Grundmur og 1918 blev der lagt Tegltag.

Den første Præstegaard, der nævnes, laa østen i Byen, tæt østen for Stenderupgaard; der staar endnu 2 store Lindetræer ud mod Vejen, hvor der dengang var Indkørsel. Denne Præstegaard brændte under Svenskekrigen, og en ny blev opført 1660 i Dalen nedenfor den nuværende Præstegaards Have, hvor den laa, indtil den nuværende Præstegaard blev bygget 1782.

Den ny Præstegaard har nok været temmelig tarvelig istandsat, hvilket man skønner af, at den



daværende Præst, Pastor Flensborg, ikke vilde bebo den; det har vel nok været de økonomisk daarlige Tider, som har forvoldt, at der blev bygget tarveligt. Pastor Flensborgs Fader, Borgmester Flensborg i Horsens, købte da Stenderupgaard for 3664 Rigsdaler til sin Søn, som saa boede der i 50 Aar til 1830. Hans to Søstre boede derimod paa Præstegaarden. Det var ogsaa Borgmester Flensborg, der i 1777 købte Elltang Kirke for 3700 Rdl., foruden Laan paa 1400 Rdl., men da det viste sig, at Vilstrup Kirke havde Kaldsret til Præsterne, købte han ogsaa 1780 denne for 2673 Rdl. Ejeren oppebar derfor baade Præste-, Kirke- og Kongetiende, som blev betalt i Korn og blev leveret i en Baggaard i Stenderupgaard, der endnu benævnes Tiendegaarden. Der findes ogsaa i den nuværende Ejers, Proprietær Flensborgs, Væрге en Inventarieliste over Pastor Flensborgs Indbo, hvorfra en Del staar paa samme Plads som dengang.

Præsterækken i Elltang-Vilstrup fra Reformationen.

Præsten bor i Nr. Stenderup. Kaldet har tidligere været perpetueret til Ribe Bispegaards Vedligeholdelse indtil 1687.

	fra	til
1. Andreas Bendsen Dalin	15 . .	
2. Hans Christensen	1607	
3. Niels Nielsen Bøgvad	1650	
Gift med Maren Nielsdatter.		
4. Peder Clausen Emmerlev	1681—	1719
5. Ulrik Ulriksen Selmer	1719—	1726
Margrethe Catrine Pedersdatter.		
6. Jørgen Hansen Seidelin	1727	
Gift med Clara Eleonora Gyberg.		
7. Thomas Flensborg	1780—	1830
Gift med Karen Thygesen.		

- | | | |
|-----|--|-----------|
| 8. | Knud Peter Lind | 1830—1833 |
| | Gift med Birgitte Øllgaard. | |
| 9. | Ulrik Christian Boesen | 1833—1840 |
| | Gift med Marie Kristine Schjøtt. | |
| 10. | Leonard Abel | 1841—1845 |
| 11. | Jakob Samuel Hertel | 1845—1859 |
| | G. m. Anne Charlotte Elisabeth Petersen. | |
| 12. | Ludvig Anton Christian Knudsen | 1859—1883 |
| | Gift med Laura Møller. | |
| 13. | Holger Vilhelm Rosenstand | 1883—1904 |
| | Gift med Erasmine Knudsen. | |
| 14. | Julianus Hastrup Plesner | 1905—1909 |
| | Gift m. Marie Povline Thomsen. | |
| 15. | Johannes Lind | 1909—1915 |
| | Gift med Henriette Holst. | |
| 16. | Hans Christian Rørdam | 1916—1924 |
| | Gift m. Marie Bardenfleth. | |
| | - 2. Gang m. Randi Skovsbo. | |
| 17. | Johannes Schaarup | 1924 |
| | Gift m. Ellen Fasting Hansen. | |

Den nuværende Præstebolig ligger i Øst og Vest med Have mod Syd. I Haven er der temmelig mange gode Frugttræer. Fra Haven kan man se Glimt af Kolding Fjord. I Gaardsplads og Have er der 1½ Td. Land. Af Jordtilliggende er der 37 Tdr. Land.

Den 1. April 1925 overgik Præstegaarden til Menighedsraadets Styrelse.

Til ovenstaaende skylder jeg Proprietær Flensborg en Tak for de mange gode Oplysninger, han har givet.

P. Knudsen, Aagaard,
Bygningskonsulent for
Præstegaarde i Vejle Amt.

EN BRAV MANDS RIMKRØNIKE

JUSTITSRAAD, STENDERDEPUTERET

HANS WULFF TIL ELKÆRHOLM

VED

P. ELIASSEN.

Under mit Arbejde med en Bog, »Kongeaen eller den gamle Grænse«, hvis første Halvbind udkommer omtrent samtidig med dette Hæfte af Aarbøgerne, har jeg faaet Begreb om det store og for denne Egn og hele Jylland i høj Grad gavnlige Arbejde, som Alderspræsidenten for Stænderforsamlingen i Viborg, *Hans Wulff* til Nebel Mølle (Elkærholm), udførte gennem en lang Aarrække, navnlig med Hensyn til Ophevelsen af Kvægtolden ved Kongeaa-Grænsen og — som Stænderdeputeret — hele Toldgrænsens Flytning sydpaa. Pastor *G. Schovsbo*, nu Nørre-Aaby, skrev i 1908 i »Fra Ribe Amt« en Levnedstegning af Wulff efter hans egne og andres Optegnelser og nævnte ogsaa de »Rimvers« eller som han selv kalder dem, »Klapperim«, hvori Wulff som gammel Mand afmaalede sit Liv. Disse Vers, som Wulff som 82-aarig blind Mand dikterede sin yngste Datter Eulalia, der plejede ham til hans Død 1850, har intet digterisk Værd, og Wulff vilde selv have været den første til at frakende dem noget saadant. Maaske han slet ikke vilde have syntes om, at de offentliggjordes, men de har for Amtet og Egnen betydelig historisk Interesse og aftrykkes derfor her, ledsaget af nogle faa Noter. Versene gengiver i



djærve Ord en fremragende Landmands Betragtninger for næsten hundrede Aar siden og skildrer mange vekslende Forhold, gammel Tids Mærgling, Opdyrkning, Skovplantning og Udtørring af Søer, Udførsel af Kvæg-



H. A. Wulff 1844.

stammer til Tyskland og til Sverig, Pengekrisen 1812 og dens Farer, gammel troskyldig og ærlig Kongetroskab osv.

Wulffs Datterdatter, Enkepastorinde *Eulalia Aagaard*, født Johansen, i Glud, har elskværdigst overladt mig Manuskriptet til skønsomt Brug, hvorfor jeg herved aflægger min hjærteligste Tak.

Wulff var født i Højer i Sønderjylland, hvor hans Fader var Handelsmand og Værtshusholder. Forældrene flyttede senere til Tønder, da deres Næringsvej i Højer umuliggjordes for dem, og levede der en Tid paa Randen af Armod. Senere flyttede de til Bredebro, hvor de omsider fik en ret indbringende Kludehandel. Hans Wulff, der var født 1764 den 26. September, fik i sit andet Aar Børnekopper, der nær havde berøvet ham Livet, og som tilredte hans Ansigt stærkt. Han mistede under Sygdommen den ene af sine Sanser, Lugten. Som 10-aarig Dreng blev han blind paa det venstre Øje, medens det højre stod ham bi indtil han naaede sit firsindstyvende Aar. Drengen var flittig i Skolen, og 13 Aar gammel læste han baade Dansk og Tysk med tre smaa Piger i Brede. Næsten endnu som Barn blev han sendt ud som Kniplingskræmmer. Han gik lange Ture, først til Løjt ved Aabenraa, derfra til Sundeved og Als, senere til Husum og efterhaanden over store Dele af Holsten, men Lyst til sin Bestilling havde han ikke, og Kræfterne var meget smaa. Ofte var han syg, og det gik meget sløjt med Fortjenesten. I sit 20. Aar mødte han sit Livs og sin Lykkes Vendepunkt: Han engageredes til Huslærer hos Godsejer *Lautrup* paa Estrup, Brørup Sogn. Han havde altid troet, at oppe i Jylland skulde han vinde Lykken, og det slog til. Senere avancerede han til Ridefoged paa Estrup. Den, der ønsker nærmere Oplysning om hans Virksomhed paa denne Gaard, kan læse udførligt derom i »Fra Ribe Amt« 1908. Vi lader ham nu selv fortælle.

En gammel Mands Levnedsløb, fortalt af ham selv 1846.

Min Vandring paa Jordelivsbanen jeg her
fortæller for Børn, som har Krøniker kær.
Naar Gud giver Helbred, i Brystet lidt Mod,
og Lykken vil føje, vor Lod bliver god,
helst naar man vil følge det varslende Raad:
Nyd alting med Maade, vær driftig til Daad.
Jeg sidder nu her i mit ensomme Bo,
af Aar tælles firsindstyve og to.
Jeg ofte af Kummer nedbøjet mig fandt,
da Synet i Aldren fra Øjet bortsvandt.
Dog Mindet om Fortidens Glæder og Gavn
formindsket Bekymringen over mit Savn.

1764.

I Højer jeg første Gang Dagslyset saa,
som Førstefødt der i min Vugge jeg laa..
Lidt Værtskab og Handel Forældrene drev,
en Flytning dog snart foranlediget blev.
I Tønder der købtes et hyggeligt Bo,
men senere flyttedes til Bredebro.

1770.

Min Glæde var liden i Barndommens Aar,
Forældrene sukede i trængende Kaar,
ej ledes der egentlig talt nogen Nød,
skønt sparsomt tildeltes det daglige Brød.
Da Modgangens Bæger omsider blev tom,
i Aldren til taalelig Velstand de kom.

1771.

Syvaarig bemærktes, jeg skelede lidt,
Udseendet gav sligt ej nogen Kredit,
men Tid efter anden det Onde tiltog,



tiaarig det Synet aldeles forjog,
 saaledes enøjet jeg vandrede frem
 og sidder nu blind i et hyggeligt Hjem.

1772.

Jeg Skolen besøgte nu flittig hver Dag,
 Forældrene fremmed den gavnlige Sag,
 dog var jeg jo vistnok en løjerlig Dreng,
 der læste alt, hvad sig lod gribe, i Flæng,
 Historie, Romaner og Geografi,
 selv Bibelen blev for min Forskning ej fri.

I Regnekunsten jeg Færdighed vandt,
 jeg altid min største Fornøjelse fandt
 i Reguladetri og i Algebra,
 Kvadrater og Kubus de Kubika
 samt mere af dertil svarende Navn,
 det var mig til Glæde, vel ogsaa til Gavn.

Med Skrivning saa heldigt det ej vilde gaa,
 jeg skrev lidt ulæseligt, skævt og paa skraa,
 dog Ordsproget her lod sig finde som sand:
 Man kan, hvad man vil, naar man vil, hvad man kan,
 thi da for mig Skoletiden var endt,
 med Skønskrivning blev jeg lidt bedre bekendt.

1777.

En Hædersmands*) Børn i mit trettende Aar
 jeg gav Undervisning i Vinter og Vaar.
 De Pigebørn læste med Lyst og med Flid,
 Forældrene ynded den gavnlige Id.
 Paa Christiansfeld lever endnu alle tre
 og glædedes, naar jeg hos dem lod mig se.

*) Kniplingskræmmer Anders Outzen i Brede.

I Ungdommen blev Hans Andresen jeg kaldt,
 Tilfældet forvolded, et Tilnavn blev valgt:
 To Handelsmænd, førende ligedan Navn,
 blev Varer tilsendte fra Altona Havn;
 til Meldorf kom Godset, som var ordinert
 fra Brede, og omvendt, det var jo forkert.

Min Farfar Navnet Hans Wulff længe bar,
 hvad ogsaa hans Gravsten man paategnet har;
 Min Fader nu snarlig det Tilnavn antog,
 fremtidig Fejlsendelse derved forjog.
 Som Efterslægtsarv dette Tilnavn nu gaar,
 af Mandkøn alt femten det fører i Aar.

1780.

Til Handel min Fader mig havde bestemt,
 en Æske med Kniplinger bares jo nemt,
 jeg vandred til Sundeved og Øen Als,
 holdt Varer for Bonde og Borger tilfals;
 men det som jeg solgte, desværre var lidt
 og ussel var derfor min Kræmmerprofit.

Jeg nu til den sydlige Egn monne ty,
 til Holsten, Hannover og mangen tysk By.
 Vedvarende Modet fra Brystet bortveg,
 da Handels-Gudinden saa sørgeligt sveg.
 Med Kummer fortjentes det daglige Brød,
 dog Skæbnen nu snart en Forandring tilbød.

En Anelses Drøm om fremtidige Kaar
 tilhviskede mig fra de tidligste Aar,
 Din Lykke ej blomstrer i Fædrenehjem,
 ved Handlen Du aldrig vil komme frem,
 men hvis Du i *Jylland* kan fæste Din Fod,
 da bliver Din Skæbne forhaabentlig god..

1785.

Tanken dvælte nu i Fremtids Fjerne,
Handelsgangen voldte den Uro,
da fremstraalte Haabets Iyse Stjerne,
baned Vej til Nørrejyders Bo.
Læseren maaske vil tro, jeg spøger,
naar fortælles: En Godsejer søger
Lærer for sin Søn fra Alfarvej,
kun en Kræmmerdreng! — Man tror det ej..

Dog sig Sagen rigtig saa forholder,
tyveaarig jeg til Estrup*) kom.
Tanken herom endnu Glæde volder,
og for Tak blev Hjertet aldrig tom.
Jeg vandt Yndest, Godhed man mig viste,
snart ved Herskabs Bord jeg daglig spiste,
fik en Nakkepisk og pudret Haar
efter Datids Brug, som sig forstaar.

Løn jeg fik, og mange skønne Gaver,
et Chatol, Sølvspor og en Hest
med ny Sadel, som mig baaret haver
mangen Dag i Livets lange Rest.
Mange Braves Venskab der blev vundet,
som paa Fremtidsbanen tro blev fundet,
trende Aar forsvandt ved saadan Id,
aldrig glemmer jeg hin gyldne Tid!

Da jeg drog til Jyllands kære Egne,
seksten Skilling Lybsk mig Moder gav,
der som Arveskilling var at regne,
thi paa Arv ej Brødre gjorde Krav.

*) Ejedes af Kammerassessor Hans Christian Lautrup, f. 1751, d. 1802, gift med Karen, f. Bolvig, fra Nebbegaard. Hun døde 1804.

Af den Løn, jeg første Aar fortjente,
 seksten Daler jeg til Hjemmet sendte,
 som fornødent var i hine Aar,
 senere man kom til bedre Kaar.

1788.

En Student som Lærer blev antaget,
 jeg som Foged mig i Sadlen svang,
 Anelsernes Haab ej har bedraget,
 Fremtidsbanen saas ej mere trang.
 Skatterne af Godset jeg indkrævet,
 Tiende fra Bondens Ager hæved,
 Skifte holdt og Frihedspasser skrev
 samt med Agerbrug bekendt jeg blev.

1792.

Nu fremstod en anden Periode,
 Kærlighed mig i sin Lænke bandt;
 Pigen*) yndig var, vil man formode,
 for mit Øje Skønheds Pris hun vandt.
 Og jeg tør og bør med Sandhed sige,
 hun i Godhed sjældent fandt sin Lige,
 delte med mig Møje, Fryd og Lyst,
 gav i Modgangstimer Haab og Trøst.

1793.

Jeg et eget Hjem nu maatte vinde
 for at grunde huslig Lykkes Ro.
 Snart i Østens Dale sig lod finde
 Nebel Mølles hyggelige Bo,

*) Caroline Christiane Poulsen, Datter af Forpagter paa Endrupholm, Asmus Poulsen, f. i Angel 1732, og Christense Henriette Møller. Asmus Poulsen ejede engang Nygaard i Starup, som han tildels opbyggede. Datteren Caroline var født paa Lunderup ved Varde 1773.

som imellem skovbeklædte Høje,
 hvad Naturens Ynder maa fornøje,
 vistnok Bygningen da ringe var,
 men det skræmmed ej vort unge Par.

Da min Tid paa Estrup var til Ende,
 jeg til Oversigt af Kassen kom,
 hvor fem Hundred Daler sig lod finde,
 men et Siderum var ikke tom.
 Mig mit Herskab godhedsfuldt forærte
 to Gang Hundred Daler, som mig lærte,
 at fra først til sidst med kærlig Aand
 ædelmodig man mig rakte Haand.

Om min Svigerfader kan jeg sige,
 at han var en brav og ærlig Mand,
 hørte dog ej til de pengerige,
 til stor Medgift derfor ej i Stand.
 Noget Udstyr og fem Hundred Daler
 fra Nørholm, et Gavebrev udtaler,
 naar Guddatteren har faaet en Mand,
 der to Hundred Daler hentes kan.

1794.

En af Martii Maanedes sidste Dage
 blomsterklædt alt Mark og Enge stod,
 da jeg med min valgte Ægtemage
 traadte frem for Brudeskamlens Fod.
 Vi paa Endrupholm da viede bleve
 i en Kreds af Slægt og Venner gjæve,
 Lykken paa Livsvandringen stod bi,
 skønt for Sorg vi ej var altid fri.

Ejendommens Pris, fem Tusind Daler,
 var for mig som Køber ej saa lidt,

Tusinde jeg deraf straks betaler.
 fire Tusind stode paa Debit.
 Det med Købet fulgte ej opvejer
 Aftægtsbyrden til den gamle Ejer,
 tredive Daler jeg ham aarligt gav,
 efter fjorten Aar han fandt sin Grav.

Møllen gammel var, som vi jo vide,
 straks den maatte føres op af ny.
 Egen Kraft ej kunde sligt bestride,
 jeg til Vennehjælp da maatte ty.
 Det attraaede Laan sig snart lod finde
 hos en uforglemmelig Veninde.*)
 Næste Efteraar man Møllen saa
 ny, grundmuret, velindrettet staa.

1795.

Mig min Agerdyrkning Kummer volder,
 den var ej i fordelagtig Gang;
 seksten Kreaturer jeg kun holder,
 var dog første Aar i Fodertrang.
 Af min Jord, halvandet Hundred Tønder,
 kun 50 var dyrket; som Begynder
 jeg det gamle Raad da agted paa:
 Krybe maa man, til man lærer gaa.

Vorder frugtbar og formerer Eder,
 siger Skriften, her det gik nu saa,
 Konen kom snart i Omstændigheder,
 med en Søn ved Brystet hun nu laa.
 Otteogtyvende Januar blev tegnet
 som den Dag, hvorfra hans Aar er regnet,
 simpel og godmodig han gaar frem,
 har i Hjortlund By nu eget Hjem.

*) En Datter af Pastor Høstmark i Gamst, Fru Ammitzbøll af Faarupgaard, der laante Wulff 700 Rigsdaler.

1796.

Møllernæringen gik nu lidt bedre,
 nogen Hedejord jeg ogsaa brød.
 Frugtbarhedens bedste Drivefjedre
 her anvendtes, som jeg ej fortrød:
 Mergel havde jeg i mine Bakker,
 sammes Brug jeg den Forbedring takker,
 som mit Agerbrug i Tiden vandt,
 da den brune Hedes Tæppe svandt.

I December Maanedes sidste Dage
 vor Hans Christian i sin Vugge laa.
 Næppe svandt halvtredie Aar tilbage,
 før vi ham i Graven sænket saa.
 Han blev Dødens Rov i Strømmens Bølger,
 vemodsfulde Taarer endnu følger
 denne os saa kummerfulde Dag:
 Dog — alt sker jo efter Guds Behag.

1797.

Den forrige Mølles Aflukke stod tom,
 til Fordel jeg vilde anvende dens Rum.
 En Stampemølle indsattes der snart,
 som dog var af allersimpleste Art.
 Min Stilling og Indtægt forbedret jeg saa,
 en lysere Udsigt alt for mig nu laa.

Fra videste Omegn med Vadmel man kom,
 for Arbejde Værket snart aldrig var tom;
 fra Haderslev, Christiansfeld, Hjertinger By
 de Farvere hertil i flere Aar ty.
 Saaledes det gik i en Række af Aar,
 men alting forandres, — nu stille det staar.

Til Tiendeforening os Kongen indbød,
 som paa en alvorlig Bestemmelse lød.
 Da Sagen nu var til almindelig Gavn,
 jeg stræbte at opnaa Foreningens Havn,
 for mig og for hver Mand i Sognet, som bar
 en Byrde, der alle saa trykkende var.

Seks Sognemænd, som de to Tiender besad,
 velvilligen hørte, hvorom man dem bad,
 Beregningen gjordes, Akkord kom i Stand,
 vedtaget af værdige præstelig Mand.
 Af Amtet blev alt nu snart ratihabert,
 af Kongen for Kirke og Præst konfirmert.

1799.

Hannes Fødselsdag*) vi glade saa,
 tidligt maatte hun til Graven gaa.
 Livets Møje bar hun ufortrøden,
 hvor hun elskte, var hun tro til Døden,
 naar hun led, da var hun taalmodsfuld,
 hendes Tro til Gud var prøvet Guld.
 Paa hans Bud hun maatte fra os stige
 til Forjættelsernes Aanderige.
 Fader, Moder, Mage, Børn og Ven
 trøster kun det Haab, vi ses igen.

1800.

Ved Sognets Grænser tvende Søer vare,**)
 Dons Bymænd deraf Halveparten har.
 Jeg søgte nu ved Forskning at erfare
 om vel Udtørring heraf mulig var.

*) En Datter af Wulff, der var gift i Spangsbjerg Mølle. Dette Vers stod paa en Mindetavle i Nebel Møllens ejendommelige Have.

*) Nebel og Dons Søer, tilsammen 146 Td Areal. Udtørringsarbejdet omtales nærmere i Dalgas' Bog: Bidrag til Kundskab om de danske Provinsers nærværende Tilstand. Foranstaltet ved Landhusholdningsselskabet. Første Stykke, Veile Amt. 1826.

Paa egen Haand blev Dybderne proberet,
Afløbets Fald bedst muligt nivelleret,
tre til fem Alen dybt da Vandet stod,
fem Alens Fald omtrent sig finde lod.

Udtørrings Haab var derfor ikke ringe.
Bymændene de kaldte Planen god,
men da de Udgifts Offer skulde bringe,
med aaben Mund og lukket Pung de stod.
Mit Hartkorn Tredivteparten kun tilhørte,
men Frygt og Dristighed to Faner førte,
som mig tilegned hele Nebel Part,
med stor Bekostning og paa villig Art.

Med stort Besvær Arbejdet var forbunden,
Kanalen fire Tusind Alen lang,
tolv Alen bred foroven, fem i Bunden
blev at udgrave baade dyr og trang.
To Tusind Daler vi som Laan erholdte,
Begyndelsen blev gjort, som Møje voldte.
To Procent aarlig Afdrag har nu alt
den nævnte Gældssum rigtig afbetalt.

Om Arbejdsfolk til Holsten nu blev skrevet,
de første dog ej ret udførte alt.
I fire Somre blev Arbejdet drevet
og Planen udført, som besværlig faldt.
Seks Tusind Daler dertil er medgaet,
dog Maalet blev ej herved helt opnaet:
men hvor der før var fiskerige Sø,
nu avles fire Hundrede Læs Hø.

1804.

Vort Stuehus var, som vi veed kun ringe,
et Køkken og to Stuer der man saa;

Finanserne det derhen maatte bringe,
 at vi en bedre Bolig kunde faa.
 Grundmuret, teglhængt Hus jeg nu opførte,
 som til de skønneste i Egnen hørte,
 tolv Værelser vi vandt for Fortids tre,
 der saare hyggelige sig lod se.

Tid efter anden jeg ialt opførte
 et Hundred ott' og fyrretyve Fag.
 Flertallet heraf Avlingsbrug tilhørte,
 ti Fag med Tegl, de øvrige med Tag.
 Desuden, til nødtørftigt Brød at vinde,
 syv Husmandsboliger var her at finde
 med tillagt Jord, — dog er Forandring sket,
 af hine syv nu haves ikkun eet.

1808.

I Højer er man ikke værnepligtig,
 jeg var saaledes for Udskrivning fri.
 Jeg fandt det nu saa passende som rigtigt
 at føre Sønnerne paa samme Sti.
 Et Hus blev opført, Jord jeg dertil lagde,
 et nygift Par som Fæstere anbragte.
 Ved Sessionen jeg nu Sagen drev,
 saa Sønnerne af Rullen slettet blev.

Af og til jeg købte nu Parceller,
 naar Kredit og Lønnen holdte Stand,
 og i Areal tilsidst jeg tæller
 over fire Hundred Tønder Land.
 Eftermanden ej den Fremgang røber,
 daarlig Jord han sælger, bedre køber,
 som sig slutter til hans bedste Jord,
 klogelig han handler, som jeg tror.

Halve Kirken købte jeg fortiden,
elleve Hundred Daler var dens Pris,
anden halve Part erholdt jeg siden
noget dyrere, og ligervis
Kongetiendens tredie Part tillagdes,
liden Fordel kun tilvejebragtes.
Fem Fold Byrde Tienden er lagt paa,
mens dens Indtægt blev et Status quo.

1811.

Vor gode Konge mig tildelte Hæder,
af ham jeg Dannebrogens Sølvkors faar.
Det var for mig en kraftig Drivefjeder
at øve gavnlig Daad i Manddoms Aar.
For alle Goder, mig min Skæbne viste,
jeg Kongen takkede og Himlen priste,
sig ubehindret rejste Haab og Mod,
ej anende, hvad snart mig forestod.

1812.

Saa næsten femti Aar var lagt tilbage,
min ældste Søn det attende alt saa,
jeg vilde nu en saadan Retning tage,
at mine Børn Haandsrækning kunde faa.
Maaske lidt Overmod hos mig var hjemme,
der næsten lod det Ordsprog mig forglemme:
En Fugl i Haanden mere sidder nær
end ti, som Skovens Grene endnu bær.

Bankosedlers Kurs stod meget ringe,
faste Ejendomme havde Værd.
For slig Veksel at tilvejebringe,
kom fra Trolleborg en Køber her.

Uden Omsvøb han sig snart udtaler,
bød et Hundred Tyve Tusind Daler
for mit hele Væsen. — Jeg slog til,
men den Farce blev et Sørgespil.

Man maa dog ej tro, jeg gik i Blinde,
Datids Kurs af Blade kendes grant.
Efter samme sig Værdi lod finde
tyve Tusind Daler grov Courant.
Men snart Kursen til det halve daled,
Haabets Flamme blev da noget svalet.
Jeg nu maatte se at finde Raad
imod taabelige Handelsdaad.

Jeg for hundred Tusind Daler købte
Kalsbøl Gaard*) og Vejle Brænderi.
Haabet nu i Fortids Form sig støbte,
snart for Kummer jeg mig vented fri.
Møllens Køber kom, han simulerte,
gjorde Forslag, som jeg approberte;
Møllehandelen tilbage gik,
Køberen halv Part i Kalsbøl fik.

1813.

Dog min Glæde varede ej længe,
femte Januar mig Skræk indjog.**)
Jeg jo skulde bruge mange Penge,
hvad jeg ejede, kun lidt forslog.
Gammel Seddelgæld blev Sølv Bankdaler,
nye Købesum mig voldte Kvaler,
Tusinde Bankdaler sig beløb
Ofret for ophævet Møllekøb.

*) Raarup Sogn. Bjerge Herred.

***) Den 5. Januar 1813 udkom Forordningen om Forandring i Penge-
væsenet, Omskrivning fra dansk Kurant til Rigsbankdaler.

Møllekøberen sig snart frasagde
Halvpart i den nævnte Kalsbøl Gaard.
Brænderiet nogen Fordel bragte
og dets Køb ophævet samme Aar.
Ogsaa lyktes det før Aarets Ende
Kalsbøl taaleligen at afhænde.
Kort! — Jeg slap alt og kom til Ro
i min hyggelige Mølles Bo.

1816.

Aar svandt hen, jeg nogen Gæld betalte,
noget blev endog paa Rente sat.
Kummeren ej længer Brystet kvalte,
svunden var den mørke Mismods Nat.
Da Kosakkerne nu kom i Landet,
med en Ven jeg mig i Hand'len blanded,
og levered' Kvæg til Itzehoe.
Ven og Lykke vare begge tro.

1817.

Mit Helbred var nu lidt tilbage gaaet,
jeg paa Besøg i Brede**) mig befandt,
en Rejseplan nu her blev foreslaaet,
som uden Vægning straks mit Bifald vandt.
Vi rejste gennem Hartzens skønne Egne,
Naturens Glæder nød jeg allevegne.
Mærkværdigheder der jeg mange saa,
af Minde de mig aldrig kunne gaa.

1818.

Paa Rejsen taltes med en Landbo-Ynder
om det og anden Ting, der gavnlig var,
til min Forundring han mig da forkynder,
at Kvier man fra Jylland hentet har.

*) Her boede en rig Broder, Kniplingshandler *Jens Wulff*.

Jeg gav ham min Adresse, snart han skriver,
og skriftligt vi om Prisen enig bliver,
halvthundred Køer og Kvier bragtes did,
et Hundred Daler lønnede den Id.

En firsindstyvefodig lyngklædt Bakke
uhyggelig tæt ved min Mølle laa.
Jeg haaber Efterslægten vil mig takke,
at skovbekrandset nu man ser den staa.
Paa Toppen med Altan et Hus jeg bygte,
og gav det Navn, som vistnok mange frygte:
Det kaldes Bloksbjerg, thi det spøger der,
mest naar den gamle er i godt Humør.

1823.

Min Brandforsikring tyve Tusind Daler
jeg for at spare dybt nedsætte lod.
Jeg frygted ej for Ildebrandens Kvaler
med Lykken stod jeg paa fortrolig Fod.
Til otte Tusind og fem Hundred sattes,
hvad Fortids Taxt til tyve Tusind skattes,
i Møbelkassen intet sikret var,
hvad dog *mig* megen Kummer voldet har.

1824.

Opfordret hertil jeg i Vejle talte
med Danmarks elskte sjætte Frederik.
Det Foredrag, med Overlæg jeg valgte,
til Kongens Øre naadigst Adgang fik.
Kvægtolden ved vor Grænse blev ophævet,*)
Landbrænderier imod Afgift drevet,

*) Nærmere belyst i min Bog: »Kongeaen eller den gamle Grænse», trykt samtidig med dette Hefte af Aarbogen. Foranstaaende Billede af Wulff er laant af denne Bog.

til Anlæg af forædlet Schæferi*)
den ædle Fyrste Vejle Amt stod bi.

En Midnatsstund sidst i Avgusti Maaned
for Øret Rædselsskrig sig høre lod,
jeg for at spare havde Skæbnen haanet,
min Mølle nu i lyse Flammer stod.
Snart breder sig den rædselsfulde Lue,
det heles Undergang var nær at skue,
et Hundred firogtyve Fag man saa
i Grus og Aske sammenstyrtet laa.

Jeg nye Bygninger igen opførte,
og alt gik rask, — jeg nu ej længer krøb.
Materialier, som hertil hørte,
med Arbejds løn til høje Summer løb.
Hvad Branden skaanede, os gjorde glade,
et teglhængt Stuehus, en straatækt Lade.
I Stuehuset vi som før os fandt,
i Laden Folk og Heste Husly vandt.

Værdi af Korn og Inventar, som brændte,
der ej forsikret var, jeg tabte alt,
og da sig nu det hele Arbejd endte,
Ballancen saas i sørgelig Gestalt.
Sex Tusind Dalers Brandhjælp jeg erholdte,
sex Tusind Dalers Tab mit Uheld voldte.
Utidig Sparsomhed var Aarsag i,
at jeg blev længe sat i Kniberi.

1828.

Et Rejsehverv blev mig nu overdraget
af Landhusholdnings selskabs Præsident.

*) Se nærmere om dette Stam-Schæferi af Merinosfaar i Dalgas' Vejle Amt Side 165.

Til Høravls Fremme blev det foretaget
i Tysklands Egne, hvor jeg var bekendt.
Om sammes Udfald har jeg noget skrevet,*)
Hørtilberedning ved Maskiner drevet.
God Fremgang har, dog være her det sagt,
een, jeg anpriste, her ej Fordel bragt.

1831.

Da Kolera i flere Nabolande
sit uheldsvangre Væsen mægtigt drev,
da sendtes Opsynsvagt til danske Strande,
til Kystbefaler jeg udnævnet blev.
Til Stranden Vagter og Patruljer sendtes,
men slig Besværlighed dog snarlig endtes,
vort Dannemark for Kolera blev fri,
og da, som nu, betraadtes Helbreds Sti.

1835.

Da jeg var aldrende og vel bedaget
og længtes efter noget mere Ro,
her et Forpagtningsforslag blev antaget,
og jeg attraaede nu et andet Bo.
Jeg paa mit Bloksbjerg yndig skovomskygget
et venligt Aldershvile mig har bygget,
hvor jeg med mine i de sidste Aar
har delt vor Skæbnes vekselfulde Kaar.

Da Kongen gavnlig Folkeraad opretter,
Repræsentanter man da vælge maa.**)
og det endnu mig i Forundring sætter,
at saadan Hæderspost, jeg skulde naa.

*) Se »Tidsskrift for Landøkonomi« I. 199–220 og III. 452 ff.

***) Wulff valgtes 1835 til Stenderdeputeret for det 15. jydsk Landdistrikt og 1841 for 22. Landdistrikt.

Mit Agerdyrkningsvæsen ej alene
for mig som Anbefaling kunde tjene.
Min Alder til halvfjerds jeg havde bragt,
modtog dog Valget ganske uforsagt.

1836.

Da jeg først Møde gav i Stænderfaget,
som ældst jeg talte der de første Ord,
der med ret megen Godhed blev optaget
og mig akkrediterede, som jeg tror.
Af Kundskabsrigdom har kun lidt jeg ejet,
den gode Villie man dog har vejet,
skøndt ubetydelig mig selv jeg fandt,
jeg mange brave Venner der dog vandt.

Mod Enden gik det med min kære Mage,
Brystsvaghed var det, hvoraf mest hun led.
Vi saa det Onde mer og mer tiltage,
dog alt hun bar med stor Taalmodighed.
Men hun, som skænkede her os megen Glæde,
fra Jordelivet snarlig maatte træde,
vort Tab var smerteligt og stort vort Savn,
hun uden Suk hensank i Dødens Favn.

1837.

Jeg i Forretninger var nu lidt dreven,
Ansættelse for mig der tænktes paa.
Landvæsenskommissær jeg da er bleven,*)
med Rang som Kammerraad mig hædret saa.
Jeg Anbefaleren min Tak vil yde,
gid længe han maa Livets Glæder nyde!
For mig der lidet kun at virke var,
dog, noget godt jeg vel udrettet har.

*) Udnævnt til Landvæsenskommissær 6. Maj 1837.

Til Sverrig Køer og Tyre man begærte,
 Kommissionen jeg straks overtog,
 helst da et andet Gode det medførte,
 at Broderen paa Rejse med mig drog,
 hvor vi Christiania og Gothenborg betraadte,
 Bornholm berejste, gennem Skaane naede,
 kom i Livsfare paa Bornholmerhav,
 men slap dog heldigt fra den vaade Grav.

1840.

Jeg fra min Ungdoms allerførste Dage
 nød Venskab, Gunst og stor Velvillighed,
 men aldrig dog med Grund var at antage,
 at mig en saadan Hæder var bered.
 Kong Christian paa sin Kroningsdag bærer
 med Ridderkorset mig, som jeg nu bærer.
 Min Tak ham derfor ofres, gid han maa
 som Fader for sit Folk ret længe staa.

Da Major Ingwersen de Ord udtalte:
 Vor Sjette Frederik han var et Minde værd!
 Jeg da min Stemme ej i Brystet kvalte,
 men deltog straks i denne Hædersfærd.
 Justitsraad With vor Komite tiltraadte,
 vi fremmede, hvad alle tre formaaede;
 men Oberst Rosenberg os snart lod se,
 at han bevirked mer end nævnte tre.

Fra fjerne Øer man os Bidrag sendte,
 i Hjemmet selv man ej tilbage stod,
 og da Indsamlingen omsider endte,
 sig fjorten Tusind Daler finde lod.
 Paa Skanderborger Bakke staar et Minde,
 som Efterslægten velfortjent vil finde.



De Mænd sig glæde, som hin Plan har lagt,
at Fyrstedaad blev saadant Offer bragt.*)

1842.

Da nu Forpagtningstiden var udløbet,
til Gaardens Drift ej selv mig fandt i Stand,
min Svigersøn**) med mig afslutter Købet,
der ham bestemte som min Eftermand.
Foruden Købesum han mig betaler
hvert Aar tre Hundrede og tyve Daler;
af Børnearven jeg desuden faar
to Hundred Daler Renter for hvert Aar.

Af saadan Sum man sømmeligt kan leve
paa Landet, naar man ikke gør Figur;
lidt kunde Datteren af saadant kræve,
men da hun er beskeden af Natur
og Nøjsomhed har arvet af sin Moder,
er hun tilfreds med stille Huslivs Goder,
og jeg, jeg tænker paa den stille Vraa,
hvor alt min kære Mage ti Aar laa.

1845.

Nu er jeg gammel, og mit Syn berøvet,
til Virksomhed ej mere duelig er.
Entledigelse søgtes ufortøvet,
som blev meddelt, og Kongen, som vi ser,
til virkelig Justitsraad mig udnævner,
en stor Benaadning for saa ringe Evner,
og paa den Hæder, tvende Fyrster gav,
jeg aldrig havde eller gjorde Krav.

*) Se Wulffs Artikel i Berl. Tid. Nr. 185, 1815: Tanker ved Fr. VI' Mindestøttes Afsløring.

**) C. G. Campen.

Da Frederiks Mindestøtte man afslørte,*)
 vor milde Christian selv til Stede var.
 Et Mindevers min Tanke da udførte,
 som at fremsige jeg dog Mod ej har,
 men til vor gode Konge jeg det rakte,
 som det modtog, det læste, naadigst takte,
 og mig derefter til sit Taffel drog,
 hvor jeg en Flaske Vin da sønderslog.

Det var min sidste offentlige Scene,
 ved Kongetaffel møder jeg ej mer.
 Til gavnlig Daad ej mere jeg kan tjene,
 kun danne Klapperim, som her man ser.
 Min Sindsro dog kun sjældent mig forlader,
 jeg derfor takke maa Algodheds Fader,
 som Helbred, Lykke, Fremtidshaab mig gav,
 og rolig gaar jeg mod den stille Grav.

Et Børneregister fremsætter jeg her:

	Født:
Andreas i Hjortlund en Bondemand er	1795
Hans Christian treaarig nedlagdes i Grav,	1796
Johanne i Spangsberg har fundet sin Grav,	1799
Augusta som Frue i Aarhus har Bo,	1801
Jens Carl toaarig i Graven fandt Ro,	1804
Charlotte til Guldager Mølle hendrog,	1806
Jensine sin Vugge i Graven snart tog,	1809
Carl Vilhelm som Præst snart i Grønland staaer frem,	1811
Hansine besidder det fædrene Hjem,	1814
Eulalia fandt paa vort Bloksbjerg sit Bo, og plejer sin Fader, til han gaar til Ro.	1818

*) 31. Juli 1845.

Af Børnebørn haves en hyggelig Flok,
i Møllen er fire, kan vel være nok,
i Aarhus er seks, for Opdragelsen stift,
i Spangsberg kun tre, hvoraf en alt er gift,
i Hjortlund der haves af Puslinger fem,
hvor finder de atten enhver sig et Hjem?

Min Krønike er til sin Ende nu bragt,
bemærk nu, min Læser, hvad først jeg har sagt,
naar Gud giver Helbred, i Brystet lidt Mod,
og Lykken vil føje, vor Lod bliver god.
Vær driftig og sparsom, da vist Du vil naa
det Gode, Alherren Dig under at faa.

SMAASTYKKER

Lidt om Bakkeskraaningerne og Staldgaarden ved Koldinghus.

Den til Koldinghus Slot tilhørende Ladegaard var indtil Begyndelsen af det 18. Aarhundrede bortforpagtet til de forskellige Lensmænd og Amtmænd. I 3 Aar var den derefter bortforpagtet til en Mand ved Navn Lauritz Lauritzen, hvorefter Forpagtningen overgik til Kolding Borgere for 300 Rdl. aarlig med Forpligtelse til at holde alt i tilbørlig Stand og bl. a. forsyne Kongens Taffel paa Slottet med Frugt fra Haven. Den egentlige Slotshave laa jo ikke umiddelbart omkring Slottet, men væsentlig paa det Terræn, der nu omgives af Munkegade, Klostergade og Slotsgade. I Aaret 1748 solgte Kongen efter Hofjægermester Thurs Forslag denne Have til Oberst Schenck v. Winterstedt. Et lille Stykke ca. 30 Alen bredt langs med Staldgaarden fulgte dog ikke med, men vedblev at høre til denne. Da alt det kongelige Jordegods — Ryttergodset — 1765. bortsolgtes, skiltes ogsaa Ladegaardsjorderne fra Koldinghus Staldgaard.¹⁾ Dennes Omgivelser tilligemed selve Slotshaven forfaldt i Aarenes Løb nu mere og mere. Haven indgik i den nyere Tid under Kolding Bys Grunde.²⁾

Slottets nærmeste Omgivelser, Skrænterne paa den Banke hvorpaa Borgen var rejst, henlaa, ubeplantede som de var, som Græsgange. Først mange Aar efter

¹⁾ P. Eliassen: Koldinghus. — ²⁾ Danske Kancellis Resolution af ²²/II 1704.

Slottets Brand, da Skrænterne var blevet et rent Vildnis af alskens vildtvoksende Urter og Buske, begyndte man i 1863 at beplante Bankerne. Planerne udarbejdedes af Haveinspektør Flint, men Krigen hindrede Arbejdets Fuldførelse, hvilket først skete i Begyndelsen af 70-erne¹⁾, da man omkring Ruinerne og imellem de ældgamle Linde, som stod, fik skabt det lille smukke Anlæg, som nu findes, og som under Nationalmusæets Tilsyn søges holdt i saa vidt mulig naturlig — ikke moderne, kunstig — Stil, saa det falder godt i Traad med de gamle Ruiner. —

Om Retten til Benyttelsen af de omtalte græsklædte Skraaninger omkring selve Slottet og Staldgaarden findes i *Fyhns Arkivregistratur for Kolding*²⁾ en Del interessante Beretninger: Det hedder saaledes, at Gartner Thomas Pedersen efter i Aaret 1789 at have købt sin lille Bolig med tilhørende Have ved Kolding Klosterport (Hjørnet af Jernbanegade og Slotsgade) under 26. Oktober 1796 ansøgte Rentekammeret om at maatte paa Livstid erholde til aarlig Græsning for en Ko de 3 i Nærheden af hans Bolig østen, norden og sønden for Staldgaarden værende Bankestrækninger mod en aarlig Afgift til Kongens Kasse. Den 19. Nov. s. A. oplyser nu Slotsforvalter Gram i Kolding, at det, som fornævnte Th. Pedersen ansøger om, »fra Arilds Tid« har hørt til Slotsforvalterens Embede paa Koldinghus tilligemed det paa den østre Side for saa vidt det ikke indbefatter Garnisonens Ridebane, der er henlagt til Slotsportnerens liden Tjeneste, hvilket Gram beder Rentekammeret alt maa saaledes vedblive. I Skrivelse af 24. Dec 1796 oplyser efter Førlangende endvidere Slotsforvalteren Stiftsamtmand Helfried om, at ved hans Embedstiltrædelse havde Konferents-

¹⁾ Stephen Dahl: Gartner-Tidende 1923 Nr. 15. ²⁾ Kolding Raadstuearkiv.

raad Sporon anvist ham den nordre og søndre Bankestrækning, som altid havde været tillagt Husfogden paa Koldinghus. Den 27. Dec. 1796 tilskrev Helfried derefter Rentekammeret, at efter hans Formening havde Gram ingen lovlig Ret til bemeldte Bankestrækninger, og Kammeret resolverer da under 14. Januar 1797, at Bankestrækningerne skulde ved offentlig Auktion stilles til Bortlejning paa 6 Aar. Under 8. Februar melder Borgmester, Justitsraad Junghans Stiftamtmand Helfried, at der 20. Januar s. A. er holdt Auktion over bemeldte 3 Bankestrækninger til Græsning i 6 Aar og er tilslaaet Skifertækker Frisch i 6 Aar for 37 Rdl. i aarlig Afgift til den kongelige Kasse, hvorhos Borgmesteren om Sagen meddeler, hvad han fra sin 39-aarige Embedstid i Kolding ved derom, nemlig, at Bankestrækningerne mod Sønden og Norden vare brugte til Græsning af de forrige Slotsforvaltere Schyberg, Hertz og Lund og nu af Gram og formener, at de maatte tilhøre Slotsforvalterne, da Amtmændene Bülow, Hoffmann og Sporon vare Vidner til, at de brugtes af Slotsforvalterne. Hvad angaar den østen Staldgaarden liggende Bankestrækning, da er den brugt af Slottets Portner til en Kos Græsning med Undtagelse af de to Ridebaner, Garnisonen har paa den. (Jyllands Journal Litr. A A Nr. 159).

Staldgaardens søndre Bankestrækning meddeles at gaa ind i Frk. Elisabeth Boecks Have og skilles fra denne ved et forfaldent Plankeværk, hvorfor et nyt Hegn forlanges opført, enten ved et forsvarligt Stendige eller ved en beplantet Jordvold; det førstes Bekostning vilde andrage over 2200 Rdl., som var for kostbart. Frøkenen foreslaar Plankeværkets Istand-sættelse som det mindst bekostelige.

Man erfarer videre, at vedkommende Lejer Frisch

og en Poulsen paa Seest Mark ikke kunde staa ved den tilbudte Leje, men ansøger om dens Nedsættelse eller ganske at befries derfor. — Frk. Elisabeth Boeck har den søndre Bankeskraaning ved Staldgaarden paa Livstid, og Slotsforvalter Gram ansøger nu om at erholde den lille Bankeskraaning paa den nordre Side for 2 à 3 Rdl. aarlig. Frøkenen vilde betale aarlig 8 Mrk. og holde Plankeværket vedlige.

Under 10. Febr. 1802 ansøger Frisch om for en billig Leje at maa erholde den østre Bankestrækning. Samme Aar fik Arrestforvarer Johan Deier den nordre og østre Strækning ved Staldgaarden for 12 Rdl. 2 Mrk. aarlig i 6 Aar; men da Deier døde 1805, fik Godsforvalter Gram de samme Strækninger paa 3 Aar for samme Afgift.

Frk. Boecks Kontrakt om den søndre Bankestrækning fornyedes den 24. Jan. 1802. Under 19. Desc. 1806 søger Kaptejn ved det andet østjydske Regiment, van der Osten, om at faa overladt den samme søndre Strækning ved Staldgaarden, hvilket tilstodes ham under 28. Febr. 1807.

Græsningen paa Slotsbanken overlodes 13. Oktober 1806 til Slotsforvalter Christensen for aarlig 12 Rdl. 2 Mrk. i 3 Aar, hvilken Forpagtning han beholdt til sin Død 1830.

Under 22. September 1813 indgik Jørgen Frederik Worberg med en Ansøgning om, at Rentekammeret vilde overlade ham den søndre Staldgaardsbanke i Arvefæste for bemeldte 8 Mrk. aarlig, da han nu er Ejer af Kolding Slots Køkkenhave; dette bevilgedes ham under 6. Nov. 1813.

Om Plankeværket omkring Haven ved det afbrændte Slot Koldinghus faar man her den Oplysning, at Dronning Juliane Marie under 8. Marts 1815 i Kongens

Fraværelse approberer at dette maa istandsættes af Tømmermand Niels Christensen i Kolding for det gjorte Bud 517 Rdl. 48 Sk.

Efter Slotsforvalter Christensens Død ansøgte Gartner Th. Pedersen 16. Oktober 1830 om at maatte erholde Græsningen paa Slotsbanken, hvilket bevilgedes.

9. Juli 1836 ansøgte Løjtnant (Ritmester) Cirsovius om Græsningen paa Slotsbanken, som Th. Pedersen havde, men ikke længere vilde benytte; men da man havde ansøgt om at maatte beplante den østlige Skraaning, som vender mod den nye Chaussé mellem Kolding og Snoghøj, bevilgedes denne Ansøgning ikke, hvorimod Kongen under 11. Februar 1837 tilstod, at Beplantningen maatte ske, Kongens Ejndomsret over Jordstykket dog uforkrænket! — Derimod erholder Hr. Cirsovius den nordre Banke ved Staldgaarden til Græsning i Forpagtning for 5 Aar for 9 Rdl. 1 Mrk. aarlig. — Under 15. Oktbr. 1838 ansøgte Ritmester Cirsovius om at maatte besaa Slotsbanken med Senopskorn og Kløver, hvilket Rentekammeret tillod for næste Aar, men ikke længere. —

Om Bankeskrænternes videre vekslende og omtumlede Skæbne skal meddeles, at man i 1867 fik ordnet forskellige Forhold vedrørende Grændseskellene mellem Byen og Bankerne. Byen fik saaledes Tilladelse til at anlægge en 12 Alen bred Brandvej langs Slotsøen, den nuværende, forbedrede og smukke »Søpromenade«. I 1866 fik et Velgørenhedsselskab Lov til paa Skraaning mellem Ruinen og Byen at opføre et Asyl, hvorfor betales aarlig 1 Rdl. til Staten. Ved Bebyggelsen af den i 1877 gennemførte Jernbanegades nordre Side er den nederste Del af Skraaning langs Staldgaardens søndre Side efterhaanden inddraget. Paa Nordsiden har Arealet været udlejet til Koloni-

haver, hvilket nu i de senere Aar atter er ophørt. — Et Hjørne af Skraaningen mod nordøst er bleven planeret og har faaet en højst moderne Anvendelse som Bilpark.

Med Hensyn til selve Staldgaardens Bygninger da blev disse i 1819 tildels overladte til Kolding By til Afbenyttelse for to Eskadroner af det holstenske Landsenerregiment, for hvis Heste Byen ellers maatte have skaffet Staldrum andet Sted. Men Bygningerne vare i en yderst forfalden Tilstand; de havde i Aarene efter Branden været afbenyttede til forskellige Ting, saasom til Magasin for saavel fremmede som Landets egne Tropper. Reparationerne var formedelst Tidernes Besværligheder bleven udsatte, saa de nu var bleven uoverkommelig for Byens Indbyggere, hvorfor de androg om, at disse maatte afholdes af Kongens Kasse som Bygningernes Ejer. En Hovedreparation vilde efter Overslag beløbe sig til en Sum af 11,203 Rdl. 20 Mrk. rede Sølv. Efter et andet Overslag af Tømmermand Andreas Bertelsen i Haderslev vilde Bygningernes fuldstændige ind- og udvendige Istandsættelse kunne gøres for 11,024 Rdl. Sølv. Sagen gik nu saaledes igennem Rentekammeret, til Hans Maj. Kongen, som under 1. Septemb. 1819 gav følgende Befaling:

»Vi befale allernaadigst, at den fuldkomne Istandsættelse af Koldinghus Slots Staldbygninger overdrages Tømmermester Andreas Bertelsen af Haderslev for 11,024 Rdl. rent Sølv og under saadanne Vilkaar, som bestemmer den Kontrakt, der med ham bliver indgaaet om dette Arbejde. Og kan forbemeldte Sum for denne Gang udredes af vor Kasse, imod at Kolding Købstad, saalænge Brugen af Bygningerne er den overladt, drager Omsorg for, at de stedse holdes i for-

svarlig Stand og at enhver Mangel, som for Fremtiden derved maatte opstaa uopholdelig istandsættes for Købstadens egen Regning.«

Frederiksberg 1. Sep. 1819.

Kun til 1842 beholdt Kolding By sin Garnison. Forskellige Planer var da fremme om Staldgaardens Benyttelse; men under 5. Marts 1845 udgik kgl. Bevilning for Landsstutteriets Direktion, at Slotsstaldene i Kolding med dertil hørende Forvalterbolig, Staldgaarden og den omliggende Grund »samt øvrige Appertinentier« overlades til Indretning af saakaldet Landsbeskelderdepot. Dette Stutteri nedlagdes igen 1862, og Staldgaarden henstod igen til meget forskellig Benyttelse, indtil den i 1907 indrettedes til Remontedepot, der atter inddroges 1923. Staldgaarden med tilhørende Ridebane i Gaarden, som jo nu sorterer under Forsvarsministeriet, ligger saaledes atter ubenyttet hen udsat for Tidens ødelæggende Tand. I de seneste Aar har Ridebanen ved Midsommertid faaet en hel ny Anvendelse som Skueplads for de nu saa aktuelle Ringriderfester.

Adskillige Planer om Staldgaardens videre Benyttelse til militære Formaal har været fremme; men om dens videre Skæbne er det i disse Tider ikke muligt at fremsætte nogen troværdig Profeti.

A. Ravnholt.

En tysk Officers Erindringer fra Slaget ved Kolding d. 23. April 1849.

FRA TYSK VED I. T. RØHDE

I Morgendæmringen d. 23. April meldte vore udsendte Patrouiller, at de Danske var i Fremmarch mod os med anselige Troppemasser. Henad halv otte lod Oberst v. Zastrow slaa Alarm i Kolding, og der kom nu Liv i det hele. Den Bataillon, hvorved jeg stod, blev opstillet som Reserve paa det saakaldte »Jydetorv«(?), og kamplystne ventede vi paa, hvad der videre vilde ske. Alt tydede paa, at der ventede os en blodig Dag.

De danske styrtede med Voldsomhed mod vor Stilling. Fanatisk sindede, som Tilfældet ofte er med Grænsebeboere, havde flere af Byens Indbyggere sluttet sig til dem og tjente som Førere. Saaledes modtog vi pludselig Skud fra Vinduerne fra flere bag os liggende Huse og saa dem besat med danske Skytter. Ogsaa Koldings Beboere begyndte at beskyde os¹⁾ fra Huse og Haver, men viste heri mere Iver end Dygtighed. Jeg er af den Anskuelse, at vi sagtens kunde have holdt Kolding, men Oberst v. Zastrow havde ikke Tillid til vore unge, af mange Rekrutter bestaaende Tropper i en Gadekamp og befalede Tilbagetog. Temmelig heftig beskudt af de Danske rømte vi da Byen og gik over en tidligere slaaet Bro tilbage over Aaen. Under Tilbagemarchen fo'r en dansk Spidskugle ind i min Kappekrave, tæt under det højre Øre, og jeg bemærkede den ejendommelig pibende, højst ubehagelige Lyd, Kuglen forarsagede.

Der kæmpedes nu overalt med Heftighed; vore Batterier sloges med de danskes, og i denne Torden blandede sig raslende Geværsalver og enkelte skarpe

¹⁾ Dette indskrænkede sig til højst 3-4 Mand. Se bl. a. P. L. Müller: Kampene om Kolding, Side 13.

Red. Bemærkning.

Skud, dertil Trommeslag, Horn- og Trompetsignaler, Raab og Befalinger; kort sagt, et Billede af et virkeligt Slag.

Oberst St. Pouls Brigade kom os nu ilende til Hjælp, og saaledes forstærket gik vi nu atter offensivt tilværks. Vi marcherede henimod Teist (Sest?), hvor vore Pionerer slog en Bro over Kolding Aa. Ved 2-Tiden om Eftermiddagen stormede vi med lydelige Hurraraab frem imod de Danske. Disse trak sig derpaa tilbage, og da vore Dragoner under den brave Oberst Weihern, der var begærlig efter ogsaa at udrette noget, hurtigt forfulgte, saa udartede Fjendens Tilbagetog til vild Flugt. Vel ca. 100 Fanger, derimellem mange kraftige Soldater med fuld Vaaben, bragte Dragonerne med tilbage. Havde vore Infanterister været mere letfodede, var der sikkert bleven gjort et rigt Bytte af Fanger, men en hurtig March er nu en Gang ikke Slesvigholstenernes Sag, de var ikke til at formaa dertil. Vi blev staaende og maatte nøjes med de just ikke overvældende Laurbær, vi alt havde tilkæmpet os. Til de overordentlige Heltegerninger, som navnlig Hamborger-Pressen vidste at fortælle, har jeg i Virkeligheden intet bemærket. At vi havde sejret og tilbageslaaet de Danske, var imidlertid i moralsk Henseende af stor Betydning for os.

Om Aftenen marcherede vor Brigade til Bramdrup, hvor vi bivouakerede og udstillede Forposter. En glad Følelse fyldte os alle, og den forsinkede Middagsspise lod vi vederfares Ret, og det var ikke nogen Fornøjelse for Landsbyens Beboere at maatte levere Æg, Skinke og Pølser dertil.

I det tilbageerobrede Kolding, hvortil jeg ved Nattetid red i en tjenstlig Sag, saa det vildt og slemt ud, man saa der rigtig Krigens ødelæggende Virkninger.

Mange Borgere havde i deres Fanatisme ikke alene tjent de Danske som Førere, men ogsaa skudt paa os fra deres Vinduer; jeg har selv set det. Der hævdedes ogsaa, at flere saarede Soldater paa det ynkeligste var blevne myrdede; dette tør jeg dog ikke indestaa for¹⁾. Derimod har jeg set en Musketér, der havde mange smaa Stik og Snitsaar i Kroppen, og som hævdede, at de var tilføjjet ham af rasende Kvinder med deres Knive, Saxe og lignende Ting(!!).

At vore Tropper efter dette var i høj Grad forbitrede paa Koldings Beboere er forstaaeligt. Saaledes kom det ved Stormen paa Byen til slemme Excesser, som fortsattes i Nattens Løb, noget jeg ikke kan billige, men dog undskyldte. Under Kampen var flere Huse blevne skudt i Brand og vore Soldater undlod ikke alene at slukke Ilden, men forhindrede ogsaa Beboerne i at gøre det. Saaledes blev et Dusin Huse afbrændt.²⁾ I de af Flammerne grelt oplyste Gader drev en Mængde Soldater, for Størstedelen af 1. Brigade, omkring, drukne og brølende, og tillod sig alle Voldsomheder. De var brudt ind i alle Vin- og Snapeforretninger, og efter til Overmaal at have nydt de stærke Drikke, ravede de omkring eller laa døddrukne paa Stedet. Enkelte Huse, hvorfra Soldaterne paastod, der var skudt paa dem, blev demolerede og udplyndrede. De morede sig med under en brølende Latter at smide det ødelagte Bohave ud til Kammeraterne paa Gaden. Overalt var der Uorden, og mange Officerer havde i denne Nat fuldstændig mistet Herredømmet over deres Folk. Byens Kommandant, Major v. Hacke, viste sig ejheller denne vigtige Post voksen.

Det var mig ubehageligt at se paa denne vilde Færd,

¹⁾ Den Slags *Fantasier* kommer let frem under en Krig, hvilket man bl. a. vil mindes fra Belgien 1914. — ²⁾ Der brændte 8 Gaarde, en Stald og nogle Pakhuse. (Red. Bemærkning).

og jeg søgte hurtigst at komme frem. Da jeg red over Torvepladsen, morede en drukken Soldat af 9. Bataillon sig med at smide tomme Flasker rundt, saa Skaarene laa i tætte Hobe, til stor Fare for Hestens Hove. Da jeg irettesatte Soldaten, havde han den Frækhed leende at kaste en Flaske tæt foran min Hest. Hurtig var jeg af Sadlen, løb efter den flygtende Soldat, indhentede ham og pryglede ham med den flade Klinge ordentlig igennem. Nogle Soldater gjorde Mine til at hjælpe ham, men da jeg truede dem med Sablen, drev de af. Hvorfor jeg saa nøje erindrer denne Episode er, at den fik et Efterspil, idet en af Soldatens Officerer udfordrede mig for min Færd. Ved Duellen gav jeg min Modstander et Slag over venstre Skulder, og han slog mig i Underarmen, saa vi begge en Ugestid maatte løbe rundt med Bind. Efter denne Duel blev vi forresten særlig gode Venner.

Ringridninger og Fastelavnsridt i gamle Dage.

Da den gamle Skik med Ringridning i de senere Aar er bleven genoptaget her i Egnen, kunde jeg have Lyst til at fortælle lidt om, hvad ældre Folk véd derom. Ringridning er en gammel Sport, som tilvisse er smukkere end mangan anden fra Nutiden. Fastelavnsridt maa vel sagtens ikke betragtes som Sport, men var nærmest en Fest forud for Fasten. I Fasten maatte jo intet af den Slags finde Sted, hverken Dans eller offentlige Sammenkomster af nogen Art.

Fastelavnsridt foregik paa den Maade, at man i Procession red omkring i Gaardene, i Reglen anført af en Mand, som havde aftjent sin Værnepligt ved Rytteriet. Processionen svingede op foran Stuehuset,

og derefter red en Mand frem foran Geledet og indbød Gaardens Folk, særlig Pigerne, til at møde samme Dags Aften hos den Gaardmand i Byen, hvor Festen skulde staa med Dans og Punschegilde. Tillige bad han om en Skærv i den Anledning. Der var ogsaa en Nar med. Han var udstyret noget lignende som en Klovn i et Cirkus og havde Tjener med. Begge to red de paa gamle udslidte Krikker. De kom noget efter og med stor Staahej. De udførte en Del Narrestreger, og hele Processionen red saa videre til den næste Gaard.

Med Hensyn til Ringridning, da tror jeg ikke, at der i gamle Dage har fundet Præmieuddeling Sted, men den, som tog de fleste Ringe, blev højtideligt udnævnt til Ridekonge og havde Ret til at udtage af Byens unge Piger den, som han syntes bedst om, som sin »Brud«, og disse to alene skulde saa om Aftenen ved Festen danse den første Dans.

Af en nu afdød gammel har jeg hørt fortælle, at der for godt et Hundrede Aar siden i Brøndsted boede en Mand, som hed Niels Iversen. Denne Mand var et vittigt Hoved. Han fandt paa at lave en »Brudevise«, og ved Gildet viede han Ringriderkongen til sin »Brud«. Niels Iversen blev bekendt for sin »Vise« og blev indbudt til at foretage den i Omegnings Landsbyer, hvor der holdtes Ringridning. Paa den Tid var der i Gaverslund en Provst Thune (Præst i Gaverslund 1833—55). Han var en noget myndig Mand, men tillige nok ogsaa dygtig og afholdt af sin Menighed. Han fik imidlertid at høre om de Bedrifter, som N. Iversen udførte, og som rimeligt var, følte han sig beføjet til at skride ind her, for at der ikke skulde ske noget usømmeligt. Han sendte derfor Bud til N. Iversen om at komme over til ham. N. Iversen

mødte hos Provsten, og denne bad ham saa om nærmere at forklare, hvordan han bar sig ad med at vie Følk sammen og holde den Tale, han brugte.

Niels Iversen forklarede og holdt sin Tale, og da han var færdig, sagde Præsten: »Ja, den maa De saamænd gerne bruge, for der er ikke et Guds Ord i den, men sig mig nu, min gode Mand, hvordan har De egentlig faaet saadan noget lavet sammen?« »Det ska' a sej' Dem, Hr. Provst, det haar a tav'n ud af taavle Hanses Lovbog det 118. Kapitel, det 25. Vers.«

Provsten morede sig herover, og Niels Iversen kunde saa fortsætte med sine Bedrifter.

Desværre har jeg ikke kunnet faa fat i eller opsporet, hvordan selve Brudevielsen lød.

Rentier *Peter Pedersen*,
Brøndsted.

Hvolbøl Mark i Jerlev.

I »Ribe Oldemoder« ses, at der omkring Aaret 1300 har ligget en By eller en Bebyggelse østlig i Jerlev Sogn, som bar Navnet Hvolbøl, paa Stedet var en smuk Udsigt mod Nord og ved dets ene Side var et Vandløb, hedder det bl. a. Ved Mageskiftet mellem Fru Ingeborg Skel og Kronen 1578 nævnes i Kronens Skøder I. bl. a. mellem det Gods, der hørte til Nygaard, en Del Vandmøller og blandt disse Hvolbøl Mølle, som maa være en Mølle, der har ligget ved den Bæk, der løber Nord og Vest for en Del af Hvolbøl Mark. I Kancelliets Brevbøger omtales 1593 Hvolbøl Mark, som liggende mellem Jerlev og Vilstrup Marker. Kirkeværgen for Jerlev Kirke, Bunde Christensen i Jerlev, oplyser nemlig, at Hvolbøl Mark forhen har været delt mellem Jerlev og Vilstrup Byer, og at hver af

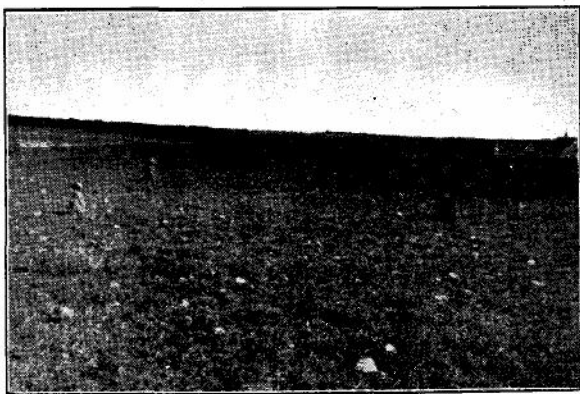
Byerne svarede 1 Ørt Rug til Jerlev Kirke. Ved Jævnningen i Frederik d. II Tid deltes Marken ogsaa saaledes, at de 2 Byer hver fik Halvdelen af Marken, og Afgiften af den tilfaldt Jerlev Kirke. Nu, siger han, er der ved Herredsting og Landsting fældet den Dom, at den Halvdel, som bruges til Vilstrup By, bør svares til denne Bys Sognekirke Skibet, skønt den ligger i Tørrild Herred; men alligevel er denne Halvdel ikke slettet i Jerlev Kirkes Regnskabsbog, saa han maa aarlig svare den, da han er Kirkeværge. Han ønsker derfor med Kongens Tilladelse, at der sker Forandring i dette Forhold, og det bevilges, at han skal være fri for at svare den ene Ørt Korn. Kongen, Kristian d. 4^{de}, befaler nemlig Lensmanden paa Koldinghus, at han skal lade Bunde Christensen være fri for at svare den ene Ørt Korn til Jerlev Kirke og lade ham svare den til Skibet, saalænge ovennævnte Domme staar ved Magt.

I Vejle Herredsbøger fra 1649 og 1690, som jeg har meddelt Uddrag af i Vejle Amts historiske Aar-bog 1918, omtaler Præsterne i Vejle ogsaa Hvolbøl (eller Holbo) Mark, som liggende ved Tved i Jerlev Herred (1649). 1690 skriver Præsten, at Ydelsen af Jorden paa Haalby Mark, som Præsten i Nørre Vilstrup og hans Formænd siden Frederik d. II Tid har haft i Brug, er: 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1 Svin og 1 Fødenød; saa meget modtog Præsten i Vejle aarlig af Præsten i Skibet Sogn af den Del af Hvolbøl Mark, der var lagt til Vilstrup By. Naar Kirkeværgen i Jerlev 1593 oplyser, at det er i Frederik d. II's Tid, at Halvdelen af Afgiften er kommen fra Jerlev Kirke til Skibet, da er dette sagtens sket 1578 samtidig med, at Sognepræsten i Skibet 1578 flyttede fra sin Præstegaard i Nærheden af Skibet Kirke til

Nørre Vilstrup. Det var jo ved et Mageskifte mellem Kong Frederik d. II og Herremanden paa Haraldskær, Albert Friis, at Præsten Morten Buch blev flyttet fra sin Gaard ved Skibet Kirke til en Gaard i Nørre Vilstrup. Albert Friis fik Præstegaarden, og Kronen fik af ham en Gaard i Pjedsted. Kronen udlagde saa en Gaard i Vilstrup til Præstegaard. — Kancelliets Brev. — Byen Hvolbøl er maaske bleven øde i den sorte Pest (1348—50), da Befolkningen flere Steder uddøde. I Nørre Vilstrup siger Sagnet jo, at kun 2 Børn, en Pige og en Dreng, overlevede den. Den øvrige Befolkning døde. Byen Løget, der laa paa Vejle Søndermark, gik jo ogsaa tilgrunde i Pestens Dage ved at dens Beboere uddøde. Jeg har flere Gange, naar jeg kommer ad Vejen fra Nørre Vilstrup efter Højen Kirke og Præstegaard, der gaar over en Del af Hvolbøl Mark, tænkt paa, om man kunde danne sig et Skøn over denne Marks Udstrækning, og jeg er kommen til det Resultat, at det vistnok er den Del af Jerlev og Vilstrup Marker, der ligger Øst for en Linie, der begynder i nogle lave Jorder og et Engdrag Nord for Jerlevgaard og fortsætter i en Bæk Vest for Gaarden »Rolighed« og Mikkell Mikkelsens Gaard paa Vilstrup Mark. Bækken gør endelig i Nærheden af Søgaards Gaard en Svingning mod Øst efter Tved. — Hvolbøl By har sandsynligvis ligget paa Bakken i Nærheden af Rolighed og Lille Tved eller omtrent, hvor Skellet er mellem Jerlev og Vilstrup Marker. En Lavning paa Gaardejer Mads Mikkelsens Mark tyder derpaa, den kaldes »Hvolbøl Hul«. En Mark, der hører til en Gaard i Jerlev By, men med sin østre Ende støder til de lave Jorder, hvorfra forannævnte Bæk har sit Udspring, kaldes ogsaa »Hvolbøl Lodden«. Man vil altsaa se, at Navnet Hvolbøl endnu er bevaret i de

2 Stednavne, skønt det sandsynligvis er over 550 Aar siden, Byen forsvandt. — Mærkelig nok hører Tvedgaard og Lille Tved til Jerlev Sogn, skønt de ligger Øst for den Del af Hvolbøl Mark, der hører til Vilstrup. —

J. J. Ravn.



Tomten af Karberg Kirke, set fra Vest.

Ved et Besøg paa Karberg Kirketomt.

Her træder vor Fod paa historisk Grund,
saa lad os da standse en lille Stund
og lad vor Tanke drage
seks Hundrede Aar tilbage.

Da laa her paa Pladsen, hvor Ploven nu gaar,
mens Hedelærken sin Trille slaar,
imellem Ege og Birke
en lille Kampestenskirke.

Her messed latinske Prælater den Gang,
mens Røgelsen dufted og Klokkerne klang,
og Alterkærternes Lue
blussed for Krist og »vor Frue«.

Her mødte til Højtid gammel og ung,
i Glædens Stund og i Sorgen tung,
og trætte Sjæle fandt Hvile
og lærte i Sorgen at smile.

Men Tidernes Ugunst med Krig og Pest,
Skovenes Fald og den sviende Blæst
de satte hinanden Møde,
og Karberg Kirke blev øde.

Nu synger Lærken sin muntre Sang,
hvor fordum Klokker og Salmer klang,
men Vinden hvisker med Minder,
i Gry, og naar Dagen svinder.

Søren P. Sørensen,
Egtved Kirkeby.

Om Karberg Kirke, der allerede laa øde midt i det 14. Aarhundrede, har Vejle Amts Aarbøger allerede tidligere bragt en Række Oplysninger, saaledes i Aargangen for 1916 Side 192. Tomten af den lille Kirke ligger tæt ved det Sted, hvor Vejen fra Nyberg Mølle forgrener sig i Vejen til Nordbæk og Vejen til Ølgaard. Billedet er som angivet taget fra Vest. Det er Abraham Pedersens Ejendom, som ses i Baggrunden, populært kaldet »Mamre Lund«, et historisk Navn. Tomten dyrkes, men er fuld af Sten og Kalkbrokker. Derimod findes der ingen Murstensbrokker. Forfatteren af det ovenfor staaende smukke lille Digt har i sin Have en Stenhøj, hvor der findes flere Granitstumper fra Karberg Kirke. Jorderne omkring Kirketomten er meget kalkfattige. Rundt omkring denne findes i rigt Flor den bekendte Skræppeart »Rødknæ« (Rumex acetosella), men ikke paa selve Pladsen, da Kalken her virker endnu. Da Abraham Pedersen for mange Aar siden overtog Ejendommen, laa der en Mængde store Sten paa Pladsen, tilføgne med Sand. De sidder nu som Sokkel i en Ejendom i Egtved. Disse Oplysninger skyldes Søren P. Sørensen.

P. Eliassen.

Da Vejle savnede en Læge.

Som et Tillæg til Arnold Hansens Artikel om ovenstaaende Emne i sidste Halvbind af Aarbøgerne (Side 95 ff) gengives her Ordningen af Lægeforholdene i Vejle og Kolding fra 1788 (Jyske Tegnelser, Rigsarkivet):

1788, 19. September. Der beskikkes to Kirurger, i Kolding og Vejle, efter afg. *Johan Carl Sager* i Kolding paa Grund af den lange Afstand fra Kolding til Dele af hans Distrikt. Den ene skal bo i Kolding og være Kirurg for Kolding By, Elbo, Brus, Andst og Slaugs Herreder, den anden skal bo i Vejle og være Kirurg for Vejle, Holmans, Jerlev, Nørvang og Tyrild Herreder. Distriktskirurg i Viborg, *Johan Kræmer*, beskikkes til Kirurg i Kolding, Kompagnikirurg *Christian Nicolaj Klevesohl* (!) til Kirurg i Vejle, hver med 150 Rdl. aarlig.

1. Kolding By skal svare 20 Rdl., Hospitalet 10 Rdl., Fattiggassen 10 Rdl.

2. Vejle By skal svare 20 Rdl., Hospitalet 10 Rdl.

3. Koldinghus Amt skal svare af hver Td. kontribuerende Hartkorn $1\frac{1}{4}$ Skilling (tidligere 1 Skilling) eller af 10,736 Tdr. 7 Skp. 1 Fj. à $1\frac{1}{4}$ Skilling = 139 Rdl. 4 Mark 13 Skilling. Gejstligheden, der hidtil har svaret 33 Rdl. 2 Mark, skal nu yderligere svare 16 Rdl. 4 Mark = 50 Rdl. Proprietærene foruden de hidtidige 26 Rdl. 4 Mark nu yderligere 13 Rdl. 3 Mark 3 Skill., ialt 40 Rdl. 1 Mark 3 Skill., tilsammen 300 Rdl. (J. T. Nr. 178).

P. Eliassen.

Dalby Mølle 1719.

I Anledning af Hr. Redaktør P. Eliassens Artikel om Dalby Mølle i Aarbøgerne for 1924 S. 266—274 tillader jeg mig at henvise til følgende Notits i Aastrup Kirkebog 1719, som giver en Stadfæstelse for Eliassens Formodning S. 268.

Den 2. Marts 1719 har Præsten indført følgende i Kirkebogen: »4 Zur Begräbnis der Sel[igen] Mad[ame] Mar. Elis. Klinginn nach Dalby gewesen, parentavit Dr. Rector Overbeck¹⁾ de sono et Dn. Pastor Nissen²⁾ conc[ionem] fun[ebrem] T[ext] Rom. 8. 35—39. ♀ u[nd]-begleitete die Leiche zur Beysetzung nach Hadersleb[en] ins Klingische Begräbnisz.«

Gravstedet havde Frue Kirke solgt til den »Edlen, vesten und grossachtbahren Herrn Anthon Klinge, Dero zu Dennemark, Norwegen Königlicher Majestät wohlbestallten Reitvoigt in der Hadersleber Harde« (Købekontrakt Haderslev 20. 12. 1686). Han var en Søn af Borgmester, Bysekretær (1657) og Hospitalforstander (1675) Anton Klinge i Haderslev, som døde 15. 12. 1676 (Rhodes Manuskript, Thottiana 1789—1790. 4^o). Hun var en Datter af Frederik III's Amtsskriver Boldewin Hyol, en Sønnedatter af Christian IV's Hofkapelmester Georg Friedrik Hyol. Gravstedet findes indført i den store »Begräbnis-Matrikul« for Frue Kirke fra 1781 under Nr. 57 med Ejere »Des weiland H. Stadtvogts ach Kirchen und Hospitals Vorstehers Friedrich Kling Fr[au] Wittwe und Kinder.« Denne Friedrich Kling var Ridefogdens Søn (født 1695, død 8. 11. 1767).

¹⁾ Conrad Michael Overbeck, Rektor i Haderslev 1711—1735, jfr. Personhistorisk Tidsskrift 42. Bind. S. 126. ²⁾ Johannes N., Pastor i Vonsild 1707—1728; nærmere om ham i Schriften des Vereins für Schleswig-holsteinische Kirchengeschichte. 2. R. 7. Bind (1925. S. 490—498).

Eskild Hansen Møller, som ikke fik Dalby Mølle, er identisk med den »Eschel Hansen Müller«, som købte et Gravsted i Frue Kirke i Haderslev for 50 Rigsdaler den 3. September 1709. Endnu 1734 forekommer han som Forpagter af Tørning Vandmølle.

Haderslev, 12.—8.—1925.

T. O. Achelis.

Et Par Uddrag af Brusk Herreds Tingbog til Belysning af Tilstanden paa Egnen efter Svenskekrigen 1657—60.

²⁵/₁ 1662 fremstod Hans Hansen i Stenderup, Jørgen Pedersen i Bjært, Thomas Jensen i Eltang, Søfren Andersen i Almind, Jørgen Mikkelsen og Christen Hansen i Bramdrup, Peder Nielsen og Hans Hansen i Vyff, som vidnede og kundgjorde med Ed og oprakte Fingre efter Recessen dennem i Guds Sandhed at være fuldkommen vitterligt, at Hans Jensen Koed i Haastrup blev i forleden Fejdetid forjaget fra Hus og Hjem og al hans rørendes Gods og Formue hannem af Fjenderne og Krigsfolket frarøvet saavel som hans Bondegaard, han paabor, aldeles nederbrudt og ganske ruineret, saa han fattige Mand, som tilforn havde god Middel og Formue, er derover kommen tilgæters og Armod. (Hans Jensen Koed boede paa Byens største Selvejrbondegaard. Den nuværende »Haastrupgaard«.) —

1662 d. ⁸/₁ vidnede otte Mand paa samme Herredsting, at det er dennem i Guds Sandhed fuldt vitterligt, at salig Søfren Madsen i Eltang udi forleden Fejdetid bortdøde og blev hannem frarøvet af Fjenderne hvis Gods og Formue, han havde, og den Gaard, han paaboede, blev rent afbrændt, saa hans efterladte Hustru med hendes smaa Børn derover er

kommen i største Armod og Elendighed, og dersom from . . . (?) Hjerter med liden kristen Vilje vilde bevise Barmhjærtighed og meddele hende en ringe Almisse, var det slig en Velgerning, som af Herren ej skulde blive ubelønnet. At saa i Sandhed er, som foreskrevet staar, det bad de dem Gud til Hjælpe paa. Disse to Tingsvidner tillige med mange andre viser, at Koldingegnen led meget i Svenskekrigen 1657—60.

J. J. Ravn.

Uddrag af Eltang-Sdr. Vilstrup Kirkebog i Landsarkivet i Viborg.

1684: »Niels Pedersen Kyed i Bjært, som efter nogen Hidsighed, han havde med en Rytter, som til en Tid var indtaget hos hannem, blev af samme Rytter paa skælmerske og morderske Vis ihjelskudt, da han ved sit Bord havde sat sig og vidste af ingen Fare, blev dræbt Lørdag den 5. Juli og begravet Onsdag den 9. Juli.«

1683: »begraves Hans Hansen af Stenderup, en gammel trofast Dannemand, 73 Aar gammel.«

1711 skriver Præsten: »O Hjertesaar! min allerkæreste og allergudigste Hustru og Husmoder, Birgitte Thomasdaatter, som efter en Maanedes ustanden Sygdom og Sengeleje døde for mig 3. Paaskedag den 7. Aprilis, blev hæderligen begravet udi Eltang Kirke Tirsdagen den 14. April, 81 Aar gammel. Mit Endeligt blive som hendes! Amen!« —

Præsten hed Peder Emmelev, og han døde 1719.

I Kolding Rytterdistrikts Sessionsprotokol fra 1740 staar bl. a.: »Denne Degnedatter i Smidstrup, Anna Pedersdatter, er saa bekendt fattig, at hun næppe

har Klæder til sin Krop, hun kunde derfor ikke udlægge noget til Bødernes Betaling for de tvende begangne Lejermaal, som kan tilvejebringes i Penge, er derfor afstraffet paa Kroppen med at staa i Halsjærnet og har siddet paa Vand og Brød i fjorten Dage i Amtets Arresthus.« — Omkring 1720—30 hed Degnen i Smidstrup og Skærup Peder Larsen, det maa vel være hans Datter, her tales om. — I Aarene omkring 1740 synes det efter de Indberetninger, der findes i Sessionsprotokollen fra Egnens Præster at have staaet lavt, hvad Sædeligheden angaar.

J. J. Ravn.

Indsamlingen i Vejle Amt til Nationalmuseet.

I Februar i Aar udsendtes der en Opfordring til Befolkningen om at yde Bidrag til Nationalmuseet som et levende Ønske om Museets forsvarlige Ordning. Denne Opfordring var undertegnet af H. N. Andersen Niels Bohr, Harald Høffding, Knud Rasmussen og Vilh. Thomsen samt tiltraadt af en meget stor Kreds af kendte Mænd Landet over. Hovedkomiteen for Indsamlingen opfordrede Vejle Amts historiske Samfund til at virke for Indsamlingen her i Amtet.

I et Bestyrelsesmøde 11. Marts vedtog Vejle Amts historiske Samfund at sætte sig i Spidsen for en saadan Indsamling. Der rettedes Opfordring til at danne Lokalkomiteer i Amtets 3 Købstæder, ligesom der udsendtes 82 Opfordringer til Tillidsmænd i Amtets Sognekommuner.

Indsamlingen har fundet stor Tilslutning, og indtil 30. November er der indkommen følgende Beløb:

i Vejle Købstad	6600 Kr.
i Kolding Købstad	4586 -
i Fredericia Købstad	1883 -
i Amtets Sognekommuner	9819 -

Ialt . . . 22888 Kr.

Endnu mangler der Opgørelse fra 24 Sogne, og først naar disse Opgørelser indkommer, kan Indsamlingen afsluttes, hvilket kan ventes i den nærmeste Tid. Den endelige Opgørelse vil derefter fremkomme i næste Hæfte af Vejle Amts Aarbøger.